

magazin istoric

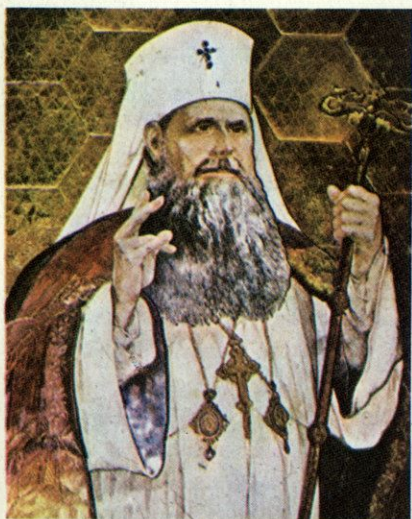
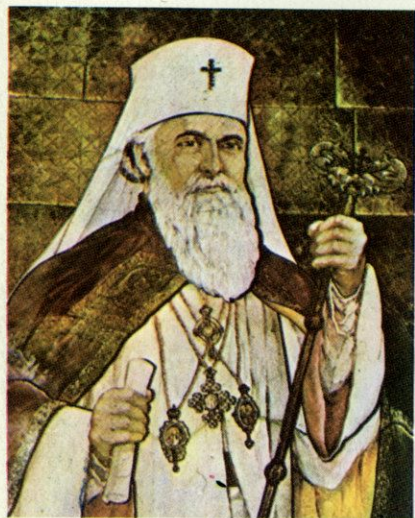
SERIE NOUĂ – APRILIE 1996

• *București și Londra:
șefii serviciilor secrete
la lucru*

• *Primul
concurs
1996*

• *Actele P.C.R.
nu au fost
publice*

magazin istoric

Director – redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Revistă de cultură istorică
Anul XXX – nr. 4 (349)
aprilie 1996

București, strada Ministerului,
nr.2, parter – Sectorul 1, Oficiul
poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702,
Cod 70109, Telefon: 222.38.50, inte-
rioare 406, 917

SERIE NOUĂ

ECHIPA REDACȚIONALĂ

Secretar general de redacție: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă (res-
ponsabil de număr), Dorin Matei, Doina Pascu,
Marian Ștefan
Secretar de redacție: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oproiu
Corectura: Georgeta Apreotesei,
Constanța Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundația Culturală Magazin Istoric.
Revistă tipărită la R.A.I. – IMPRIMERIA
„CORESI” – București, director general Dumitru
Constantinescu; director economic M. Vlădeanu;
director M. Soare

SUMAR

Academia Română, forum patriotic: Dimitrie Gusti	2
Al. Odobescu și „suvenirile strămoșești”: Gabriel Ștrempel	3
Proiectul Brâncuși	7
Cum s-a negociat harta României Mari: Constantin I. Diamandi	9
În București, acum 50 ani	14
„Actele partidului nu au fost publice”: C. Cristescu	18
1947. La „Creditul minier”: Ilie Marinescu	25
Din cronică aviației	29
Bătrâna Doamnă își omagiază eroii: Cristian Păunescu, Marian Ștefan	33
Români în ultimul dicționar istoric francez: Cristian Popișteanu	36
A existat cândva Mircea Grigorescu	37
Cezar Petrescu – „Cele 2000 de cuvinte în circulație”: Ion Buzea	38
Suprapopulația – un mit: Mirela-Luminița Murgescu	40
România. Așa a început S.S.I.: Cristian Troncotă	45
Marea Britanie. S.I.S. la lucru: Cristian Popișteanu, Dorin Matei	51
Celălalt Lenin	57
S-a discutat la Montréal: Cristian Popișteanu, Dorin Matei	62
Români și ruși. Politică și înscrisuri: Paul Cernovodeanu	63
Marina britanică de la Utrecht la Rosyth: Niculae Koslinski	68
Auschwitz-Birkenau: Bohdan Rymaszewski	71
Mărturii creștine în Dacia Romană: I. Ionescu	76
Toader Bubuiog – mare logofăt: Maria Magdalena Székely	78
Mata Hari: victima propriului succes	83
Ascensorul sigur	88
● Premiile Fundației Culturale Magazin Istoric ... 8 ● Cărți	
sosite la redacție ... 44 ● Concursul Magazin istoric, 1996 ... 91	
● Rebus istoric ... 93 ● Dialog cu cititorii	94

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

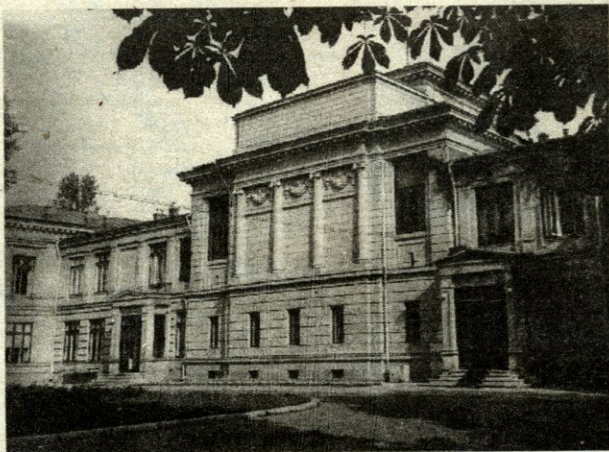

DIMITRIE GUSTI

Academia Română, un forum patriotic

1866-1996

Cadrul internațional al activității Academiei este bine cunoscut: se fac comunicări, se provoacă discuții, se alcătuiesc dări de seamă asupra progresului științei, se dau consultații, când se cer din partea organelor de stat, se organizează concursuri și se decern premii.

Academia nouă își extinde însă sfera ei de acțiune. Ea nu se mărginește numai a înregistra descoperirile membrilor ei și a controla pe cele străine, ea merge mai departe; ea face și organizează însăși cercetări, în numele său, ca corp și cu toate eforturile combinate ale membrilor ei, și nu numai prin eforturile izolate ale unora dintre ei; ea nu va provoca numai de departe cercetări și imbolduri pentru a fi recompensate, ci va cărmui și coordona ea însăși grupe de lucrări, după o vedere de ansamblu către un corp comun.

Funcția specifică a Academiei și care o deosebește de celelalte instituții științifice constă tocmai în inițiativa organizării creației științifice colective. Aceasta este ceea ce face esența caracteristică unei Academii...

Prin regulamentul sancționat de Locotenentă Domnească în 1866, Societatea Academică Română fu consfințită legal ca reprezentantă oficială anticipată a Unirii de azi și ca depozitară culturală a nestinsului dor secular de Unire a tuturor românilor.

Academia Română a fost însă nu numai fidelă misiunii ei naționale, un forum patriotic, care prin membrii din toate punctele locuite de români avea

plasate pretutindeni sentimentele neadormite pentru a veghea la întreținerea și exaltarea focului sacru național, ea a avut în același timp o neîndeajuns prețuită activitate care, păzind proporțiile cuvenite pentru o națiune tânără în plin avânt de renaștere culturală, poate rivaliza și fi

comparată – îndrăznind a afirma, fără teamă de exagerare – cu activitatea celor mai de seamă Academii ale lumii...

Viața unei națiuni este împodobită cu frumusețea unui adânc sens etic; națiune înseamnă un ideal cultural de realizat; ea este deci un principiu de comunitate a muncii culturale.

Cu cât cultura națională este mai dezvoltată și mai originală, cu atât mai adevărat și mai profund este sentimentul comunității muncii culturale, deci chitul de cimentare a unității naționale.

Dacă este așa, atunci Academia Română este părtaşă la înfăptuirea și crearea Națiunii, reprezentând în același timp o repetiție în ordine culturală a Națiunii, pentru totdeauna una și indivizibilă, și veșnic frământată de nostalgia realizării maxime a ei însăși...

Academia Română împlinește funcția specifică de reprezentare permanentă a intereselor înalte științifice și artistice ale Națiunii.

Iar pentru păstrarea acestui patrimoniu spiritual, nici un sacrificiu nu poate fi prea mare...

(Ființa și menirea Academiei, discurs de recepție la Academia Română, 1923; fragmente)

Istorie academică

AL. ODOBESCU

ȘI „SUVENIRILE STRĂMOȘEȘTI“

GABRIEL ȘTREMPEL,
membru de onoare al Academiei Române

Biblioteca Academiei Române s-a dezvoltat în veacul trecut grație câtorva mari personalități, care au înțeles rosturile unei instituții de acest profil în viața statului. Cu excepția lui

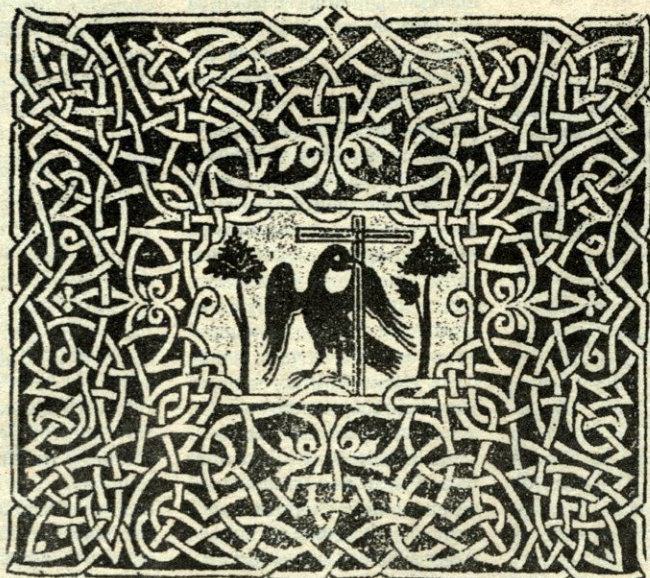
Ion Ghica, sensibil mai bătrân, toți ceilalți erau de vârstă apropiată, D.A. Sturdza, născut în 1833, V.A. Urechiă și Odorescu în 1834, iar Hasdeu, cu numai patru ani mai tânăr, făcea și el parte din generația lor. Aceștia în primul rând și fie-

care cu contribuția lui bine marcată au determinat creșterea și diversificarea colecțiilor, organizarea acestora, contactele cu instituțiile de profil din alte țări,

elaborarea lucrărilor bibliografice fundamentale. Au găsit în Ion Bianu (Magazin istoric, nr. 1/1994) omul providențial care le-a intuit gândurile și dorințele și l-au sprijinit pe toate

căile în realizarea unei instituții de care era atâta nevoie. Bianu fusese elevul lui Hasdeu și al lui Odorescu și amândoi l-au înconjurat cu deosebită afecțiune. Sunt grăitoare în acest sens scrisorile lui Odorescu către Bianu,

peste 60 la număr, la care ne vom mai referi, pline de intimitate și prietenie, în pofida diferenței de vârstă și poziție socială.

Detalii de gravuri din vechi tipărituri
românești: Triod pentecostar slavonesc
(1550) pp. 4, 5 și, în p. 3, Evangheliar
slavonesc (1512)

Din însărcinarea lui Al. I. Cuza

Odobescu era un mare iubitor de carte și a cheltuit sume fabuloase pentru înzestrarea propriei biblioteci, atât de necesară studiilor sale de arheologie și istoria artelor. Diplomatul și bibliograful George Bengescu, cu care Odobescu a lucrat la Legația noastră din Paris, pomenește într-o carte de evocări, apărută în 1899, despre această costisitoare pasiune a marelui scriitor pentru cartea de știință și artă (*Magazin istoric*, nr. 4, 5/1989). În manuscrisele sale păstrate la Academie, s-au găsit liste de cărți, pe baza cărora G. Călinescu a putut reconstitui în bună măsură biblioteca lui Odobescu, ce trădează un mare rafinament intelectual și o perfectă orientare în aparițiile editoriale europene ale vremii.

După aprecierile regretatului dascăl al multora dintre noi,

N. Georgescu-Tistu, biblioteca lui Odobescu s-a cifrat la aproape 3 000 de volume. Când, în toamna anului 1879, a plecat la Paris, a încredințat biblioteca spre păstrare Academiei, cu mobilier cu tot. Corespondența cu Bianu, numit în februarie același an bibliotecar, este plină de cereri de expedieri de cărți, de care Odobescu avea nevoie pentru conturarea lucrărilor sale. După moartea sa (1895) biblioteca va fi încorporată între colecțiile Academiei Române, nu înainte de a fi zăcut o bucată de timp, nefolosită, în Biblioteca Centrală a Statului.

Cercetările bibliologice ale lui Al. Odobescu preced cu câțiva ani fondarea Academiei Române și a bibliotecii sale.

Încă din primul său an de domnie, Alexandru Ioan Cuza s-a arătat receptiv la propunerile maiorului Dimitrie Papazoglu ca o echipă de specialiști în arheologie și istorie să cerceteze vestigiile păstrate pe la mănăstiri, atât de necesare studiilor cu privire la trecutul țării noastre. În același an, 1860, Alexandru Goleșcu, ministru al cultelor și instrucțiunii publice, instituie o comisie de patru persoane cărora le încredințează misiunea de a cerceta și raporta asupra celor constatate. Din comisie, în afară de Al. Odobescu, singurul autentic cărturar, mai făceau parte Cezar Bolliac, maiorul Papazoglu și Alexandru Pelimon, autodidact și amatori în toate.

Al. Odobescu și-a luat rolul în serios și, în vara aceluiași an – împreună cu soția sa, Sașa – a colindat mănăstirile din județele Argeș și Vâlcea, întovărașit pentru schițarea obiectelor găsite – în lipsa unui fotograf – de pictorul Henri Trenk. Numeroasele piese de artă bisericească depistate, inclusiv cele de la Snagov, au fost reproduse de

către H. Trenk, după cum se știe, în acel *Album arheologic și pitoresc*, cum îl numește Odobescu, compus din 110 planșe, păstrat astăzi la Muzeul Național de Artă. Odobescu ar fi vrut ca albumul să fie publicat și difuzat și peste granițele țării, pentru lărgirea interesului Occidentului față de noi.

Comorile din peșteră

Investigațiile sale pe la mănăstiri, continuate și în vara anului 1861, s-au concretizat, în afara rapoartelor adresate Ministerului instrucțiunii publice, în câteva studii de o mare importanță pentru cultura românească. În același timp, Odobescu a făcut însemnări zilnice asupra deplasărilor efectuate de la o mănăstire la alta, publicate mai apoi în *Convorbiri literare*.

Cel dintâi studiu, fundamental pentru preocupările bibliologice ale lui Odobescu, este intitulat *Despre unele manuscrise și cărți tipărite aflate în mănăstirea Bistrița* și a fost publicat în volumele I și II ale *Revistei române pentru științe, litere și arte*, anii 1861-1862.

După unele însemnări preliminare relative la numărul mare de cărți și manuscrise vechi ce zac prin mănăstiri, aruncate prin încăperi insalubre și umede, pradă insectelor și rozătoarelor, Odobescu lansează ideea adunării tuturor acestor relicve, nefolosite de mult la serviciile religioase, și a așezării lor în Biblioteca Națională. Aceasta cu atât mai mult, zice Odobescu, cu cât acestui așezământ îi lipsesc mai toate incunabulele tipografiei românești și manuscrisele vechi care ar putea servi la studiul istoriei și al dezvoltării limbii noastre. Prin incunabule, termen vehiculat pentru prima dată la

noi, Odobescu înțelegea cele dintâi tipărituri din țara noastră, care, cronologic, nu se încadrează însă în rândul tipăriturilor definite de bibliologie ca atare. El însuși precizează, de altfel, într-o notă, caracterul incunabulelor și definește totodată noțiunea de ediție princeps.

Vorbind despre biblioteca de la Bistrița, Odobescu precizează că, pe lângă numeroasele cărți ce sunt folosite încă în mănăstire, se află vreo 300 de volume vechi, din care unele foarte deteriorate, salvate – împreună cu odoarele – prin ascunderea lor în vremile de restriște într-o peșteră umedă din apropiere. Așa se explică de ce Bistrița păstrează mai multe valori spirituale decât alte mănăstiri.

Odobescu cercetează acest prețios depozit și ajunge la concluzia că el este constituit din tomuri scrise sau tipărite în limbile slavă, română și greacă. Manuscrisele slave erau în număr de 80 volume, toate cuprinzând texte biblice, liturgice și juridice. Parte din ele au fost aduse la

București, cu încuviințarea Ministerului instrucțiunii. În ceea ce privește manuscrisele românești, acestea se cifrează la circa 40 de psaltiri, vieți de sfinți, cărți dogmatice și scrieri ale sfinților părinți. Cât privește tipăriturile acestea sunt mai ales cărți din sec. XVII și XVIII, unele imprimare la Kiev și Liov, altele în orașe din țările române, inclusiv Transilvania. Nu pomeneste în acest cuvânt de introducere nici de tipăriturile lui Macarie și nici de cele coresiene. Nu este în intenția sa – zice Odobescu – de a face un catalog al acestor relicve. Se mulțumește să descrie doar câteva, care i-au atras atenția în mod deosebit.

Utilizând toate elementele folosite astăzi de un specialist în materie, el începe prin a prezenta cel mai vechi manuscris găsit la Bistrița și anume *Psaltirea slavă*, comentată de Branco Mladenovici și copiată de Ioan, cel numit Teologul, în localitatea Borăcă, sau Boraci, din nordul Herțegovinei, în anul 1346.

Manuscris de mari dimensiuni, având 410 file, de redacție medio sârbă, scris pe pergament, cu titluri, inițiale și unele decorațiuni cu chinovar, *Psaltirea* a reținut atenția sa și pentru interesantele comentarii istorice pe care le-a putut face în jurul relațiilor noastre cu dinastia sârbească până în sec. XVI și natural asupra epocii de glorie a Serbiei.

Cu multă atenție încadrează copierea manuscrisului în epocă, marcând zilele de pace și calm din timpul domniei lui Ștefan Dușan. Printre sfinții amestruia, pe care Odobescu îi amintește folosind izvoare istorice italiene din primii ani ai veacului XVII, se numără și Branco Mladenovici, „soț de arme al craiului Dușan și părtaș cu dânsul la cultura nației sârbești”, cum îl definește el.

În partea finală a capitolului face considerațiuni lingvistice și redă integral prefața *Psaltirii*, în care se face istoricul psalmilor, prilej pentru Odobescu de a trece în revistă instrumentele folosite de evrei la cântat, utilizând lucrări de specialitate. Tot aici, el încearcă să stabilească împrejurările în care s-a petrecut transferul manuscrisului din Serbia în Țara Românească. Acesta a avut loc în primul deceniu al sec. XVI, când Barbu Craiovescu, marele ban și ctitor al Bistriței, s-a întors din Serbia, unde căutase sprijin în confruntarea cu Mihnea vodă cel Rău. El a adus de acolo numeroase odoare și probabil că și acest manuscris, printre cele patru mai prețioase din întreaga istorie culturală a Serbiei.

Drumurile cărților

Odobescu mărturisește că scopul articolului său a fost numai acela de a atrage luarea aminte a slaviștilor asupra manuscrisului. Într-adevăr, el îl pune la îndemâna lui Frantz

Mikloşici care îl cercetează şi care publică un studiu de peste 30 de pagini în revista *Starine*, nr. 4 din anul 1872, cu aproape acelaşi titlu ca şi cel folosit de Odobescu.

Trecut în colecţiile Muzeului de Antichităţi, manuscrisul a fost inclus în anul 1903 în fondurile Bibliotecii Academiei, unde a fost catalogat, mai întâi sumar de A.I. Iaţimirski în 1905 şi, în 1959, de către regretatul prof. P.P. Panaiteşcu în tomul I al *Catalogului manuscriselor slave*, unde este descris sub nr. 205, cota lui din depozitul manuscriselor, fondul slav.

Capitolul al doilea al studiului său este consacrat de Odobescu unui manuscris copiat la mănăstirea Hilandar în anul 1408, pierdut, din păcate, dar care se afla într-o stare atât de gravă sub raportul conservării încât el n-a putut nici măcar să-i precizeze conţinutul. Abia a izbutit să descifreze două inscripţii, una slavă, alta grecească, în care sunt arătate anul şi locul de copiere. Lipirea între ele a filelor manuscrisului datorită umezelii îi prilejuise lui Odobescu consideraţiuni asupra diferitelor feluri de hârtie de scris folosite în epocă, apreciind-o în mod deosebit pe cea fabricată sub denumirea de „charta bombacina“.

Consideraţiuni interesante emite şi în legătură cu rolul jucat de Muntele Athos în difuzarea culturii religioase în Balcani şi la Nord de Dunăre. Greşeşte doar atunci când neglijează rolul scriptoriilor mănăstirilor noastre în elaborarea superbelor opere de artă caligrafică, admirate astăzi în atâtea mari biblioteci europene. De altfel, în capitolul intitulat *Cărţile banului Preda Basarab, 1519-1521*, Odobescu va prezenta două volume copiate la

Bistriţa: un *Minei* pe luna ianuarie, păstrat în fondul nostru slav sub nr. 262, datat 1521, şi o *Albină*, scrisă în 1519, pierdută astăzi. Preda, din porunca şi cu cheltuiala căruia au fost copiate manuscrisele, era nepotul de frate al lui Barbu Craiovescu şi fiul lui Părvu Craiovescu. Odobescu va stăruie cu date istorice vorbind de această ilustră familie olteană şi va pomeni numeroasele danii pe care le-au făcut ctitoriei lor.

Tot din şcoala de caligrafi de la Bistriţa au ieşit cele trei *Evangeliiare* somptuos decorate pe care Odobescu le-a descris pe larg în studiul său. Unul dintre ele, păstrat astăzi la Muzeul Naţional de Artă, a putut fi datat cu aproximaţie de către Odobescu după inscripţia de pe coperta artistică în argint aurit ce protejează volumul şi care aminteşte că, în anul 1519, jupan Marcea, marele postelnic şi soţia sa, jupâneasa Marga, au făurit legătura, adică au suportat cheltuielile ferecăturii, în vremea lui Neagoe voievod şi a Doamnei Despina.

Odobescu se opreşte cu interes şi admiraţie asupra artei legăturii şi cu aprecieri de cunoscător privind dezvoltarea meşteşugului mai ales în lumea germană unde crede el că a fost executată şi ferecătura aceasta. Ştim astăzi însă că în Transilvania arta metalelor era bine dezvoltată şi că nu este exclus ca în ţările române să fi existat meşteri români care au executat unele din legăturile metalice de carte. Că volumul a fost lucrat pentru mănăstirea Bistriţa, zice Odobescu, o probează icoana Adormirii Maicii Domnului de pe a doua copertă, care este hramul mănăstirii şi faptul că, de obicei, una din icoanele ce împodobesc legătura este icoana de hram.

Splendoarea luxului veneţian

Al doilea *Tetraevangelh* de care se ocupă pe larg este datat 1537 şi pe ultimele pagini are o lungă însemnare lăsată de Misail, egumenul Bistriţei, pe care Odobescu a redat-o integral, dar n-a stăruit asupra ei cu suficientă atenţie. Manuscrisul, pierdut astăzi, a fost copiat la Muntele Athos doar parţial de către un călugăr, Mardarie, şi nu în totalitatea lui, cum reţinuse Odobescu. De altfel, însemnarea este concludentă: manuscrisul a fost scris parţial la mănăstirea Bistriţa, dar murind copistul, egumenul Misail a încredinţat săvârşirea lucrului celuiui Mardarie, ce se afla atunci în vizită la Bistriţa.

Când copierea a fost terminată, manuscrisul a fost adus din nou la Bistriţa, unde „am aşezat aurul şi cu diferite colori am săvârşit-o şi am împodobit-o şi am depus-o în sus-zisa mănăstire Bistriţa“. Nimic mai concludent despre şcoala de zugrăvi de manuscrise de la Bistriţa, detaliu ce i-a scăpat lui Odobescu. Faptul de a fi încredinţat copierea unui călugăr de la Athos trebuie căutat nu în lipsa unor specialişti locali, ci mai degrabă în ieftinătatea mâinii de lucru athonite, sau în relaţiile foarte strânse ce se pare că au existat între Misail şi Mardarie.

Cât priveşte arta împodobirii manuscriselor, Odobescu recunoaşte în ea „minunata artă decorativă a bizantinilor“. Fără să negăm influenţele exercitate de rafinată artă a împodobirii manuscriselor, în special în reprezentarea figurilor de sfinţi, nu putem să nu subliniem însă că, cel puţin în redarea frontispiciilor şi a majusculilor, arta populară a împletiturilor şi cusăturilor noastre a fost determinantă.

(Continuare în p. 28)

Proiectul Brâncuși

FUNDAȚIILE INTERNAȚIONALE CONSTANTIN BRÂNCUȘI

Opinia publică din țară și din străinătate urmărește cu un viu interes evoluția *Proiectului* de restaurare, amenajare, punere în valoare și conservare a Ansamblului monumental Brâncuși de la Târgu Jiu, inițiat de Fundațiile Internaționale Constantin Brâncuși. Pentru a-i informa pe cititorii revistei *Magazin istoric* despre această operă de restaurare, considerată una dintre cele mai importante din lume la ora actuală, vom publica o suită de articole pe această temă. Ansamblul monumental de la Târgu Jiu este deopotrivă o operă de artă și monument de valoare istorică. Iată cum a luat el naștere.

Ansamblul monumental de la Târgu Jiu, realizat de Constantin Brâncuși, în 1937-1938 a fost conceput pentru a comemora eroii din primul război mondial ce căzuseră luptând pe malurile Jiului. Aretia Tătărească, soția primului ministru din acea vreme, care se născuse în regiune, a fost implicată de la început în acest proiect, ocupându-se personal de realizarea lui.

Încă din 1922, apăruse ideea unui ansamblu monumental la Târgu Jiu închinat eroilor de război, iar Constantin Brâncuși, ca unul care se născuse în Gorj, fusese abordat. La începutul anilor '30, el se plânga că cele două comitete locale constituite în acest scop nu reușiseră încă să cadă de acord. Decizia de a construi ansamblul monumental a fost luată la Paris, în 1934, când Aretia Tătărească – în calitate sa de președintă a Ligii femeilor din județul Gorj – l-a vizitat pe Brâncuși în atelierul său din Impasse Ronsin. Sculptorul a primit comanda la scurtă vreme, după cum confirmă răspunsul său din 11 februarie 1935. Iată ce-i scria atunci Brâncuși fostei sale eleve, Mița Petreșcu, care a jucat un rol esențial în desemnarea lui pentru realizarea proiectului: „Dragă doamnă Petreșcu, am primit scrisoarea dumatăle cu mare plăcere și bucurie. Iartă-mă pentru că mi-a luat atâta timp ca să-ți răspund. Mi-ar fi plăcut mai curând să-ți fac o surpriză și să vin eu însumi, decât să-ți răspund prin scrisoare. Mi-e tare dor de câmpurile noastre albe, învelite în zăpadă, pe care nu le-am mai văzut din zilele copilăriei; și așa fi vrut să văd dacă era posibil să organizez o expoziție la București; dar în ultima clipă m-am îmbolnăvit și o întreagă serie de complicații m-a împiedicat să vin. M-am decis acum să vin în mai și nu-ți pot spune cât sunt de bucuros să duc ceva la îndeplinire la noi acasă. Vă mulțumesc dumatăle și doamnei Tătărească pentru privilegiul pe care mi-l oferă. Toate lucrurile pe care le-am început cu atâta vreme în urmă se îndreaptă acum spre realizare și mă simt ca un novice în pragul uceniciei. Așa încât propunerea nu putea sosi într-o clipă mai bună”.

La 27 octombrie 1938, ansamblul din Târgu Jiu a fost inaugurat în mod oficial. Se scurseseră mai puțin de patru ani între conceperea proiectului, realizarea și instalarea sa definitivă. Cu un entuziasm nedisimulat, Brâncuși exclama: „Un prieten apropiat mi-a spus de curând că a perceput adevărata frumusețe a parcului în care se află *Masa Tăcerii* și *Poarta Sărutului*, cu imensitatea câmpiilor Olteniei și eleganții munți Carpați conturați la orizontul Târgu Jiului, doar când *Coloana fără Sfârșit* a fost instalată. Abia atunci i s-au deschis ochii cu adevărat”.

Ansamblul monumental de la Târgu Jiu este compus din patru elemente de bază: *Masa Tăcerii*, *Poarta Sărutului*, *Coloana fără Sfârșit* și spațiul interior al ansamblului, în dimensiunile și cu distanțele semnificative dintre un element și altul.

Masa Tăcerii este alcătuită din două lespezi masive de piatră, de formă cilindrică, așezate una deasupra celeilalte; diametrul lespezii de sus este de 215 cm, iar cel al lespezii inferioare de 200 cm. Prima are grosimea de 45 cm, cea de a doua de 40 cm. Brâncuși spunea despre ele că „sunt pietre de moară”.

Douăsprezece scaune din piatră înconjoară *Masa Tăcerii*, având înălțimea de 55 cm, cu un diametru de 45 cm. Măsura de 45 cm este de altfel una dintre cele două unități fundamentale folosite la Târgu Jiu, cealaltă fiind de 85 cm. Cele 12 scaune identice plasate în jurul mesei au forma unor emisfere, asamblate la „poli”. Alte 30 scaune, de o concepție similară – guvernate de cub mai curând decât de sferă – sunt plasate în grupuri de câte trei de-a lungul căii ce conduce de la *Masa Tăcerii* la *Poarta Sărutului*.

Poarta Sărutului este realizată din trei parapetipede masive din travertin, de un ton plăcut, cald. Doi pilastri susțin lintoul, deschizând accesul. Compoziția se sprijină pe o lespeze de piatră, tăiată și asamblată potrivit modulului de 85 cm. Despre *Coloana fără Sfârșit* înaltă de 29,33 m, Brâncuși afirma: „Vedeți, chiar și piramidele se termină undeva, într-un punct, în vreme ce *Coloana mea* nu se sfârșește niciodată”.

Coloana fără Sfârșit este compusă din 16 elemente modulare identice, din fontă acoperită cu alamă, susținute de o coloană interioară din oțel, mai precis din 15 elemente modulare complete, al șaisprezecelea fiind format din două semielemente, la baza și în partea superioară a sculpturii.

Întrebat într-o zi: „De ce ați ridicat *Coloana fără Sfârșit* la Târgu Jiu?”, Brâncuși ar fi răspuns: „– Ca să susțină bolta cerească”.

PREMIILE

Avem marea bucurie ca în această lună a Paștilor 1996 să putem anunța noile premii pentru lucrările științifice apărute anul trecut. Este o mare bucurie deoarece la această a treia ediție datorită prestigiului contribuției științifice a Fundației noastre, numărul premiilor a crescut la nouă și ele sunt oferite de familiile Monica și Dimitrie Sturdza (premiile „Ion Nistor“, „D.A. Sturdza“, „Ion Ghica“ și „George Murnu“), de familiile Constantin C. Giurescu (premiul „Constantin C. Giurescu“), Radu R. Rosetti (premiul „Radu R. Rosetti“), de doamna Delia Bogățilă (premiile „Dr. Carol Davila“ și „Tudor Teodorescu-Braniște“), de doamna Lia Ioana Ciplea și domnul Ștefan Tudor Ciplea (premiul „Dimitrie Onciul“). Prezența Fundației și a revistei Magazin istoric la numeroase și semnificative acțiuni științifice din țară și străinătate este și în acest fel prețuită și valorificată.

Iată acum premiile:

Premiul „Constantin C. Giurescu“ (din partea familiei academicianului Constantin C. Giurescu) a fost atribuit lucrării **Istorie românească. Istorie universală (1600-1800)**, Editura Erasmus, datorată tânărului dr. **Bogdan Murgescu**, lector al Facultății de istorie a Universității din București.

Premiul „Ion Nistor“ (oferit de familia Monica și Dimitrie Sturdza) a revenit amplei monografii în două volume **Istoria orașului Galați de la origini până în 1918**, Editura Porto-Franco, semnată de cunoscutul istoric gălățean dr. **Paul Păltănea**.

Premiul „D.A. Sturdza“ (oferit de familia Monica și Dimitrie Sturdza) a fost atribuit volumului **Eugen Cristescu asul serviciilor secrete românești. Memorii 1916-1944**, Editura Roza Vânturilor, Editura R.A.I., semnată de tânărul istoric **Cristian Troncotă**.

Premiul „Radu R. Rosetti“ (din partea familiei generalului academician R.R. Rosetti) a revenit lucrării **România, marile puteri și problema Basarabiei**, Editura Enciclopedică, al cărei autor este dr. **Ion Constantin**, diplomat în Ministerul afacerilor externe.

Premiul „Dr. Carol Davila“ (oferit de doamna Delia Bogățilă) a revenit primului volum al lucrării monografice **Medicina românească – Medicină europeană (1859-1916)**, Editura Medicală, purtând semnătura prof. dr. **Dan Setlăceac**, marcantă personalitate a medicinei românești contemporane.

Premiul „Ion Ghica“ (oferit de familia Monica și Dimitrie Sturdza) a fost atribuit lucrării **Grigore Gafencu. Misiune la Moscova**, Editura Univers Enciclopedic. Documente diplomatice de la Grigore Gafencu, selectate și adnotate de **Ion Calafeteanu**, **Nicolae Dinu** și **Nicolae Nicolescu**, cu o prefață de **Teodor Meleșcanu**.

Premiul „George Murnu“ (oferit de familia Monica și Dimitrie Sturdza) a fost acordat

lucrării, abordând un subiect istorico-cultural de mare actualitate – **Aromânii ieri și azi** –, Editura Scrisul Românesc, semnată de poetul, prozatorul și publicistul **Hristu Căndroveanu**.

Premiul „Dimitrie Onciul“ (oferit de doamna Lia Ioana Ciplea și domnul Ștefan Tudor Ciplea) a fost atribuit lucrării **Coposu. Confesiuni. Dialoguri cu Doina Alexandru**, Editura Anastasia.

Premiul „Tudor Teodorescu-Braniște“ (oferit de doamna Delia Bogățilă) a fost acordat lucrării **Cuvinte și tăceri. Cu și despre Alexandru Stark**, Editura Carro.

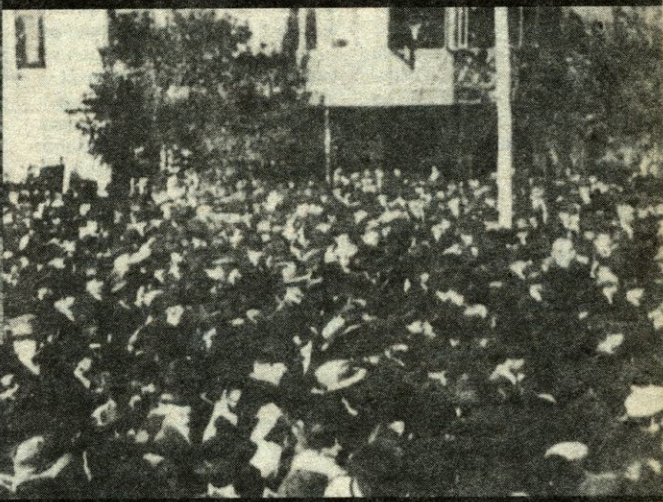
Au mai fost nominalizate: **Enciclopedia partidului politice din România (1862-1994)**, Editura Mediaprint; **Lucian Blaga sau fascinația diplomației**, Editura Enciclopedică; **România în război. 1941-1945**, Editura Militară; **Basarabienii și bucovinenii între drept internațional și dictat. Documente 1944-1945**, Casa de editură și presă Șansa s.r.l.; **Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial**, vol. II, Editura Enciclopedică.

Felicitându-o pe doamna **Doina Alexandru** și pe domnii **Bogdan Murgescu**, **Paul Păltănea**, **Cristian Troncotă**, **Ion Constantin**, **Dan Setlăceac**, **Ion Calafeteanu**, **Nicolae Dinu**, **Nicolae Nicolescu**, **Hristu Căndroveanu**, Fundația Culturală Magazin Istoric reamintește cu îndreptățită satisfacție numele premianților primelor două ediții: acad. **Virgil Cândea**, dr. **Tahsin Gemil**, istoricul american **Kurt Treptow**, dr. **Vlad Nistor**, dr. **Paul Cernovodanu**, dr. **Ion Dumitriu-Snagov** și dr. **Mihai Iacobescu**.

Cele 16 premii acordate de Fundația Culturală Magazin Istoric până în prezent nu ar fi fost însă posibile fără generozitatea unor autentici iubitori și slujitori ai Muzei Clio, cărora le aducem călduroase mulțumiri.

Memorialistică diplomatică inedită

CUM S-A NEGOCIAT

HARTA ROMÂNIEI MARI

CONSTANTIN I. DIAMANDI

Am publicat în numărul trecut prima parte dintr-un manuscris inedit purtând titlul de mai sus. Paginile reproduse de noi reprezintă o expresivă rememorare, cu sublinieri și nuanțări extrem de interesante, a principalelor obstacole întâmpinate de diplomația românească angajată pe calea negocierilor în vederea încheierii tratatului de alianță cu Antanta, negocieri finalizate în august 1916.

Să urmărim în continuare relatarea lui C.I. Diamandi, unul dintre principalii negociatori din partea României.

Dumitru PREDA

Dar în afară de presiunile exterioare erau cele interioare. Întâi propaganda Aliatilor, care urmărea ca România să intre cât mai repede în război. Acea propagandă avea acest prim scop și apoi de a anihila propaganda germană făcută cu mijloace bănești reale, cu o corupțiune fără precedent și fără nici un scrupul.

Presiunea interioară mergea până la tendința de a răsturna dinastia și de a înlătura pe Ion [I.C.] Brătianu de la putere, în speranța de a aduce un guvern înfeudat Triplei Alianțe [aici Antanta - n.n.] și care ar fi putut să aducă România mai curând în război. Ion Brătianu era prezentat ca fiind lipsit de căldură pentru cauza națională, ducând o politică echivocă de neîncredere, și căutând a-l depărta de la putere. S-a încercat de a găsi rezonanță pentru această propagandă, nu numai în elementele opoziției, dar Antanta a căutat să găsească colaboratori chiar printre rândurile membrilor guvernului. Și într-o telegramă pe care Ion Brătianu mi-a trimis-o spunea cu drept cuvânt că ceea ce este obiectul îngrijorării lui este că s-ar putea întâmpla ca aceste tendințe ale diplomației aliate, și în special a[le] celei rusești, să poată găsi colaboratori în țară, care să antreneze România într-un război fără voința ei.

Ceea ce complica negociațiunile noastre este că ele aveau loc într-una din perioadele cele mai grave în care se găsea Rusia, în 1915. Anul 1915 este acela în care înfrângerile Rusiei au fost cele mai numeroase, în care Aliții observau un fel de lășitudine a poporului rus de a continua războiul și chiar se anunțau, prin diferite semne, grave dificultăți interne. Aliții observau această lășitudine a poporului rus și aceasta explică pentru ce în acel an au consimțit, tocmai pentru a menține Rusia în război, să înceapă discuțiuni pentru cedarea Strămtorilor.

Poate era un avantaj de negociat cu Rusia în momentele grele pentru dânsa, căci se putea crede că ar fi fost mai conciliantă. De fapt era, că unei mari puteri ca Rusia îi

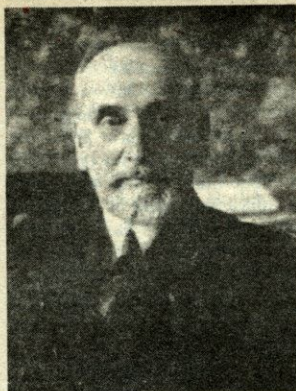
venea foarte greu ca să cedeze unui stat mic ca România, tocmai în momentul când soarta armelor nu era favorabilă. Ori s-a întâmplat lucrul următor: când rușii se găseau în poziție rea, când se retrăgeau pe tot frontul, ei să fie mai dispuși la cedare, dar atunci nu eram dispuși noi ca să intrăm în război. Imediat cum un succes se anunța, intransigența Rusiei se manifesta din nou; astfel încât o bucată de vreme ne-am găsit într-un cerc vicios: când ne oferea ca să intrăm, din cauza situațiunii rele a armatei în care se găsea, nu puteam intra noi, și când noi doream să intrăm, concesiunile teritoriale pe care le găseam indispensabile pentru intrarea noastră în război nu erau satisfăcute. De fapt, aceste negocieri atât de laborioase au avut de la început aspectul unor negocieri în care cel mai interesat era acela care caută să atragă un nou factor în războiul mondial.

Negocierile cu noi se resimțeau deci de evenimentele care se petreceau în timpul războiului. O chestiune care devenea de cea mai mare importanță pentru Aliți a fost aceea a acțiunii Aliatilor la Dardanele¹. După cum se știe, expedițiunea nu a reușit, însă împrejurările în care s-a produs, speranța care se punea în rezultatul acestei expedițiuni au avut un rol hotărâtor în negocierile cu România.

Față de Bulgaria diplomația Aliatilor a fost greșită, prin faptul

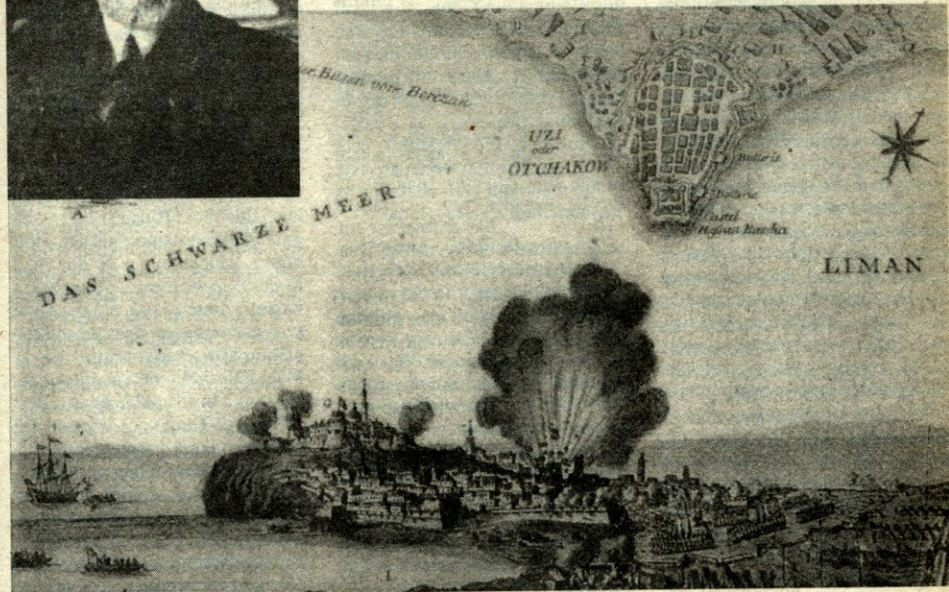
că ea a crezut că se poate, cu prețul unor concesiuni teritoriale, bineînțelese care nu le făceau ei, ci statele vecine, să poată obține neutralitatea Bulgariei. Zic, concepțiunea era greșită, căci important pentru noi nu era neutralitatea Bulgariei, care după Ion Brătianu nu putea să fie decât un vis trecător, important era pentru noi dacă în urma unei înțelegeri cu Bulgaria și Serbia în privința Macedoniei, dacă puteam să avem concursul armatei bulgare în contra Imperiilor Centrale. A pleda neutralitatea Bulgariei era o greșeală, căci ea s-ar fi ținut în stadiul de neutralitate, așteptând ca la unii din vecinii ei să se întâmple o catastrofă oarecare, ca din neutră să devină beligerantă. O altă greșeală a diplomației Aliatilor era de a nu ține seamă de realitatea lucrului, nici de sentimentele reciproce care erau între ele. Era ușor de a pune de la Londra și Paris în alianță două popoare care se urau, cum erau Serbia și Bulgaria. Dacă definițiunea lui Chamfort, că amorul este contactul a două epiderme, este exactă, s-ar putea spune fără ezitare că ura este repulsiunea a două epiderme. Ori a voi să faci o politică de cabinet, de a pune într-o alianță țări care erau încă rivale și aveau ură din cauza Macedoniei, această concepțiune greșită a făcut ca toată diplomația față de Bulgaria a dus la un eșec complet și ceva mai grav: la zdrobirea Serbiei. Nu o dată am auzit din partea sârbilor acuzațiuni violente pentru domnul Sazonov, de a fi făcut crima de a nu fi lăsat la un moment hotărâtor Serbia să nu ia pozițiune față de mobilizarea Bulgariei. Aliții au considerat statele balcanice ca niște ființe neînsușite, care se puteau mișca pe tabela de șah a Balcanilor. Chiar în momentul în care Bulgaria a început a mobiliza, diplomația rusească, în special, a împiedecat Serbia de a zdrobi mobilizarea la începutul ei și aci este o parte, un aspect trist al problemei. Ce a făcut pe Rusia să creadă că Bulgaria nu va lua armele contra Serbiei corespunde unei idei mistice a înfrățirii slave.

¹ Operațiunile strategice preconizate de Antanta în bazinul nord-est mediteranean și în Peninsula Balcanică, având ca principalii promotori pe A. Briand în Franța și pe D. Lloyd-George și W.S. Churchill în Marea Britanie, au fost declanșate în momentul trecerii la războiul de poziții pe Frontul de Vest și erau apreciate de comandamentele aliate drept hotărâtoare pentru obținerea victoriei. Operațiunea „Dardanele” din primăvara lui 1915, urmând obținerea controlului Strămtorilor, sprijinirea directă a Serbiei și restabilirea legăturilor maritime cu Rusia, în vederea unui atac asupra flancului sudic al Puterilor Centrale, a eșuat însă lamentabil, dezamăgind profund opinia publică din țările neutre din regiune, în special România. În acest context s-a produs punerea în execuție a planului expediției forțelor aliate la Salonic sub comanda generalului Maurice Sarrail.

„În limba noastră – i-a răspuns sultanul unui sol trimis de Petru cel Mare – Marea Neagră poartă numele de «Fecioara neprihănită» și nimeni nu poate avea acces pe lângă fecioara noastră”. Metafora sultanului n-a fost un argument convingător pentru diplomația țaristă în visul ei de instăpânire în Strâmtoari și la Constantinopol. Gravura pe care o reproducem înfățișează un aspect din timpul asedului fortăreței turcești de la Oceaov, în 1788, de către trupele rusești. În medalion – S.D. Sazonov, ministru de externe al Rusiei (1910-1916), unul din exponenții politicii panslaviste în Balcani

În p. 9: „În afară de presiunile exterioare erau cele interioare” (manifestație în favoarea Antantei organizată de Acțiunea Națională)

Până în ultimul moment ei nu au putut să-și dea seama că statul pe care l-au creat la Dunăre, care datora recunoștință țarului Alexandru II „liberatorul”, că acel stat nu era să meargă în directivele Petrogradului și că se va întâmpla ca episcopul să se ridice în contra episcopului. În diplomația rusească era un mistic[ism], care îi făcea să creadă în întregirea statelor slave și uitau că politica nu este făcută adeseori decât de resentimente. Astfel Macedonia, care în mai multe rânduri a fost pusă pe tapet, era o imposibilitate; nu pentru că nu corespundea unui calcul sănătos politic, dar pentru că amândouă statele, atât Serbia cât și Bulgaria, revendicau totalitatea acelei provincii.

De la început Brătianu a înțeles perfect de bine această chestiune și, în momentul când s-a cerut

tuturor vecinilor Bulgariei de a ceda teritorii pentru ca ea să păstreze neutralitatea, le-a declarat că este gata să facă oarecare concesiuni, dar cere, ca primă condițiune indispensabilă, ca prima etapă să fie înțelegerea între Serbia și Bulgaria. Ori această înțelegere nu s-a putut produce. Antanta a lăsat pe bulgari să mobilizeze și refuzând Serbia de a distruge această mobilizare, rezultatul a fost catastrofal, căci a adus zdrobirea Serbiei.

La început aliații occidentali lăssau România să negocieze direct cu domnul Sazonov; ei se mărgineau să susțină Rusia a ne invita să fim concilianți, a face presiuni asupra României, fără să aibă un amestec direct și când s-a făcut expediția de la Constantinopol, perspectiva reușitei acelei expediții era considerată că va

schimba situațiunea războiului. Dacă Constantinopolul cădea în mâna Aliatilor, imediat posibilitatea de munițiuni, de aprovizionare a Rusiei se deschidea, Bulgaria era nevoită ca să cedeze, Grecia, văzând trupele aliate și flota aliată la Bosfor, ar fi precipitat acțiunea ei și România, simțind posibilitatea, care totdeauna a fost îngrijitoare pentru dânsa, a furnizării regulate de armament și proviziuni, care nu le avea în țară la dânsa, incontestabil că aceasta ar fi încurajat toate statele aliate; în plus, din punct de vedere politic, era o înfrângere a concepțiunii politice germane.

Ne amintim că această concepțiune era bazată pe o continuitate teritorială între Berlin și Bagdad. Interesele Germaniei în Orient erau întrupate în posibilitatea stăpânirii unei linii continue

de la Berlin până la confinele Golfului Persic; ori interceptarea și scoaterea Turciei din război ar fi anihilat planul politic al Germaniei, adică de a stăpâni linia directă între Berlin și Orient. Pentru a putea împiedica Turcia să reziste atacului de la Dardanele, Aliții erau dispuși să facă cele mai mari sacrificii. Și dacă Rusia era intransigentă în ceea ce privește cererile noastre, când s-a pus chestiunea Dardanelor de aproape a fost momentul culminant, care a hotărât Rusia să facă, din punct de vedere teritorial, toate concesionile României. Importanța care putea să aibă rezistența Turciei față de Aliți era așa de mare, încât pentru prima dată – și găsim aceasta în memoriile baronului Burián¹ – înseși Puterile Centrale erau dispuse a face în Bucovina, deci din teritoriile monarhiei austro-ungare, concesii teritoriale în favoarea României.

România se găsea deci, în ceea ce privește chestiunea aprovizionării și liberul tranzit al munițiilor pentru Turcia, [în] pozițiunea următoare: era solicitată de Antantă, care era dispusă să cedeze la revendicările ei teritoriale din monarhia austro-ungară și pe de altă parte Austro-Ungaria era dispusă să cedeze din propriul ei teritoriu, văzând importanța pe care o avea România.

Astfel că în luna iunie am putut obține de la domnul Sazonov declarațiuni, trimise la București, cum că, în schimbul interzicerii tranzitului munițiilor și aprovizionării Puterilor Centrale pentru Turcia, Rusia și aliații săi recunosc totalitatea revendicărilor României.

Expediția Aliților la Dardanele, care avea atâta importanță în ochii lor, dacă ar fi ajuns la rezultatul

dorit ar fi putut avea consecințe incalculabile pentru război. Dar în afară de avantajile care ar fi putut fi trase în cursul războiului, chestiunea însăși a Strămtorilor era de o importanță capitală pentru noi. O personalitate importantă rusească, în momentul în care a intrat Turcia în război, mi-a făcut declarațiunea următoare, care sub forma ei paradoxală conținea un adevăr politic: „Dacă m-ai întreba, mi-a zis el, care ar fi în acest război dușmanul preferabil al Rusiei, aș spune că, incontestabil, este Turcia; dacă m-ai întreba care este aliatul mai puțin lovit de Rusia, aș răspunde fără ezitare – Grecia”.

În această formă [formulare] se găsesc cele două deziderate ale Imperiului țarist în chestiunea Strămtorilor. Tradițiunea politică seculară a Rusiei, întreaga mentalitate și mistică rusească făceau din obținerea Constantinopolului și a Strămtorilor adevărată năzuință a imperiului moscovit.

Dacă da sau nu Strămtorile, erau indispensabile pentru libera dezvoltare a Rusiei aceasta este o chestiune care o vom putea examina când se va vorbi în special de Strămtori. Ceea ce este cert este că năzuința către Constantinopol și Strămtori era în regimul țarist directiva principală a întregii politici imperiale.

Originea chestiunii: se pierde în însuși momentul când Petru cel Mare, prin cuceriri succesive, a ajuns la Marea Neagră. Atunci el a trimis un sol al lui pe lângă sultan și i-a cerut dreptul de liberă navigațiune pentru vasele Rusiei pe Marea Neagră. Răspunsul sultanului a fost: „În limba noastră Marea Neagră poartă numele de «Fecioara neprihănită» și nimeni nu poate avea acces pe lângă fecioara noastră”.

Ar fi greu de găsit în vocabularul diplomației moderne o imagine mai frumoasă pentru a ascunde un scop politic. De atunci încolo, ca o năzuință necesară și mecanică a unui vast teritoriu de a ieși la mare, aceasta a fost călăuza politicii țariste. Unde însă politica țaristă a trecut peste adevăratele necesități

ale Rusiei este când, în loc de a revendica libera navigațiune prin Strămtori, a găsit că trebuie să obțină însăși stăpânirea acestor Strămtori și a Constantinopolului. Că liberul tranzit prin Strămtori este o necesitate a tuturor statelor riverane Mării Negre, acesta este un adevăr incontestabil. Soluțiunea cea justă este de a da posibilitate acelor state de a avea acces la Marea Mediterană. Soluțiunea imperialistă era anularea stăpânirii Turciei prin altă stăpânire, care ar fi fost cea rusească.

Dar problema Strămtorilor, care până în veacul al 20-lea se reducea la un duel între Rusia și Turcia, cu intervențiunea temporară a marilor puteri occidentale, care din când în când, prin intervențiunea lor, voiau să arate că este o prescripție și că se interpusese acea prescripție prin apariția pavilionului lor în Marea Neagră; această chestiune, mângâiată în special la două puteri – Rusia și Turcia –, de la secolul al 20-lea ia un alt aspect, îndată ce noi state independente, ca Bulgaria și România, au apărut la Marea Neagră. Din acel moment chestiunea Strămtorilor nu mai poate fi un duel între Rusia și Turcia, căci alte state suverane și riverane apăruseră în Marea Neagră.

Imediat după intrarea Turciei în război, Imperiul rusesc s-a gândit să pună pe tapet chestiunea Strămtorilor. În ceea ce mă privește, dădăm acestei chestiuni o importanță deosebită și credeam că fără a da garanțiile necesare – și în această chestiune, ca și în chestiunea teritorială a convențiilor noastre – nu era prudent ca să putem intra în război. Când am voit să discut cu domnul Sazonov această chestiune, am primit de la Porumbaru², ministrul de externe, o telegramă cu instrucțiunea de a mă abține pentru moment de a ridica o asemenea chestiune.

Părerea ministrului [român] de externe putea fi justă, noi negociam atunci chestiunea teritorială cu

¹ Stephan (Istvan) Burián von Rajecz (1851-1922), diplomat austro-ungar de origine maghiară; agent diplomatic la Sofia (1889-1895), ministru plenipotențiar la Atena (1897-1903), ministru al finanțelor imperiale (1903-1912), ministru de externe al Austro-Ungariei (1915-1916, 1918). Memoriile sale (*Drei Jahre aus der meiner Amtsführung im Kriege*) conțin date interesante privitoare la relațiile româno-austro-ungare, puțin utilizate până acum de istoricii români.

² Emanoil M. Porumbaru (1845-1921), om politic liberal, ministru de externe între 4 ianuarie 1914 și 8 decembrie 1916.

Rusia și aliații ei; era deci prudent de a adăuga pe lângă dificultățile pe care le aveam, una nouă, care ar fi izvorât din lămurirea chestiunii Strămtorilor între Rusia și noi? Pe de altă parte, nu se cunoștea încă care era atitudinea diferiților aliați ai Rusiei în această chestiune. Și înainte de a vedea dacă am fi avut un sprijin pe lângă aliații occidentali era poate prematur de a ridica această chestiune. Deși rămân subordonatul Ministerului de externe, în ceea ce privește persoana, nu împărțeam acest mod de a vedea, care de altfel se putea foarte bine susține. Și atunci, cum se întâmplă adeseori când dorești foarte intens un lucru, el câteodată se întâmplă. Astfel a fost cazul cu Strămtorile.

O polemică de presă s-a ivit în țară, în urma publicării unei broșuri a lui Vintilă Brătianu asupra Strămtorilor¹. Presa rusească a luat cu căldură și cu oarecare agresivitate partea Rusiei. Prilejul pentru mine era creat. Am fost la domnul Sazonov și începând a-i vorbi de această polemică am făcut declarații pe care am putut să le transmit la București și care au dat deplină satisfacție guvernului, deși instrucțiunile lui fuseseră că era prematur de a

ridica chestiunea Strămtorilor), domnul Sazonov a declarat că chestiunea este prematură, că o hotărâre definitivă nu s-a luat, dar oricare ar fi hotărârea, drepturile imprescriptibile ale României de liberă navigațiune nu vor fi atinse. Și a adăugat, că nu Rusia, care a suferit în această chestiune, va contesta României drepturile ei de liberă navigațiune.

Era exact – și documentele publicate ulterior războiului au arătat – că în momentul când făcea această declarație nu era nimic hotărât, tendința aliaților occidentali fiind mai mult de a lăsa pentru Conferința păcii spinoasă chestiune a Strămtorilor.

Dar de la 1915 încolo, chestiunea se schimbă. Înfrăngerile de pe front ale Rusiei, oarecare lășitudine observată de Aliați la poporul rus, a dat la Aliați temerea cum că această lășitudine, dacă s-ar accentua, ar putea să slăbească puterea combativă a aliatului lor Rusia și să nu o împingă, atâtă de elemente pacifiste, către o pace separată. Și atunci s-a văzut cum că Rusia a pus pe tapet, față de Anglia și Franța, chestiunea Strămtorilor și s-a văzut, în același timp, cum că Aliații au fost nevoiți de a ajunge la o concesiune în această chestiune, care de jumătate de veac era pivotul relațiilor, în special între Anglia și Rusia. Documentele care au apărut arată cum că cu mare greutate s-a cedat Rusiei în chestiunea Constantinopolului și a Strămtorilor.

Imediat ce Rusia a arătat dorința și apetitul ei în Turcia, aceasta a avut de rezultat de a atăta și apetitul Aliaților în Imperiul otoman. Când s-a citit corespondența, s-a înțeles imediat că în momentul când Rusia a pus chestiunea Constan-

tinopolului pe tapet, însăși existența Turciei s-a pus și că alți aliați au vrut să participe la desmembrarea Imperiului otoman.

O studiere atentă a acelor documente arată că dacă aliații occidentali au făcut concesiune Rusiei în chestiunea Strămtorilor și a Constantinopolului până la pace, era incontestabil că Rusia trebuia să revizuiască aspirațiunea ei de a da chestiunii Strămtorilor o soluțiune unilaterală. Întai faptul că Rusia nu a combătut la Dardanele nici prin prezența unui soldat, lucru care de altfel o mortifica și o umilea; faptul că obținuse teritorii la acele Strămtori, cum se credea că ar fi rezultatul expedițiunii de la Dardanele, fusese făcute de Aliați fără Rusia și chestiunea Strămtorilor nu mai era rezolvată cu Rusia și Turcia, ci cu o coaliție între mai multe puteri, imprima acestei chestiuni un caracter internațional. Nu se poate concepe că se putea interveni o soluțiune care să împiedice trecerea prin Strămtori și prezența în Marea Neagră a pavilionului Franței, Angliei și Italiei, care fuseseră în război aliate cu Rusia. Deci internaționalizarea se găsea în însăși prezența coaliției în război.

Noi, care în 1915 nu intrasem încă în război, nu eram aliați, ne era foarte greu ca să știm exact stadiul tratativelor pe această chestiune. Atât cu ambasadorii Franței, Angliei și Italiei, cât și cu domnul Sazonov am reluat această chestiune în mai multe rânduri. Le-am arătat că, dacă Rusia consideră că Strămtorile sunt cheia casei, în această casă se găseseră mai mulți locatari și că nu era just ca cheia să aparțină unuia singur. ■

(Va urma)

Un gând pe lună

„Și noi, românii, nu trebuie să ne ocupăm numai cu mizeriile acestor zile. Trebuie să ne ocupăm, în primul rând, cu ceea ce simte sufletul nostru și ceea ce pretinde demnitatea noastră de neam“.

Iuliu Maniu

APRILIE

1946

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică mărunță

● Pregătiri de Paște 1946. Se preconizează aprovizionarea Capitalei cu 13 500 000 ouă și 1 150 000 kg carne de miel.

● George Enescu, înaintea plecării într-un turneu de concerte în U.R.S.S., într-un interviu în ziarul Știința, semnat de Alfred Mendelsohn: „În timpul primului război mondial am făcut o călătorie la Petrograd – așa fi spunea atunci. Am picat tocmai în mijlocul convulsiunilor revoluției din februarie 1917. În timp ce cântam la Marinsky, afară țiuiau gloanțele și am fost martor ocular al arestării ministrului țarist Stürmer”.

● Generalul Susaikov, locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control (sovietice), anunță că „în urma ordinului tovarășului Stalin, soldații și ofițerii români din Armatele I și IV inclusiv forțele aeriene și ale Marinei regale, vor fi decorați cu medalia Pentru victorie asupra Germaniei hitleriste”.

● Cu prilejul sărbătoririi celui de-al șaptelea centenar al Academiei din Montpellier (5-6 aprilie 1946) prof. Al. Rosetti, rectorul Universității din București, a fost ales Doctor Honoris Causa al Universității din acest vechi centru cultural francez.

● În cadrul unei ședințe de comunicare a Institutului de studii și cercetări balcanice – la Facultatea de arhitectură – vorbesc I. Nestor, Radu Valpe și M. Petrescu-Dâmbovița.

● Dr. N. Lupu, în Aurora din 1 aprilie: „Suntem convinși că război nu va fi. Oamenii și partidele din fruntea țărilor ce au câștigat războiul nu doresc și nu vor prilejui un al treilea război.

Am văzut în episodul trecut al cronicii noastre cum apreciau unele publicații activitatea guvernului Groza, la un an de la instaurarea acestuia.

Ce credea însă presa opoziției democratice?

Iată, de exemplu, ce scria la 4 aprilie *Liberalul*, organul P.N.L. de sub șefia lui C.I.C. Brătianu. „Guvernul actual s-a înscăunat la 6 martie 1945, criticând, amenințând și promițând. Că n-a mai așteptat ca promisiunile și criticile sale să fie validate de un consens de încredere și că și-a acordat încrederea singur, aceasta nu mai are rost să discutăm acum. Acum rămâne să vedem în ce măsură guvernul înscăunat cu înfrângerea regulilor democratice a justificat asprele sale critici și în ce măsură a ținut promisiunile sale”.

Referindu-se la refacerea țării, promisă de guvern, *Liberalul* continuă: „De refacerea țării vorbesc elocvent orașele și satele în cari nu s-a ridicat până acum nici molozul dărâmaturilor. Redresarea economică se ilustrează prin lipsa tot mai simțită a materiilor prime pentru industrii, a produselor de primă necesitate pe piață și, mai ales, prin marasmul în care se găsesc toate marile și micile întreprinderi.

Pe plan financiar, situațiunea este atât de dezastruoasă încât după lungi și chinuite șovăieli s-a renunțat la întocmirea unui buget.

Și atunci, cu ce justifică guvernul actul de la 6 martie 1945? Cu ce justifică rămânerea sa la cârma țării?”

Concluzia articolului, intitulat *Ceasul al 11-lea*: „Guvernului actual nu-i cere nimeni să plece. Îi cere să facă ce trebuie. Să facă ceea ce poate face. Țara nu dorește nici lupte, nici convulsii. Ea vrea să simtă o înșeninare și o redresare pe toate tărâmurile”.

Guvernul F.N.D. este criticat și de *Țărănismul*, „foaie săptămânală de luptă național-țărănistă”, fondată în 1925 de Ion Mihalache și reapărută în februarie 1946, după o întrerupere din 1940.

„Nu se mai poate face față greutăților – scrie *Țărănismul*, la 21 aprilie.

Guvernul F.N.D., care ne cârmuiește, nu poate pune stavila prețurilor, cum nu poate stăvilii călcarea legii, omorul și jaful.

Pentru acoperirea cheltuielilor fără măsură și cele mai multe fără folos obșteșc, guvernul de la zi la zi ridică prețurile. Preț îndoit și întreit la căile ferate, la sare, la doctorii, tutun, zahăr, petrol, timbre și la tot ce stăpânește statul.

Guvernul F.N.D., această «Corabie a lui Noe» – încheie *Țărănismul* – nu-i în măsură să stăpânească și să conducă carul statului. Să nu

Primul ministru
dr. Petru Groza,
cu fiica sa
Maria,
în obișnuită
promenadă pe
Calea Victoriei

fim deznădăjduiți. Noi mergem înainte pe drumul cerut de gândurile noastre românești“.

S După o călătorie în România deputatul laburist englez John Mack. bucureștenilor în cadrul unui mare miting în Piața Universității, la care sunt prezenți Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Ștefan Voitec, Teohari Georgescu, T. Iordăchescu, Miron Constantinescu, Șerban Voinea ș.a.

Iată o declarație a sa în legătură cu viitorul României: „Sunteți o țară cu multe bogății naturale, aveți mari rezerve agricole, aveți petrol, cherestea și multe alte materii prime. Dar greutatea este că întrebuințați metode primitive. Întrebuințați boii pe care îi înjugăți la pluguri. Țăranul lucrează multe ore pe zi pentru o viață de mizerie. Trebuie să înceteze această stare și să aveți o prosperitate economică. Cum puteți face aceasta? Am vorbit de importanța legăturilor dv. strânse cu Uniunea Sovietică. Este însă important să aveți legături și cu țara mea“.

Și, în încheiere: „Plec înapoi cu un sentiment de fericire, că am întâlnit un popor brav, care a suferit foarte mult, dar din suferința lui n-a rămas nici cu amărăciune, nici cu ură“.

El a plătit pentru păcatele politicienilor din trecut, prin cele o jumătate de milion de victime, ale căror vieți au fost inutil sacrificate.

Dar spiritul mândru și sănătos al poporului român se poate ridica de-asupra acestor greutăți, pentru a-și cuceri locul în lumea nouă, nu ca o țară înapoiată, ci ca o țară mândră și progresistă“.

Despre prietenia cu U.R.S.S. vorbește nu numai laburistul britanic. Ea este evocată și de Corneliu Coposu, într-un articol publicat în *Dreptatea*, organul P.N.Ț.-Maniu, din 16 aprilie. Referindu-se la apropierea româno-rusă, notează: „România și poporul român vor trebui să caute nu numai aranjamente politice de bună vecinătate și de perfectă loialitate, ci și o apropiere caldă de sufletul marelui popor rus, în care vor găsi comori întregi de bunătate și omenie“.

Temperament puternic, cu dezlănțuiri vijelioase, atingând toate extremele stărilor afective, poporul rus depășește prin intensitatea trăirii oricare alt neam de oameni timorat în formalismul pauper al unei existențe protocolare.

Noi, românii — continuă autorul — care suntem copii ai gleei și ai pădurii și care nu ne-am trădat firea pentru nici o formulă cu artificii fasciste, suntem cei dintâi indicați să-i înțelegem pe ruși și să fim înțeleși de ei.

Cronică mărunță

Ca și Marx și Lenin, nici Stalin nu poate dori să risipească sângele muncitorilor pentru himere. Un sprijinitor puternic al păcii este și președintele Truman; vede aceasta limpede cine citește discursurile lui pline de credință și savoare creștină. Urmărind manifestările partidului laburist englez, care conduce azi destinele Marii Britanii, vedem că el e a treia coloană de granit ce sprijină pacea“.

● În Editura Fundațiilor Regale pentru Literatură și Artă, Andrei Oțetea publică primul volum din ediția critică de scrieri ale lui Mihail Kogălniceanu.

● Se stinge din viață scriitorul Victor Ion Popa, în vârstă de 50 ani. „Arta românească — scrie ziarul Poporul — pierde pe unul dintre cei mai de seamă făclieri ai săi. Dascăl, dramaturg, romancier, caricaturist, cronicar, dar mai cu seamă necontestat maestru al direcției de scenă, Victor Ion Popa și-a durat valoarea permanentă în aceste domenii, deschizând dramuri noi generațiilor care l-au urmat“.

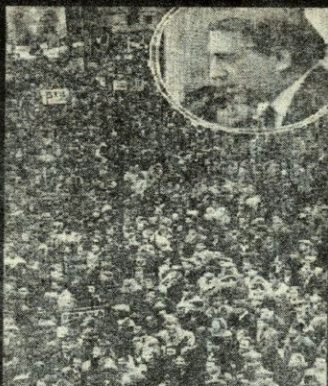
● Alți dispăruți în această lună: actorul Ștefan Ilulian, aviatorul Alexandru Papană și poetul Ilarie Voronca; șeful emisiunii în limba română a Postului de radio Paris.

● Costache Antoniu este sărbătorit — printr-un spectacol festiv cu piesa *Ultima oră*, de M. Sebastian — pentru 25 ani de activitate teatrală.

● La împlinirea unui an de la moartea lui F.D. Roosevelt, la Ateneul Român este dezvelit un bust al fostului președinte american. Cu acest prilej vorbește Anton Bibescu, președintele

APRILIE
1946

Deputatul
laburist
J. Mack
vorbind
în Piața
Universității

Cronică mărunță

Asociației „Franklin Delano Roosevelt”, fost ministru al României în S.U.A. (1920-1926). Corul „Cântarea României” și orchestra Filarmonicii, dirijată de C. Silvestri, execută un program muzical.

● Gala Galaction despre traducerea *Bibliei* (1939), în Ultima oră: „Este capitolul din urmă al poveștii mele și mângâierea și odihna mea. Mi-a fost dat să repet, în limba românească, dictatele, poruncile și profețiile, rugăciunile, efuziunile și extazele celor ce se învredniciră să soalească printre noi Divina Întelpeuine.

Cititorul real al traducerii mele, un nou Demetrius Falereus pentru zilele și literatura noastră românească: prietenul de înalte convingeri și destoinicii culturale, prof. Alexandru Rosetti, îndrumă, încă o dată cu mâini experte, activitatea Fundațiilor Regale. Poate într-o zi nu prea departată va izbuti să-și repete eroicele silințe din 1938 și să ne dea ediția a treia a *Bibliei* celei noi.

Traducerea Sfintei Scripturi — continuă G. Galaction —, privită de dincolo de zona norilor și amărăciunilor pământești, a fost pentru mine izbândirea unui vis suprem de cucernicie și de frumusețe.”

● Ion Biberi, în Victoria, despre ultimele creații ale pictorului M.H. Maxy: „Păstrându-și toate dobandirile și experiențele tehnice ale trecutului, d. Maxy s-a îndreptat către spectacolul social, al muncii creatoare, a lucrătorului din uzine, a vieții țărănești. Artistul s-a apropiat de viață și i-a surprins vibrarea, formele. Ultimele sale tablouri, încă

Apropierea strânsă de Uniunea Sovietică — încheie C. Coposu — nu este o chestiune de raporturi sociale, ci una de raporturi naționale. Oricare cale lăuntrică s-ar căuta, ar duce în mod firesc la fărâmițarea marelui întreg care trebuie să rămână: raporturile României cu Rusia Sovietică”.

Dintre evenimentele internaționale, reține atenția ziarelor bucureștene conferința de la Paris a miniștrilor de externe ai celor trei mari puteri — S.U.A., Marea Britanie și U.R.S.S., ale cărei lucrări încep la 25 aprilie. Este apreciată drept „o reuniune decisivă pentru soarta păcii” (*Națiunea*, 26 aprilie).

La conferință, care s-a desfășurat în două faze (25 aprilie-16 mai și 15 iunie-12 iulie) s-au discutat proiectele de tratate de pace cu Italia, Bulgaria, România, Ungaria și Finlanda, statutul Triestului și s-a stabilit convocarea, la Paris, a Conferinței de Pace la 29 iulie 1946.

La reuniune participă și ministrul de externe al Franței. Dezbaterile au loc la Palatul Luxemburg. Iată cum consemnează reporterul agenției de presă Rador (preluat de *Națiunea* din 27 aprilie) apariția celor patru miniștri de externe la somptuosul palat.

Cel dintâi sosește, la ora 16.55, Georges Bidault, șeful diplomației franceze. „Nu mult după d. Bidault a sosit, într-un Pachard impresionant, d. James Byrnes, ministrul de externe al Statelor Unite, însoțit de d. Benjamin Cohen, consilier la Departamentul de stat. D. Byrnes s-a înclinat și a intrat sprinten în Palatul Luxemburg.

Abia se retrăsese Pachardul d-lui Byrnes — continuă *Națiunea* — când d. Viaceslav Molotov, ministrul de externe al Uniunii Sovietice, însoțit de d. Andrei Vișinski, primul său adjunct, a sosit într-un automobil spațios. Când d-nii Molotov și Vișinski au coborât din mașină, opt soldați ruși voinici s-au apropiat făcând gardă în jurul lor.

Cu un minut înainte de ora 17.00, un automobil englezesc, cu drapelul Union Jack fâlfâind în vânt, a adus pe d. Ernest Bevin, ministrul de externe al Marii Britanii, însoțit de d. Oliver Harvey, subsecretar de stat la Foreign Office. Spre deosebire de d. Molotov, d. Bevin era fără pardesiu, iar pălăria și-o ținea în mână. Cu o înclinare din cap către mulțimea adunată, el a străbătut domol curtea, iar în momentul când a dispărut pe ușa Palatului orologiul a bătut de cinci ori”.

Alte două noi apariții în lumea ziarelor bucureștene. *Revista presei mondiale*, a cărei deviză este *Tot adevărul!*, așa după cum o arată și titlul, publică selecții din articolele apărute în ziare

Bucuri
de Florii

Prima
femeie
comisar-șef,
Maria Petrescu

de peste hotare. „Citim pentru dv. 1 000 ziare și reviste pe săptămână“, titrează noua publicație.

Reținem din primul număr al *Revistei*... un fragment din articolul *Ideile lui Lenin despre dragoste*, reprodus din ziarul *Avanti*, din Roma. „Cunoașteți pe tovarășul X [îi relatea Lenin Clarei Zetkin – n.l.l.]. Un băiat excelent și plin de calități. Mă tem însă că nimic bun nu va ieși din el. Cine umblă numai după aventuri sentimentale nu e bun pentru lupta politică, pentru revoluție. Nu poți garanta de credința și rezistența acelor femei care confundă aventurile lor personale cu politica. Nu poți avea, de asemenea, încredere nici în acei bărbați cari aleargă după toate fustele și se lasă prinși în mrejele oricărei fete. Nu, nu, acest lucru nu cadrează cu revoluția.

Zicând acestea, scrie Clara Zetkin, Lenin se înflăcărase așa de mult, încât se ridică în picioare și trânti un pumn în masă.

Revoluția, continuă el, cere concentrarea și mărirea tuturor forțelor, atât ale individului, cât și ale maselor. Nu se pot tolera vieți numai de orgii, așa cum ne-am obișnuit cu eroii și eroinele lui D'Annunzio. Desfrăul în viața sexuală e de natură burgheză, un fenomen al decadentei“.

Tot în aprilie 1946, apare și *Apărarea*, bilunar al Apărării Patriotice. În paginile sale semnează Octav Suluțiu, Eduard Mezincescu, Dan Petrașincu, Coca Farago, V. Cristian, D. Hincu ș.a.

Reținem acest bilanț al ajutoarelor acordate de Apărarea Patriotică copiilor victime ale războiului. În perioada 1 aprilie 1945-31 martie 1946 au fost cheltuite cca 10 miliarde lei, pentru organizarea de 27 internate, 101 cămine de zi, 178 cămine sezoniere, 8 creșe, 38 cantine, 6 solarii, 5 colonii de vară, fiind, de asemenea, distribuite numeroase ajutoare în îmbrăcăminte, alimente, jucării etc.

Si o ...erată. În episodul cronicii noastre din nr. 12/1995, p. 43, rândul 10 de sus, furat de... condei, i-am atribuit lui A. Clark Kerr funcția de „ambasador sovietic în capitala sovietică“, când el, de fapt, reprezenta interesele Marii Britanii la Moscova. Fac cuvenita rectificare, împreună cu mulțumiri celor care – atenți cititori ai acestei rubrici – mi-au semnalat „incidentul diplomatic“ pe care, din neatenție, l-am provocat peste timp.

I'm sorry, Mr. Kerr! ■

Rubrică de Ioan LĂCUSTĂ

Cronica mărunță

necunoscut publicului, revelează un întreg sector al vieții sociale: Valea Jiului.

Prin această adeziune la realitate și viață, d. Maxy își împlinește evoluția sa artistică în direcția unui realism social, devenind, prin aceasta, ilustrativ pentru o categorie mai largă de artiști care, desigur, îl vor urma. D. Maxy va fi, încă o dată un deschizător de drumuri“.

● În același ziar, Valentin Silvestru despre Teatrul la Iași: „În general, teatrul ieșean corespunde, fiindcă mai toți actorii își fac datoria și și-o înțeleg. Plasați comparativ alături de colegii bucureșteni care se pot bucura de toate avantajele auxiliare profesiei, ieșenii merită o mențiune pentru dubla luptă pe care o duc pe de o parte cu condițiile grele de joc, pe de altă parte cu condițiile și mai grele de viață“.

● Ziaristul Constantin Arsenie, de la ziarul *Dreptatea*, este trimis în judecata instanțelor corecționale, pentru că a publicat un articol în care a adus „acuzăți calomnioase d-lui Chivu Stoica, vicepreședintele Confederației Generale a Muncii, încercând să-l defăimeze“, consemnează *Semnalul*.

● Ionel Țăranu, în *Spectator*, despre Lucia Sturdza-Bulandra: „O prințesă! Descendentă directă a lui vodă Sturdza Mihail al Moldovei. Și care a făcut o meza-liață cu teatrul.

A fost în viață eroina a zeci de tragedii. Dar totuși de nimic doborâtă stă dreptă ca un verde brad. E bună la suflut, deși-i iute la mână. Te ține la distanță. Ca orice prințesă. Ce să-i faci! Așa-i coana Lucica...“

„ACTELE PARTIDULUI NU AU FOST PUBLICE“

C. CRISTESCU

Misterul a constituit una dintre metodele guvernării comuniste. Și, de-a lungul istoriei, secretul cel mai desăvârșit a înconjurat activitatea de conducere a partidelor comuniste și, desigur, în primul rând, a bolșevicilor, ulterior a partidului comunist (b) al U.R.S.S. Odată cu venirea la putere a comuniștilor, după 1917, misterul a fost transferat din sfera vieții de partid în domeniul activității statului. Iar axioma partidului comunist, forța conducătoare a statului și a societății, și într-o serie de cazuri, cum a fost cel al României, contopirea multor organe de conducere de partid cu organisme de stat, a dat naștere organelor comune de stat și de partid. Cum era, de exemplu, sistemul administrației de stat din țara noastră, în care primii secretari ai comitetelor de partid erau și primari sau președinți ai Consiliilor Populare, iar la nivel național exista Comitetul pentru Problemele Consiliilor Populare sau Consiliul Culturii și Educației Socialiste.

Misterul în care era învăluită activitatea și cel mai adesea și viața conducerii partidului comunist, a statului și a guvernului era un ax fundamental al regimului dictaturii proletarietului. Totalitarismul comunist avea să dea naștere celui tip de societate închisă ce contrasta vizibil cu societatea deschisă în care trăiau în secolul XX națiunile din statele de drept, în care sistemul democrației parlamentare sau al monarhiei constituționale erau bazate pe respectul drepturilor și libertăților fundamentale ale omului. Sub raportul misterului, regimurile totalitare de tip fascist nu difereau de cele comuniste, cu singura mențiune că statul dictaturii proletarietului a avut o prioritate istorică, fiind constituit în Rusia cu câțiva ani înaintea primelor state totalitare fasciste.

După cel de-al doilea război mondial, pe baza raportului de forțe și a înțelegerilor dintre U.R.S.S. – S.U.A. – Marea Britanie, o parte a țărilor europene a intrat în sfera de influență și dominație sovietică, în opt state central și sud-est europene fiind instalate regimuri totalitare comuniste. Cum avea să fie

curând cazul Iugoslaviei, apoi în anii '60 al Albaniei și României, desi ele deveneau tot mai îndepărtate de U.R.S.S. pe diferite planuri, misterul continua să călăuzească viața lor politică și chiar în țări, ca Polonia, Ungaria, R.D.G., Cehoslovacia, în care au avut loc conflicte grave cu U.R.S.S., el a continuat să fie o armă în mâna guvernărilor comuniste.

Una dintre întrebările cheie în scrierea istoriei acestor țări în perioada regimurilor comuniste privește nu numai reconstituirea întregului angrenaj al represiunilor de tot felul și, totodată al deciziilor politice, economice, militare, ideologice, culturale din politica internă și internațională (o parte însemnată dintre acestea însemnând numeroase acțiuni în care statele socialiste europene nu se confruntau ci cooperau cu statele democratice și cu celelalte state din lume, fiind pe deplin necunoscute ca parteneri ai acestora), ci și a desfășurării guvernării, a mecanismelor ei intime. Cu alte cuvinte, pentru a scrie o istorie reală a acestor țări, – între 1944-1989 – este nevoie – ca să folosim termenii medicali – nu numai de un studiu anatomic, de ecografie și de radiografie, ci de o analiză morfologică, de tomografii computerizate, de investigarea întregului organism social și politic la nivelul celular. Întrebarea la care trebuie răspuns este cum se guverna?, cum se decidea? Și, desigur, cine guverna, cine decidea?

Mile și mile de documente descoperite și publicate în ultimii ani încep să schițeze un asemenea răspuns. Dar numai să-l schițeze. Excelenta revistă Sfera politicii are în numărul 3/1995 câteva studii și comentarii despre publicarea documentelor acestor 45 de ani. Inventarul este destul de bogat și ne miră că i-a putut scăpa faptul că revista Magazin istoric a publicat în 75 de numere ale seriei noi peste 300 de inedite documente și mărturii interne și externe asupra comunismului, în cea mai mare parte a cazurilor cu prioritate. Sigur, discuția asupra fondurilor de arhivă și mai ales asupra administrării lor rămâne

deschisă și deși s-a publicat o cantitate apreciabilă de documente, situația poate fi simțitor îmbunătățită.

Iată acum un nou document care, credem noi, dezleagă într-un fel câte ceva din misterele guvernării comuniste. Este un document emanând de la conducerea P.C.R. și el este relevant pentru mai multe motive:

– ilustrează – la distanță de peste două decenii față de primele documente din 1945-1946 (vezi Magazin istoric, nr. 5, 11/1994, 5, 7-10/1995) – modul de a gândi politica de stat;

– ilustrează modul de a privi istoria, mai ales propria istorie, al comuniștilor români. Citind acest document, nu mai poate mira faptul că deși au existat după 1944 numeroase hotărâri și colective împuternicite cu elaborarea unei istorii a P.C.R., ea nu a putut fi niciodată dată la iveală tocmai datorită intereselor diferitelor grupuri și în primul rând ale secretarului general, care trebuia să fie scos un adevărat demiurg;

– ilustrează nu numai incapacitatea, ci și lipsa de voință de a se restabili adevărul până la capăt. Această discuție din conducerea P.C.R. avea loc la câteva luni după celebra plenară din aprilie 1968, care a reabilitat pe Lucrețiu Pătrășcanu, pe Ștefan Foriș și un mare grup de militanți comuniști din țară și din U.R.S.S., dar nu a mers cu nici un pas mai departe în eradicarea crimelor și ilegalităților săvârșite față de proprii tovarăși, cei mai mulți dintre ei morți la ora aceea. După 1964 metodologia dictatorială s-a modificat simțitor și a evoluat conform noilor scheme ale sistemului totalitar, construite și aplicate de cuplul Ceaușescu;

– ca și alte documente și mărturii publicate, ilustrează modul de a conduce al lui Nicolae Ceaușescu, aflat abia la începutul atotputerniciei sale;

– ilustrează superficialitatea multora dintre vorbitori la această ședință în legătură cu orientările politice discutate.

Fraza esențială în cadrul discuțiilor o spune I. Gh. Maurer, al cărui cuvânt atârna încă greu în balanța deciziilor în 1968; în general, actele partidului nu au fost publice.

Recunoaștem aici amprenta sovietică de care au fost molipsite toate partidele comuniste. A trebuit să vină ședința secretă a celui de al XX-lea Congres al P.C.U.S. din februarie 1956 și raportul-fluviu al lui Nikita Hrușciov pentru ca țara cea mai întinsă din lume și partidul cel mai numeros să ia cunoștință, după aproape 40 de ani, de imensitatea crimelor staliniste. Au mai trecut patru decenii și abia acum rușii, ca și noi ceilalți, aflăm cât de gravă este răspunderea lui Lenin în declanșarea represiunilor sovietice de masă. Lecția istoriei e clară. Atâta timp cât actele și acțiunile unui partid politic, cu atât mai mult când are și răspunderea guvernării, nu sunt compatibile cu transparența, societatea civilă poate avea mari și neplăcute surprize.

Iată de ce trebuie să mergem mai departe pe coridoarele arhivelor pentru a deschide luminii publice și analizei istorice chipul nefardat al trecutului nostru real, fără prejudecăți și anateme, dar și fără minciună și mistificări.

Să vedem acum cum au decurs discuțiile în cadrul ședinței Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R., desfășurată în ziua de 19 septembrie 1968, la care au participat: Nicolae Ceaușescu, Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bărlădeanu, Chivu Stoica, Paul Niculescu-Mizil, Virgil Trofin,

Ilie Verdet, Maxim Berghianu, Florian Dănălaș, Constantin Drăgan, Janos Fazekas, Leonte Răutu, Vasile Vălcu, Ștefan Voitec, Petre Blajovici, Dumitru Coliu, Emil Drăgănescu, Mihai Gere, Petre Lupu, Manea Mănescu, Dumitru Popa, Dumitru Popescu, Gheorghe Stoica și, în

calitate de invitați, Mihai Dălea și Vasile Patilineț.

Ședința a început la orele 12, fiind prezidată de Nicolae Ceaușescu:

Facem o scurtă ședință. Este o problemă legată de consfățuirea aceasta a partidelor comuniste¹ și o problemă legată de unele

¹ Este vorba despre consfățuirea internațională a partidelor comuniste și muncitorești desfășurată la Moscova în perioada 5-17 iunie 1969, a cărei pregătire s-a dovedit deosebit de greoasă date fiind deosebirile de vederi în legătură cu natura reală a relațiilor dintre diversele partide. Încă în timpul întâlnirii consultative care a avut loc la Budapesta (26 februarie-5 martie 1968) cu participarea reprezentanților a 63 partide și care a hotărât convocarea unei consfățurări internaționale la Moscova, pentru luna noiembrie sau decembrie, datorită nerespectării înțelegerii anterioare, în sensul că va avea loc doar un schimb democratic de păreri și nu se vor produce atacuri la

adresa nici unui partid, delegația Partidului Comunist Român s-a retras de la întâlnire.

Pe parcurs, pregătirea consfățurării proiectate a fost și mai mult îngreunată datorită intervenției trupelor Tratatului de la Varșovia în Cehoslovacia (20 august 1968) și a evoluției războiului din Vietnam. Deosebirile de vederi dintre comuniștii români și celelalte partide din țările socialiste europene a fost evidențiată și de seria de întâlniri ale conducătorilor acestor partide, la care P.C.R. nu a participat: 8 mai 1968 (Moscova), 14-15 iulie (Varșovia), 3 august (Bratislava).

În ciuda divergențelor de păreri, accentuate prin invazia din Cehoslovacia și ascuțirea po-

lemicii dintre Partidul Comunist Chinez și Partidul Comunist din U.R.S.S., comisia de pregătire a consfățurării internaționale proiectate a se desfășura la Moscova s-a întâlnit în mai multe rânduri: 30 septembrie-1 octombrie 1968 (la Budapesta, cu care prilej s-a hotărât rediscutarea datei convocării consfățurării), la 18-21 noiembrie 1968 (la Budapesta, când s-a stabilit amânarea consfățurării pentru 1969); la 10-18 și 18-22 martie 1969 (la Moscova, unde s-a stabilit ca data convocării consfățurării să fie 5 iunie). Deși manifesta serioase rezerve și deosebirile de păreri într-o serie întreagă de probleme, P.C.R. și-a trimis delegați la toate aceste lucrări pregătitoare – n.r.

rezultate ale muncii comisiei cu privire la reabilitări.

În legătură cu prima problemă. Am primit o scrisoare semnată de Kádár [János] în care ne încunoștințează că la 26 și 30 septembrie vor avea loc două ședințe. La 26 septembrie se va întruni grupa de lucru lărgită care trebuie să redacteze documentele pentru consfătuirea, la care poate participa orice partid dorește, iar la 30 septembrie va fi consfătuirea de lucru pentru pregătirea propriu-zisă a consfăturii, care ar avea sarcina dezbaterii și redactării proiectului documentului principal – rezolvarea problemei cu privire la Vietnam și apelul păcii, dezbaterea proiectului de raport în problema propunerilor, poziției adoptate în cadrul întâlnirii, precum și ale ședinței din aprilie. Ne invită să participăm și să le transmitem răspunsul până la 20 septembrie.

Acum, în legătură cu aceasta, sigur, că problema este destul de delicată, având în vedere situația care s-a creat acum după evenimentele din Cehoslovacia.

De aceea noi ne-am gândit – nu am avut nici o ședință a Prezidiului Permanent, dar am avut deja o discuție – că ar fi bine să răspundem lui Kádár – pentru că ei sunt însărcinați cu convocările – că după părerea noastră condițiile nu sunt prielnice pentru organizarea acestei întâlniri și a consfăturii și că ar fi bine dacă s-ar amâna și lucrările acestea și consfătuirea propriu-zisă pentru o perioadă mai îndepărtată, urmând ca să se acționeze pentru a se normaliza relațiile și a se îmbunătăți relațiile dintre partidele comuniste și muncitorești, pentru a se crea condiții ca consfătuirea realmente să se poată să-și îndeplinească rolul pentru care este convocată, ținând seama că după cele întâmplate lucrurile s-au înrăutățit, s-au adâncit, s-au ivit noi divergențe și că oricum nu se va putea evita să se discute problema Cehoslovaciei.

Ion Gheorghe Maurer: E și momentul să spun agresivne imperialistă!

Nicolae Ceaușescu: Să răspundem printr-o scrisoare scurtă în acest sens și să le propunem ca să trimitem un reprezentant al conducerii partidului să le explice mai pe larg punctul nostru de vedere asupra acestei probleme, de ce am considerat necesar să avem o asemenea poziție, mai cu seamă că și alte partide, cum sunt italienii, consideră că nu este momentul cel mai potrivit și că ar trebui amânată.

Sigur, dacă ne uităm azi, se pare că încă o majoritate există, dar este majoritatea unor partide, dintre care unele trăiesc la Moscova sau în alte țări socialiste. Dar partidele mari, partidele care totuși au un cuvânt de spus legat de țară, de clasa muncitoare au o anumită poziție. În orice caz, s-ar crea o situație proastă pentru că a veni și a declara, dacă se va încerca să se considere că aceasta a fost un ajutor internaționalist, o parte însemnată a partidelor nu vor fi de acord. Oricum, problema nu poate fi trecută sub tăcere acum. Ar trebui create condiții ca între timp să se găsească soluții pentru a se ajunge la rezolvarea problemei în sensul celor stabilite, de a se retrage trupele din Cehoslovacia.

În sensul acesta să le explicăm mai bine, dacă vor fi de acord, și să dăm și un răspuns în scris.

Dacă totuși se va menține această inițiativă și se va întruni acest grup de lucru, iar pe urmă această consfătuire pregătitoare în septembrie, să trimitem un observator care să acționeze în aceeași direcție, în același spirit, adică să caute și să acționeze în sensul ca consfătuirea să fie amânată.

Gheorghe Stoica: Cred că este justă această concluzie la care s-a ajuns de către tovarășii din conducerea partidului, că în momentul actual a ține această consfătuire nu poate decât să ducă la adâncirea spargerii unității și la sfărâmarea unității,

pentru că ar fi în afara vieții ca să existe o asemenea reuniune fără să se poată pune chestiunea Cehoslovaciei și e clar că problema Cehoslovaciei poate să fie chestiunea centrală.

Chivu Stoica: Și chestiunea relațiilor între partide.

Gheorghe Stoica: Și de aceea vă dați seama ce poate să iasă și de aceea este absolut justă concluzia și propunerea făcută de conducerea partidului că nu este momentul, în condițiile actuale, pentru ținerea consfăturii.

Totuși, eu aș vrea să știu care este atitudinea celorlalte partide. Poziția Partidului Comunist Italian o știm care este, însă nu știu dacă ei înșiși se duc? Ei pot să ia o asemenea atitudine, dar să vedem dacă se duc?

Nicolae Ceaușescu: La această consfătuire pregătitoare se vor duce.

Gheorghe Stoica: Ea va fi publică? Atunci are să se pună chestiunea Cehoslovaciei?!

Nicolae Ceaușescu: Aceasta este o consfătuire de lucru, așa că aici nu se pune problema Cehoslovaciei. Aici se poate discuta problema amânării consfăturii. Consfătuirea este convocată pentru o anumită perioadă, dar sigur că nimeni cred nu va cere să punem la ordinea de zi problema Cehoslovaciei, dar fără doar și poate ea va fi ridicată în discuții în momentul în care vei veni să pui problema legată de relațiile dintre partidele și țările socialiste, de lupta împotriva imperialismului, de problema Vietnamului, de problema dezarmării. În sensul acesta se va pune chestiunea. Nimeni nu va cere s-o pună la ordinea de zi și nu va fi just, dar și sub forma aceasta ar trebui să evităm să ajungem la această discuție.

Gheorghe Stoica: Și ce rost are participarea la comisia pregătitoare?

Nicolae Ceaușescu: În direcția aceasta, de a acționa și explica dacă nu ar fi bine ca consfătuirea din noiembrie să nu se țină.

Gheorghe Stoica: Adică pe această linie?

Ion Gheorghe Maurer: Adică să renunțăm la o luptă care se poate da.

Gheorghe Stoica: Noi ne spunem părerea.

Nicolae Ceaușescu: Deocamdată, legat de această consfătuire, dacă va avea loc, dă posibilitatea totuși să se discute asupra problemei acesteia de a se amâna pentru o altă dată. Sunt mai multe păreri că ar fi bine să se amâne. Acolo ne întâlnim și cu cehii și cu acei care insistă să se țină consfătuirea.

M-am gândit dacă nu ar fi bine să ne adresăm scrisoarea, dar cred că este mai bine să mergem acolo să discutăm și nici nu ne izolăm.

Gheorghe Stoica: Și suntem la unison cu majoritatea partidelor, însă trebuie întârită atunci reprezentarea.

Nicolae Ceaușescu: Vom trimite un tovarăș din conducerea partidului la consfătuirea de lucru. Sunt două consfătuiri: grupa de redactare, unde nu este nevoie să participe și pe urmă este la 30 septembrie ședința de lucru.

Gheorghe Stoica: Noi mergem la una dintre acestea?

Nicolae Ceaușescu: Noi mergem la amândouă.

Gheorghe Stoica: Numai că trebuie întârită reprezentarea, să meargă cineva care să acționeze în acest sens.

Nicolae Ceaușescu: De acord?

Partea a doua a ședinței a fost consacrată unor probleme evidențiate în cursul activității așa-numitei comisii de reabilitări, constituită în urma hotărârii Plenarei C.C. al P.C.R. din 22-25 aprilie 1968. Primul care a luat cuvântul a fost *Gheorghe Stoica:*

Este vorba de unele hotărâri luate de Prezidiul Permanent al Comitetului Central și anume de problema privind revizuirea celor 4 procese de către Tribunalul

Suprem: Vasile Luca, Canalul, fortificațiile și cazul Pandrea¹, despre care Prezidiul Permanent a hotărât să fie publicate. După cum știți, două din ele au fost publicate sub formă de informare, iar cazul lui Pandrea nu va fi publicat că el este mort.

Vălcu Vasile: Și Pandrea ar fi bine să fie publicat.

Gheorghe Stoica: Tovarășul Mizil mi-a spus și am fost de acord.

Chivu Stoica: Toată lumea știe că a fost condamnat.

Gheorghe Stoica: Dacă Sunteți de acord?

Ion Gheorghe Maurer: E bine să fie publicat.

Leonte Răutu: E cunoscut de intelectuali.

Ion Gheorghe Maurer: Al doilea, are și doi copii care, ca efect al condamnărilor lui, au suferit.

Alexandru Bărlădeanu: Și vor mai suferi dacă el nu este reabilitat.

Gheorghe Stoica: În afară de aceasta, este hotărârea Prezidiului Permanent că toți acei care au jucat un rol, au fost anchetatori, care au folosit metode barbare asupra tovarășilor închiși, toți aceștia, întrucât din punct de vedere juridic sunt prescrise aceste lucruri, să fie trimiși în fața colegiilor de partid pentru a analiza situația lor ca membri de partid. Cea mai mare parte sunt în București și doi sunt la Cluj, așa că s-au și luat măsuri în direcția aceasta. Eu pot să vă citesc și lista cu toți aceștia. (Dă citire listei.)

Tov. Petre Lupu: Dar în legătură cu fortificațiile, cum a fost?

Nicolae Ceaușescu: După conflictul cu Iugoslavia, dar nu numai cu Iugoslavia, s-au făcut la Timișoara multe fortificații

și s-au făcut și la mare. Ele au fost conduse de un comandament de geniu. La un moment dat a apărut pe linia Ministerului de interne sesizarea că s-ar fi făcut sabotaj. A fost o anchetă și toți cei care au construit fortificațiile și lucrările au fost trimiși în judecată pentru sabotaj, pentru neexecutarea lucrărilor de apărare a patriei și au fost condamnați.

Gheorghe Stoica: A treia chestiune este în legătură cu Ana Pauker. (Se citește lista).

Prezidiul Permanent a hotărât ca cei care mai au încă funcții de răspundere să fie scoși.

Staicu Teodor², care este la Direcția Miliției, are o funcție mare. Răpeanu³ și Soltuțiu⁴, de asemenea.

Nicolae Ceaușescu: Cel care este la vamă trebuie scos și cred că cei care sunt ofițeri de rezervă ar trebui, dacă se ajunge la măsuri, să le retragem gradul și de ofițeri de rezervă.

Vasile Patilineț: Este un singur caz în legătură cu Răpeanu, care este șef de catedră la Facultatea de drept și va trebui și acest lucru să fie revăzut pe linie de învățământ.

Leonte Răutu: A fost și decan.

Ceausescu Nicolae: Pintilie⁵ este general în rezervă.

Vasile Patilineț: Răpeanu este șef de catedră și a obținut titlul prin concurs.

Nicolae Ceaușescu: Se face prin Decret.

Leonte Răutu: Găsim o soluție.

Ion Gheorghe Maurer: Aici trebuie văzut.

Vasile Patilineț: Răpeanu a fost decan și a rămas în calitate de șef de catedră.

Janos Fazekas: Au primit și decorații. Trebuie să li se ia aceste decorații.

¹ Petre Pandrea este pseudonimul lui Petre Marcu (1904-1968), cunoscut jurist, filosof și publicist, autor al unor eseuri politice și social-filosofice, precum și al unor monografii, între care cea mai cunoscută este aceea dedicată lui C. Brâncuși. Fiind cunoscut cu Lucrăuțu Pătrășcanu, a fost arestat și implicat în „cazul Pătrășcanu” (vezi *Magazin istoric*, nr. 7-12/1991 și 1-3/1992).

²⁻⁴ Toți trei au acționat ca anchetatori în timpul instrumentării „cazului Pătrășcanu” și al altor procese din acea epocă, exceland prin exces și brutalități.

⁵ Pintilie Bondarenco, zis Pantiașu (devenit apoi Gheorghe Pintilie), general de securitate, unul dintre cei mai duri conducători ai aparatului represiv comunist din acei ani.

Gheorghe Stoica: Prin hotărârea plenarei s-a stabilit.

Vasile Patilineț: Actul este pregătit și trebuie supus spre îscălire. În afara decorațiilor primite au primit special pentru acțiunea Pătrășcanu.

Gheorghe Stoica: A treia hotărâre luată a fost anularea hotărârii Biroului Politic din 11 mai 1954 prin care Ana Pauker a fost exclusă din rândurile partidului. În acel timp era membră a Comitetului Central și era membră și în Secretariatul care a fost înființat.

Leonte Răutu: Era Biroul Organizatoric.

Gheorghe Stoica: Nu s-a adus la cunoștință această hotărâre nici ei și nici Comitetului Central.

Nicolae Ceaușescu: Dacă era membră a Comitetului Central, hotărârea trebuia s-o ia numai Comitetul Central.

Gheorghe Stoica: Biroul Politic de atunci trebuia să supună Comitetului Central o asemenea hotărâre și nu a supus. Acum s-a hotărât anularea acestei hotărâri și reabilitarea ei politică și redarea calității de membru de partid cu stagiul și vechimea pe care o are.

De asemenea, s-a hotărât să se recomande Biroului Municipiului București să analizeze excluderea din partid a lui Vlad Pauker, fiul lui Ana Pauker, care a fost și voluntar și a luptat pe front.

Poate în legătură cu anularea hotărârii, nu știu dacă n-ar fi bine s-o publicăm, pentru că Ana Pauker a fost o figură. Noi o reabilităm politicește. Nu știu de ce nu am face și treaba aceasta? Adică să existe o formă de informație, un comunicat, o formă s-ar găsi, în care să se anunțe că Ana Pauker a fost reabilitată politicește pentru că și în străinătate a fost cunoscută. La Muzeu² mii de oameni care

vizitează nu știu dacă Ana Pauker a fost reabilitată.

Petre Lupu: Reabilitarea lui Teohari Georgescu a fost publică?

Ion Gheorghe Maurer: Eu din acest punct de vedere aș avea de spus ceva: mi se pare că nu este tot una. Reabilitarea politică este până la sfârșitul sfârșitului un act al partidului și în general actele partidului nu au fost publice; nici excluderea din partid: lumea nu știa dacă a fost, cum a fost, cum a fost exclusă. Lumea știe că la un moment dat i s-au luat răspunderile și sarcinile și a fost trimisă la o muncă de jos.

Acum toată socoteala aceasta este că mi se pare că din acest punct de vedere este bine să nu trecem peste acest obicei, pentru că după aceea o să trebuie să facem publice toate hotărârile partidului. Până la sfârșitul sfârșitului, ceea ce i se recunoaște lui Ana Pauker este faptul că nu a fost exclusă din partid conform normelor și nu trebuia să fie exclusă din partid, însă părerea mea este că sunt lucruri care sunt de discutat și de atitudine la Ana Pauker.

Gheorghe Stoica: Greșelile politice sunt.

Ion Gheorghe Maurer: Și atunci hai să lăsăm aceasta!

Patilineț Vasile: Nu am verificat toate acuzațiile care i s-au adus, în amănunțime.

Petre Lupu: Să vedem dacă a fost deviere de dreapta sau nu?³

În cazul lui Vasile Luca scrie cu incriminările...

Ion Gheorghe Maurer: Cu incriminările penale.

Gheorghe Stoica: Eu am fost influențat de faptul că în presa străină ei au publicat și au redat

chestiunea aceasta. Dar, în sfârșit, nu susțin propunerea aceasta.

Nicolae Ceaușescu: Bine. Cu anularea excluderii din partid sunteți de acord?

Gheorghe Stoica: Aceste trei cazuri au fost.

Nicolae Ceaușescu: Mai este și a patra, cu Drăghici, s-o discutăm.

Gheorghe Stoica: Aici este vorba despre grupul în legătură cu asasinarea lui Ibrahim din Sibiu în 1954, lucru despre care ați fost informați. Drăghici, împreună cu încă 4 persoane, se fac vinovați de asasinarea acestui om. Aceasta este o chestiune judiciară, aceasta nu este prescristă.

Ion Gheorghe Maurer: Cât mai are?

Vasile Patilineț: 3-4 luni mai are. La anul viitor se prescrie.

Gheorghe Stoica: Noi, comisia, am discutat și am ajuns la concluzia că nu se poate trece peste acest caz și am hotărât să supunem conducerii de partid ca să fie trimis în judecată acest grup în frunte cu Alexandru Drăghici, însă s-a început o discuție în Prezidiul Permanent ceea ce complică, desigur, chestiunea. Chestiunea aceasta are partea ei politică, pentru că se pune problema acestui proces care desigur că ori se face cu toții, deci în frunte cu Alexandru Drăghici, pentru că el a și dat ordin de executare și este dovedit acest lucru. Aici nu mai există nici un fel de dubiu. Sau se poate să nu ținem acest proces din motive politice.

Ion Gheorghe Maurer: Tovarăși, în această împrejurare Drăghici s-a purtat abject. Acesta este adevărul, pentru că dacă în celelalte treburi pe care le-a făcut, și unde a avut rolul de primavioară, totuși acolo are cel puțin acoperirea unei atmosfere generale care justifică și a unor ordine pe care le-a dat și le-a primit, acolo mai avea, în măsura

¹ Este vorba despre Plenara C.C. al P.C.R. din 22-25 aprilie 1968.

² Se referă la Muzeul de istorie a partidului comunist, a mișcării revoluționare și democrației din România, inaugurat în 1966 și care a funcționat până în decembrie 1989 în clădirea ce adăpostește în prezent Muzeul țărânului român.

³ În mai 1952, Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu au fost înălțurați din organele de conducere ale Partidului Muncitoresc Român sub acuzația de "deviere de dreapta". Devierea de dreapta sau de stânga, ca și poziția centristă, erau socotite, potrivit sistemului stalinist, adevărate crime politice și erau folosite ca pretexte pentru eliminarea adversarilor politici.

în care poate să fie o circumstanță care ușurează situația faptul că a putut să creadă că are de-a face cu niște criminali adevărați, că era greu pentru mulți dintre ei să ajungă la concluzia aceasta. Dar când omul este foarte deștept, cum era cazul lui Drăghici, se poate întâmpla că omul pleacă de la ideea aceasta și poți să-i arăți și el tot așa spune. Aici socoteala este cu totul alta. Nenorocitul Ibrahim este un coleg de pușcărie, nu este unul care a excelat în lupte sociale, dar a fost în pușcărie și a avut o atitudine destul de bună. Ghinionul lui mare a fost că s-a afumat puțin când a fost Drăghici la Sibiu și a intrat în casa unde Drăghici lua masa. Puțin afumat, și-a adus aminte că a stat cu acela la pușcărie și a vorbit probabil ceva mai liber. Inițiativa aici este a acestuia, așa că este o acțiune abjectă a lui Drăghici. Ceilalți, nu au putut decât să execute un ordin, fapt care în toate legislațiile până la urmă, afară de legislația socialistă, te absolvă de pedeapsă; ceea ce este curios lucru numai în legislația socialistă există un text că ordinul de execuție nu te absolvă de pedeapsă. În celelalte legislații ordinul te absolvă, omul este acoperit, este ordin, a făcut; însă ce ar însemna procesul? Una, că procesul, dacă s-ar face ca și celelalte, adică cu ușile închise, atunci procesul dă loc la discuții — ce au făcut aceia faceți voi și în realitate nu este deloc așa; procesul ar trebui să se facă cu ușile foarte deschise, adică să vină — poftiți tot poporul și dacă vreți și din alte părți, poftiți! Apărarea lui Drăghici va scoate la iveală o serie de lucruri urâte nu numai în ceea ce privește anumite practici ale unei anumite părți a conducerii într-un anumit epocă, dar și legătura acestor practici cu alte practici de unde s-au inspirat. Procesul ar lua un

caracter nu numai împotriva unor elemente ale conducerii române, dar ar lua un caracter de proces care se face într-un stat care este foarte sensibil la aceasta. Nu am avea nimic de câștigat în aceasta, dimpotrivă, în asemenea condiții, noi nu am putea lăsa procesul public, adică să-l dezbatem, ar trebui să-l facem în ședință secretă și dacă luăm în ședință secretă, în ședință secretă s-au făcut toate porcăriile pe care le dăm acum și căutăm să le îndreptăm și ar fi într-adevăr nefericit lucru dacă ne-am așeza într-o situație care să poată spune și de tande și de mandea:ăștia au spus despre aceia, ca s-o facă ei!

Așa că mie mi se pare că soluția cea mai bună este să lăsăm ca lucrurile să se îndrepte către prescripție din punct de vedere judiciar, să nu luăm o hotărâre, să spunem să nu fie trimis în judecată și împotriva omului să se ia hotărârile politice. Mai sunt câteva luni până la prescripție.

Vasile Patilineț: În 1968 are 15 ani.

Ion Gheorghe Maurer: Așa mi se pare. Să venim acum și să spunem, domnule, nu, în mod clar, nu știu care ar putea s-o facă fără să aibă...

Poate că este ipocrită soluția aceasta într-un anumit sens, dar așa se pare că este mai bine.

Dar politicește cred că trebuie să se ia împotriva cetățeanului măsuri. Noi am dat afară din partid pentru treburi cu mult mai mărunte.

Nicolae Ceaușescu: Trebuie să supunem plenei excluderea lui din partid.

Vălcu Vasile: Mai târziu, după ce se prescrie.

Nicolae Ceaușescu: Nu, la plenară.

Manea Mănescu: A fost exclus.

Nicolae Ceaușescu: Dar este congresul și până la congres este plenară.

Vălcu Vasile: Nu mai este membru al Comitetului Central.

Nicolae Ceaușescu: A fost ales de congres.

Ion Gheorghe Maurer: Dar ce inconvenient este să fie pusă la plenară chestiunea? O să fie discutată clar socoteala aceasta și o să se lămurească. O să fie unul care să spună că nu merită să fie în partid.

Petre Lupu: Plenara are mulți oameni și fiecare gândește. Să se spună și despre acest caz Ibrahim.

Nicolae Ceaușescu: O să explicăm exact ce a spus tovarășul Maurer.

Gheorghe Stoica: Atunci și cu Ana Pauker să informăm.

Leonte Răutu: Plenara trebuie informată asupra hotărârii.

Nicolae Ceaușescu: Între timp să-i dăm pensie lui Drăghici.

Ion Gheorghe Maurer: Dar nu pe linie de partid, pe linie de stat. Are pensie 7000 lei după lege.

Gheorghe Stoica: Dacă îi dăm lui Enoiu 5000 lei?

Vasile Patilineț: Bricag are 4000 lei.

Nicolae Ceaușescu: Trebuie și acestora să li se ia gradul de ofițeri și atunci cade și de la pensie, pensia nu mai este valabilă.

Leonte Răutu: Ar fi bine să li se ia pensiile.

Vasile Patilineț: Dacă se ia gradul se ia și pensia și este altă bază de calcul.

Maxim Berghianu: Cu Ana Pauker am înțeles că nu s-au verificat toate lucrurile, ci numai în ceea ce privește ilegalitățile, modul de a se produce. Să nu o prezentăm ca pe un erou.

Vasile Patilineț: În materialul prezentat de comisie, formată din membri ai Biroului Politic, în aceste materiale nu am

găsit – există la arhivă – fapte care să determine excluderea ei. Sunt o serie de fapte pentru care Biroul Politic putea hotărî scoaterea din funcție, dar pentru excluderea ei din partid nu am găsit fapte și pentru aceasta socotim că poate să i se dea calitatea de membru de partid. Revizuirea tuturor faptelor este legată de chestiunea devierii de dreapta.

Gheorghe Stoica: Tovarășul Maurer are dreptate. Ea a fost exclusă din partid în mod nestatutar și nedrept, a fost arestată nelegal și nedrept. În acest sens noi o reabilităm și îi dăm calitatea de membru de partid.

A doua chestiune este legată de problema criticilor care s-au ridicat în legătură cu activitatea lui Ana Pauker și o bună parte din ele sunt juste și rămân în picioare. Noi nu o reabilităm în sensul că toate acelea care sunt, și sunt documentele de partid, motive politice, acestea nu intră în această chestiune și cred că este bine în sensul acesta să facem o delimitare.

Janos Fazekas: În orice caz, tovarășe Stoica, se lucrează la istoria partidului. Avem o comisie în frunte cu tovarășul Ceaușescu. Elementele acestea subiective și arbitrar aplicate față de Ana Pauker și față de Pătrășcanu poate că au influențat asupra interpretării unei probleme politice a omului. De aceea este absolut necesar ca ce a ridicat și tovarășul Lupu – și sunt de acord cu aceasta –, ca un colectiv din conducerea partidului să valorifice, să analizeze din punct de vedere teoretic, științific acuzațiile aduse, în ce constă această deviere de dreapta, chiar dacă noi cu această problemă nu ieșim în public, dar cel puțin să fie lămurită, să se arate ceea ce a fost just și nejust, rolul pe care l-a jucat Dej. Partea aceasta este foarte importantă și foarte justă, dar este partea politică a lucrurilor, este vorba de document.

Gheorghe Stoica: Nu este nevoie de un colectiv special. Este istoria partidului și acolo se va analiza, acolo se va stabili: e justă cutare chestiune.

Janos Fazekas: Atunci colectivul care face istoria partidului să facă și acest lucru.

Nicolae Ceaușescu: S-a și avut în vedere ca la definitivarea istoriei să clarificăm unele momente din istoria partidului.

Gheorghe Stoica: Nu numai acestea, sunt o serie întreagă de lucruri pe care trebuie să le revizuiem.

Leonte Răutu: Cu Ana Pauker nu este vorba numai dacă a fost justă sau greșită devierea de dreapta. Este vorba unei aprecieri generale asupra activității lui Ana Pauker, independent dacă acceptăm sau nu formularea aceasta – a fost influențată –, dar nu este mai puțin adevărat că în activitatea ei au fost foarte multe aspecte criticabile și să se arate, că una este reabilitare cetățenească și alta este aprecierea pe care trebuie s-o dea partidul asupra ei.

Să fie o apreciere obiectivă.

Gheorghe Stoica: În istoria partidului multe lucruri vor trebui lămurite.

Nicolae Ceaușescu a ridicat ședința la orele 12.45. ■

IMPORTANT!

Începând cu numărul 5, mai 1996, prețul la vânzare liberă a revistei, ca urmare a noilor costuri la hârtie, carton, manopera tipografică, transporturi, întreținere ș.a., va fi de 1200 lei exemplarul.

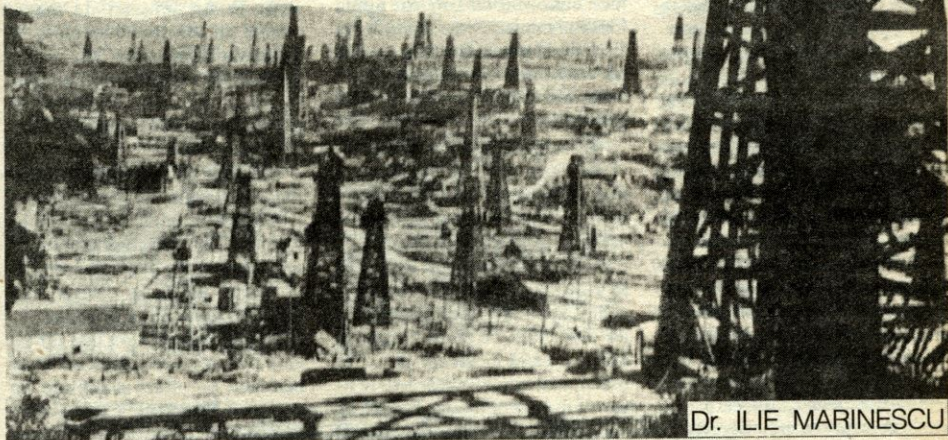
Abonamentul rămâne neschimbat și pentru trimestrul II (aprilie-iunie) 1996: 750 lei exemplarul, respectiv 2250 lei pe trei luni.

ECONOMIȘII – ABONÂNDU-VĂ!

ABONÂNDU-VĂ – VĂ ASIGURAȚI INTEGRALITATEA COLECȚIEI

1947.

PENTRU APĂRAREA PETROLULUI ROMÂNESC

Dr. ILIE MARINESCU

- Sovrompetrolul acaparează „Creditul minier” ● Parteneriat despotice
- Autovehiculul răpit ● Acuzat de sabotaj ● Fraude la Paris, Roma și Praga
- Sovieticii își aduc omul lor de încredere

Între 27 aprilie și 3 mai 1945, la Moscova, au avut loc tratative sovieto-române, în urma cărora au fost semnate, la 8 mai 1945, mai multe acorduri. Unul dintre aceste acorduri prevedea crearea unor societăți mixte sovieto-române (Sovromuri) în diferite ramuri ale economiei românești. Statul sovietic participa în aceste sovromuri cu diferite proprietăți germane sau alt capital inamic aflate pe teritoriul României. Scopul lor era de a controla și direcționa economia românească în beneficiul U.R.S.S. Sovromurile au fost desființate în 1956.

Sovrompetrol – primul dintre cele 16 astfel de Sovromuri – a fost creat la 17 iulie 1945.

Cum se făcea „colaborarea” româno-sovietică în cadrul Savrompetrolului ne sugerează și însemnările care urmează.

Câteva cuvinte despre autorul lor. S-a născut la 23 ianuarie 1912 în com. Hulubești, jud. Dâmbovița. Este doctor în economie (Berlin, 1940) și a publicat mai multe volume de studii, dintre care amintim: Capacitatea de rezistență economică a celor

două blocate (1940), Problema echilibrului economic românesc (1941), Moneda și prețurile (1945), Prețurile și interdependențele lor (1982), Politica socială interbelică în România (1995).

Practica economică și-a început-o la 14 ani la Banca „Dâmbovița” din Târgoviște. Printre funcțiile îndeplinite de-a lungul unei îndelungate cariere: inspector și subdirector la Societatea națională de credit industrial, reorganizată în Banca de Investiții București, inspector și expert în domeniul prețurilor în cadrul Ministerului economiei naționale, conducător de servicii în sectoare industriale și contabil șef la mari unități de construcții, referent tehnic de specialitate și șeful Sectorului de studii și documentare al Comitetului de stat pentru prețuri.

La începutul lui 1947 a fost numit administrator unic al societății petroliere „Creditul minier” (creată imediat după primul război mondial) de unde a plecat prin demisie, în același an, deoarece nu accepta condițiile oneroase în care se făcea predarea petrolului românesc către Sovrompetrol.

La numirea, în martie 1947, celei mai mari societăți petroliere cu capital și personal românesc, „Creditul minier“ București, reprezentanți de seamă ai vieții noastre financiare și economice nu și disimulau convingerea că sunt „trimis“ cu un mandat precis: predarea petrolului românesc Sovrompetrolului. Chiar în procesul verbal al consiliului de administrație al Societății naționale de credit industrial se insera afirmația că mi se acordă concediul de patru luni, pentru „îndeplinirea mandatului“.

În realitate, ministrul minelor și petrolului, profesor inginer Tudor Ionescu, nu mi-a dat absolut nici o informație sau indicație asupra modului cum trebuia să conduc „Creditul minier“, la numirea pe care am acceptat-o după două zile de deliberări cu mine însumi. Ministrul mi-a apreciat poate – pe lângă modestie și, pe cât posibil, competență – integritatea morală și fermitatea apărării drepturilor românești față de pretențiile nestăvilite ale „eliberatorilor roșii“. Acestea se estindeau până la acaparea, în dolari, a amortismentelor la capitalul fix al „Creditului minier“, deși ele erau menite, potrivit celor mai elementare norme ale studiului întreprinderilor, să înlocuiască cota-parțe a investițiilor utilizate în procesele de producție. Iar eu apreciam atitudinea românească a ministrului care, într-un cerc restrâns de persoane preocupate de mersul evenimentelor, declarase că „poartă pe umeri istoria de două mii de ani a poporului căruia îi aparține“. Nu mi s-a adus la cunoștință convenția încheiată la 17 iulie 1945 de guvernul Petru Groza, și nici protocolul semnat la 22 decembrie 1945 de fostul administrator unic, Anton Dumitriu, privitor la înființarea și dezvoltarea primei societăți sovieto-române. De altfel, aceste acte mi-au rămas necunoscute.

Am început activitatea la „Creditul minier“ cu elan tineresc

(aveam 35 de ani), plecând de la premisa conducerii unui mare complex tehnic economic prin ignorarea – pentru mine, prezumtivă – a subordonării unui parteneriat despotice.

De aceea, am fost frapat de nedumerirea comitetului de direcție al Societății (Mihai Arțareanu, director general, G.G. Antonescu și Furnică-Minovici, subdirectori generali), convocat de îndată ce am ajuns în sala de consiliu, pentru a face cunoscut că „nu voi preda Creditul minier“. S-au uitat unul la altul, fără a pronunța vreun cuvânt, iar eu, pentru a nu tulbura gravitatea momentului, „am ridicat ședinta“.

Evenimentele își urmau un curs plin de îngrijorare pentru poporul român. Între altele, comportarea stradală, agresivă a ostașilor armatei „eliberatoare“.

Chiar a doua zi, când începeam să analizez problemele producției și desfacerii produselor petroliere ale Societății pe piața internă și externă, când încercam să vin în întâmpinarea revendicărilor muncitorilor de la rafinăria „Brazi“, se deschide ușa brusc pentru a fi anunțat că rușii au răpit cel mai bun autovehicul al întreprinderii, parcat în fața clădirii proprii. Acesta era un caz din multe altele asemănătoare, dar „oficialitățile“ nu aveau interesul și curajul să indispuună pe cei care le acordaseră parvenirea.

Ponderat, dar refractar în atitudine, nu am dat curs repetatelor invitații – de o vizită protocolară nu putea fi vorba – ale directorului general al Sovrompetrolului, Stupin, de-a participa la ședințele de organizare ale simlacrului de „colaborare frățească“.

La intervale relativ lungi (2-3 săptămâni) am luat parte totuși la două ședințe. Una se referea la unificarea schemelor de personal și a doua la integrarea în structurile Sovrompetrolului.

În ambele situații, am răspuns că societatea „Creditul minier“ este bine consolidată și poate funcționa ca întreprindere auto-

nomă. Eram călăuzit și de ideea temporizării degajată din convingerea că, față de declarațiile solemne și de aportul României la scutirea războiului cu șase luni, Anglia și Statele Unite ale Americii vor duce o politică cât mai consecventă, în sprijinul propriilor interese. Ce a urmat, se știe azi, dar pentru oamenii de răspundere ai țării noastre, tranzacțiile de genul abandonării României în proporție de 90 la sută, pe un șervețel de masă, tocmai de Winston Churchill, în favoarea dominației staliniste, apăreau de neconceput, mai ales că ele au intervenit, în secret, la nici două luni de la „ruptura“ de la 23 august 1944.

Stăpânit de imperativul demnității naționale – și aceasta nu era o formulă retorică, ci o cauză ce impunea sacrificii chiar supreme – îmi continuam drumul propriu, mergând până la convocarea adunării generale a acționarilor. „Creditul minier“ era una dintre cele mai populare, dacă nu chiar cea mai populară societate pe acțiuni. Numărul acționarilor, cumpărători de acțiuni de la bursa de valori, era estimat la peste 6 000, ceea ce punea problema locului unde ar urma să aibă loc adunarea generală. Transpunând preocupările ce mă frământau, mă pomenesc cu o delegație de acționari, în frunte cu unul dintre ei, Stoenescu, care mă asigurau de „sprijinul“ lor, dar toate aceste orientări nu aveau nimic de-a face cu „acordul“ guvernului român dat cu vreo doi ani în urmă.

În același timp, numele meu era des pomenit în sesizările Sovrompetrolului și „părții rusești“ la primul ministru, dr. Petru Groza, și ministrul minelor și petrolului, Tudor Ionescu. Direct implicat, acesta din urmă a continuat să nu-mi dea nici o informație și nici o indicație privind comportarea mea ca administrator unic.

Pe căi discrete, îmi pică în mână un referat întocmit la 21 mai 1947 de către Dan Foartă, referent titular la Oficiul superior

de coordonare și organizare. Printre alte incriminări ale sovieticilor figura și aceea că „la societatea «Creditul minier» a fost numit un nou administrator care, în loc să execute obligațiunile grupului român privind această societate, se ocupă cu revizuirea convenției încheiată între cele două guverne în ceea ce privește societatea Sovrompetrol” [s.m. I.M.].

Drept urmare se cerea de către sovietici să se „așeze în fruntea societății «Creditul minier» un administrator unic care să asigure executarea convenției dintre cele două guverne”.

Analizând cererile rușilor, autorul referatului nota: „Asupra administratorului unic al societății «Creditul minier», nu cunoaștem în ce măsură domnia sa sabotează obligațiunile grupului român așa cum se plânge în scris și verbal conducerea societății Sovrompetrol, așa că rămâne a se constata acest lucru de către cei în drept. La societatea «Creditul minier» a

fost numit administrator unic, de către dl. ministru al minelor și petrolului, dl. Ilie Marinescu, cu misiunea de a duce la bun sfârșit obligațiunile grupului român. Domnul secretar general Pleșoiu, cu care s-a luat contact în legătură cu problemele ce privesc societatea Sovrompetrol, este surprins de această afirmațiune [s.m. I.M.] și mi-a declarat că va cerceta activitatea d-lui Ilie Marinescu”.

Nefiind niciodată „chestionat” asupra acțiunilor mele de ministrul Tudor Ionescu și nici de secretarul său general, Pleșoiu, eu continuam să rezolv, după puteri, complexe probleme economice, financiare și sociale ale marii societăți. Pe lângă acestea erau și cele ale partenerilor „de afaceri”, al căror aport era practic nul și care s-au adăugat eforturilor impuse de depistarea și infierarea gravelor nereguli, de esență pur penală, săvârșite pe seama și în numele „Creditului minier”.

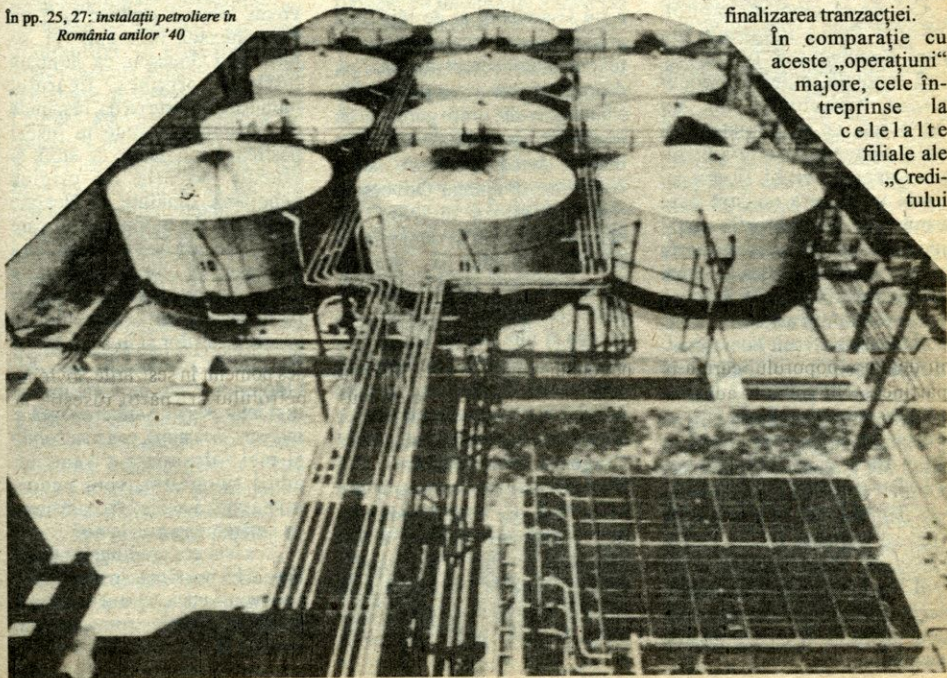
Astfel de „operațiuni” aveau scopul lichidării și însușirii patrimoniului filialei din Paris a „Creditului minier”. Am predat aceste acte (permise în ultimele zile ale șederii mele în fruntea „Creditului minier”) conducerii acesteia, iar pe baza lor a fost declanșat procesul penal, judecata și condamnările în 1949. Procesul a fost larg difuzat în presa vremii. I s-a atribuit de cei interesați și o tentă politică, dar faptele și actele au fost de natură pur penală.

Fapte și acte reprobabile s-au înregistrat, de asemenea, la filiala din Roma a „Creditului minier” ce funcționa sub numele de A.P.I.R. (Azienda Petroli Italo-Rumena), la care partea română participa cu jumătate din acțiuni. Aici, la 11 ianuarie 1947, a intervenit un act de lichidare a filialei, concretizat în vânzarea întregului pachet de acțiuni ale „Creditului minier” către societatea FIAT. Potrivit estimărilor prețului de vânzare al acțiunilor nu reprezenta nici un sfert din valoarea reală. De aceea,

a trebuit să zădărnicesc finalizarea tranzacției.

În comparație cu aceste „operațiuni” majore, cele întreprinse la celelalte filiale ale „Creditului

În pp. 25, 27: instalații petroliere în România anilor '40

minier", îndeosebi la cea de la Praga, apar pe poziții marginale.

Supoziția ce mi-am formulat, în sensul valorificării unor bunuri în interesul național prin îndeplinirea lor din calea acaparărilor „frățești”, nu a rezistat, de vreme ce interesele personale și-au pus prea apăsător amprenta asupra „operațiunilor” în cauză.

În culisele oficiale, presiunile sovietice s-au înțepit, astfel că la 3 iulie 1947, ministrul Tudor Ionescu mă cheamă și-mi spune scurt: „Sovieticii îți cer înlocuirea cu omul lor de încredere: Simion Lassersons”. Ne-am înțeles din ochi. I-am prezentat imediat demisia, decizia de numire a succesorului apărând la 5 iulie 1947.

Firește, la instalarea noului administrator unic nu puteam fi

oficial invitat, dar personalul „Creditului minier”, care s-a dovedit atât de patriot în slujba drepturilor naționale, m-a chemat să particip la festivitate în sala mare de consiliu; erau prezenți mulți ruși și întregul personal al societății, de care fizic mă desprăteam.

După citirea de către directorul general, Mihail Arțăreanu, a deciziei de numire a succesorului meu, iau intempestiv cuvântul. Am vorbit cu elan tineresc. Rușii întrebau: Ce spune? Ce spune?, iar personalul „Creditului minier” aplauda de se spargea plafonul. Am scăpat teafăr de acolo, dar a doua zi am fost informat că mi se înscenează un proces, cu capul de acuzare că aș fi luat „ceva” de la fabrica „Valea Călugărească”,

furnizor al „Creditului minier”. Nu o curioșteam sub nici o formă, mai cu seamă că eu nu am „intrat” în operațiunile curente ale societății.

Este, în primul rând, meritul directorului aprovizionării și șefului serviciului contencios din „Creditul minier” care s-au opus din răspuneri, cruțându-mi viața de ani grei de temniță.

Pe adresa înregistrată la cabinetul ministrului (nr. 254 din 10 iulie 1947) prin care aduceam la cunoștință modul de predare a gestiunii, ministrul Tudor Ionescu scria: „Se va comunica d-lui dr. Ilie Marinescu mulțumirile noastre de felul cum a administrat societatea „Creditul minier”. ■

AL. ODOBESCU...

(Urmare din p. 6)

Cel de-al cincilea capitol, intitulat *Prima tipografie din Țara Românească*, reprezintă, fără îndoială, culmea preocupărilor bibliologice ale lui Odobescu, ce se împletesc cu multe elemente de istoria literaturii românești vechi. El este cel dintâi în cultura noastră care urmărește începuturile artei tipografice la noi și ceea ce este de reținut este faptul că cele mai multe din afirmațiile sale au rămas valabile și astăzi.

Odobescu era un bun cunosător al istoriei tiparului european și la curent cu tot ce era nou pe această temă. Cele câteva cărți de specialitate apărute în Franța cu puțini ani înaintea studiului său (*Despre originea și începuturile imprimeriei în Europa* de Auguste Bernard; *Istoria imprimeriei*, în două volume, a lui Paul Dupont, *Originile imprimeriei* a lui Paul Lacroix) sunt menționate de el în bibliografia selectivă.

El amintește de cărțile xilografice, care au precedat tiparul cu litere mobile, de *Biblia* latină a lui Gutenberg și de tănuirea artei pentru a putea vinde exemplarele tipărite drept manuscrise, de împrăștierea meșteșugului din Maienta în alte orașe germane și, în sfârșit, de primele tiparnițe italiene de la Subiaco și Veneția. Aici voia să ajungă Odobescu, relatând viteza cu care s-a răspândit tiparul, la oficinele lui Aldus Manutius și Andrei Torezzani, căci, după opinia lui, originile tiparului românesc nu puteau fi nici ele de altă stirpe, decât tot venețiană. Este adevărat, subliniază Odobescu, că cele dintâi cărți slavonești nu la Veneția au fost imprimate, ci la Cracovia, în atelierul lui Swiatopolt. Fiol, un neamț din Franconia, dar pentru tipografia din Muntenegru utilajul a fost adus de la Veneția, cu care familia princiară de la Cetinie era în strânse și diverse relații. Aici a lucrat Macarie, pe la 1493-1495, cel ce avea să implanteze și în

solul valah sămânța dătătoare de lumină.

Dar, întreținea, oare, pe aceea vreme Veneția legături cu Țara Românească în vreun fel, se întreabă Odobescu, ca să poată justifica originea tiparului muntean? Firește că da, răspunde el. Mănăstirea Bistrița însăși păstrează o colecție de stofe și obiecte de artă de origine venețiană, dinainte de Neagoe Basarab și din timpul său, pe care talentatul grafician Trenk le-a desenat cu multă măiestrie „Splendoarea luxului venețian pătrunsese la curțile domnilor, în casele boierilor și în sanctuarul bisericilor românești, zice Al. Odobescu. Ceea ce avem încă și mai interesant de arătat este că și industria cea nouă, cea mai nobilă și mai folositoare a Veneției, adică tipografia, veni pentru prima oară d-aeolo, și cea rădăcină în țara la noi”.

Aceasta era credința lui Odobescu. Ea n-a rămas însă valabilă, cum vom vedea, tiparul românesc fiind o creație românească, locală. ■

(Va urma)

Oricât ar părea de paradoxală o asemenea afirmație, ea se sprijină totuși pe statistici: avionul rămâne cel mai sigur mijloc de transport. Adevărul este că accidentele de avion – și anul trecut, 1995, deține un loc aparte în cronica neagră a aviației, nu numai la noi dar și în lume cu peste 1 200 morți la un miliard 400 milioane de călători transportați – sunt mult mai impresionante și mai mediatizate decât cele de tren, de mașină, de vapor.

Zborul răspunde unei vechi aspirații a omului. Este suficient să faci apel la miturile și legendele lumii pentru a te convinge. Cine n-a auzit de Icar sau Dedal? Mai târziu, în Orient, de exemplu, prințul Kaykavus urca la cer – astfel îl arată o miniatură persană – într-o trăsură trasă de lebede. Cronicile au reținut numele mai multor temerari care au încercat să zboare, fără a reuși. Primele studii științifice asupra zborului și a posibilităților de a imita

mecanic plutirea păsărilor le-a întreprins Leonardo da Vinci. Dar până când primii oameni s-au ridicat în aer au mai trecut peste 200 ani.

Acestei frumoase povești a zborului oamenilor vrem să-i consacram, în trei numere ale revistei noastre, o mini-cronică (în care

vom prezenta mai ales priorități) și planșele revistei Magazin istoric. Încercăm astfel să răspundem dorinței exprimate de mulți cititori –

tineri și nu numai tineri – în scrisorile venite la redacție sau în discuțiile purtate cu ei. În redactarea textului și pentru realizarea planșelor ne-am folosit de o serie de lucrări puse la dispoziție cu deosebită amabilitate de vechiul colaborator al revistei noastre, domnul ing. dr. Cristian Crăciunoiu și vom menționa în primul rând Priorități și recorduri mondiale de aviație, carte semnată de Gheorghe Rado).

DIN CRONICA AVIAȚIEI

Pentru prima oară, la 1 noiembrie 1783 doi oameni s-au ridicat în zbor liber, cu un balon cu aer cald, celebrul montgolfier. 'Bi erau fizicianul Jean François Pilâtre de Rozier și maiorul de infanterie François Laurent, marchiz d'Arlandes. Se spune că inițial regele Ludovic al XVI-lea considerase că era mai bine ca doi ocași să încerce prima ascensiune, temându-se de posibilele consecințe catastrofale. Marchizul d'Arlandes, la insistențele lui Pilâtre de Rozier, a reușit să schimbe decizia suveranului francez. Cei doi au decolat la ora unu și 54 minute și după un zbor de 20-25 minute, la o altitudine maximă de peste 1 000 m, au aterizat cu bine. Printre semnatarii procesului-verbal încheiat pentru postoritate s-a numărat și Benjamin Franklin, ambasadorul Statelor Unite la Paris, mare amator de isprăvi năstrușnice.

Din păcate pentru el, Pilâtre de Rozier a devenit și prima victimă din istoria aeronauticii, alături de Pierre Ange Romain. La 15 iunie 1785 a pornit într-un alt zbor cu

un aparat ce combina un montgolfier cu un balon cu oxigen, cu intenția de a traversa Canalul Mânecii. La 27 minute de la decolare, un incendiu a cuprins partea de sus a balonului și nacela s-a zdrobit de pământ (foto 1).

Încă de la început, invenției i s-au căutat și găsit rosturi militare. Ne-am rezumat aici la publicarea unei imagini-caricatură (foto 2) despre posibilele sale utilizări în timpul invadării Angliei de către Napoleon.

Primul balon cu aer cald, dar fără pasageri, a fost înălțat la București la 9 iunie 1818, pe Dealul Spirii. A fost prezent atunci și domnul țării, Ioan Gheorghe Caragea, cu fiica sa Ralu. Drept urmare, balonul a fost numit „bășica lui Caragea”. După ce a urcat „în slăvi cât de-abia se vedea”, „bășica” a aterizat lângă satul Cățelu. Peste 56 ani, s-a petrecut și prima călătorie cu un balon în România. Inginerul francez Willemont a adus de la Paris un balon cu care, la 28 mai 1874, împreună cu ziaristul Grigore Ventura, a

efectuat un zbor de 24 km. *Primul aeronaut român a fost deci un ziarist.*

Evoluția ulterioară a balonului nu a fost foarte spectaculoasă. S-a părut pentru o clipă că dirijabilul – primul astfel de aparat, rigid, fusese construit de contele Ferdinand von Zeppelin – putea rezolva problema transportului unui mare număr de pasageri la mari distanțe, inclusiv peste ocean. Progresele spectaculoase ale aviației și câteva accidente ale dirijabililor ce au șocat opinia publică i-au pecetluit soarta. Aparatele de zbor „mai ușoare decât aerul” sunt folosite azi doar în competiții sportive sau ca un mijloc de agrement.

Otto Lilienthal, inginer german, a fost primul care a reușit, în 1881, să parcurgă 15 m în zbor planat. Distanța cea mai lungă pe care a parcurs-o a fost de 350 m. La fel ca Pilâtre de Rozier, a încheiat și el tragic seria experiențelor. La 8 august 1896 s-a prăbușit de la 15 m înălțime, și-a rupt șira spinării și a murit a doua zi. „Trebuie să fi aduse jertfe” – au fost ultimele

lui cuvinte. În România, Constantin Bălăceanu Stolnici experimenta, la începutul secolului nostru, diverse modele de planeare.

Există o lungă controversă, nesoluționată definitiv nici astăzi – în legătură cu primul zbor efectuat cu un avion cu motor. Faptul este explicabil și prin aceea că pionierii aviației au fost mai puțin interesați să-și immortalizeze experiențele. Astăzi, este un lucru aproape unanim acceptat că primii care s-au ridicat de la sol cu un avion cu motor au fost frații Wright (foto 3). Wilbur și Orville Wright au decolat, pe rând, la 27 decembrie 1903 de pe o plajă din Carolina de Nord, cu un avion biplan, Flyer (Zburătorul – foto 4), realizat de ei. Mașinăria era dotată cu un motor de 12 CP, cu patru cilindri, construit special în acest scop. Pentru desprinderea de pe sol, ei au utilizat și o catapultă. Primul care și-a încercat norocul a fost Orville, care era mai mic. A parcurs 40 m, la o înălțime de 3 m. La a patra încercare, Wilbur a parcurs 284 m, în 59 secunde. Deși frații Wright au adresat presei mai multe apeluri, au avut parte doar de... cinci spectatori. Spre norocul lor, unul dintre ei a avut și un aparat de fotografiat, cu care a imortalizat încercările reușite, ceea ce le-a asigurat prioritatea mondială.

Conaționalul nostru, Traian Vuia, nu a avut însă parte de aceeași șansă în privința omologării rezultatelor sale. Abia anul trecut Aeroclubul francez i-a recunoscut prioritatea: a fost primul om care a decolat cu propriile mijloace de bord ale avionului (deci fără catapultă), rulând pe roți prevăzute cu pneuri. La 17 august 1903, Vuia a primit brevetul francez de invenție nr. 322 106, pentru „aeroplan-automobil” (foto 5). Tot el și-a construit și motorul. La 18 martie 1906, la Montesson, în apropiere de Paris, după o rulare de 50 m, aparatul a decolat și a parcurs 12 m în zbor, la o înălțime de un metru. În același

an, Vuia a mai realizat alte 6 zboruri cu aparatul său.

Primul avion construit în România a fost cel realizat de Aurel Vlaicu. Era un monoplan cu ampenaj anterior și aripă flexibilă, ce-și adapta automat forma profilului la necesitățile zborului. Aparatul prezenta o serie de soluții originale, dintre care amintim doar carlinga închisă în partea inferioară și cele două elice coaxiale contrarotative, amplasate una în față și cealaltă în spatele aripii. Vlaicu a efectuat primul zbor cu acest aparat la 17 iunie 1910, pe aerodromul Cotroceni (cam pe unde începe azi cartierul Drumul Taberii). El a învățat singur să zboare și a executat zboruri de încercare cu propriul avion (foto 8).

Tot nouă, românilor, ne revine și o altă prioritate în istoria aviației. La cel de al doilea salon de aeronautică de la Paris, din luna octombrie 1910, ținut la Grand Palais, Henri Coandă a expus avionul cu reacție. Era pentru prima oară în lume când se propunea înlocuirea elicei cu turbina. La 16 decembrie 1910, pe terenul de la Issy-les-Moulineaux, el a încercat să testeze motorul și un rulaj. A pornit motorul, dar avionul a intrat în viteză mult mai repede decât se aștepta Coandă și a decolat. Surprins – nu pilotase până atunci nici măcar un avion cu elice – speriat de flăcările de la ajutoarele de evacuare laterale (s-au lipit de fuselaj, în loc să meargă în exterior, cum se așteptase inventatorul), Coandă nu a putut stăpâni aparatul, care a alunecat pe o aripă, s-a izbit de pământ și a ars. Din fericire, Coandă a scăpat cu viață, fiind aruncat din postul de pilotaj la contactul cu solul (foto 6).

În paralel, a apărut și fratele avionului, elicopterul. Primul model zburător al unui elicopter a fost testat cu succes încă la 28 aprilie 1974 de francezii Lannoy și Bienvenu. Au trecut apoi peste 100 ani până când un om a reușit

să efectueze primul zbor liber cu un elicopter. La 13 noiembrie 1907, fabricantul francez de biciclete Paul Cornu s-a ridicat la aproximativ 30 cm, pentru 20 secunde, cu elicopterul construit de el. După-amiaza, a repetat experiența. Fratele său, agățat de aparat, a rămas suspendat la 1,50 m de sol.

Perioada care a urmat până la primul război mondial a fost una de progrese rapide și de recorduri stabilite și apoi depășite cu un entuziasm extraordinar. Astfel, în același an, cu o lună și trei zile înainte de zborul lui Cornu, un alt francez, Robert Esnault Pelterie, a creat comanda unică, cu manșă de palonier. Din manșă pilotul comanda cărma de profunzime și stabilitatea longitudinală: pentru a lua înălțime, pilotul trăgea de manșă, iar pentru a coborî, o împingea înainte. Cu ajutorul palonierului, acționat cu picioarele, pilotul controla cărma de direcție și amplitudinea virajelor. Tehnica pilotajului era astfel revoluționară.

În 1909, Louis Blériot traversa în zbor Canalul Mânecii. În dimineața zilei de 25 iulie, la ora 4.35, a decolat de la Calais cu monoplanul Blériot IX. A zburat peste imensitatea mării, lipsit de busolă, care se blocase. A aterizat la Dover la ora 5.12 (foto 7). Distanța de 33 km a fost acoperită în 27 minute, la o înălțime de 50 m.

Peste numai un an, în 1910, prima traversare reușită a Munților Alpi s-a încheiat în mod tragic pentru aviatorul Georges Chavez. La 23 septembrie 1910, cu un avion Blériot IX, el a decolat din localitatea Brigue, în Elveția. A trecut peste celebrul Simplon, stabilind un nou record de altitudine: 2 632 m. Apoi a început coborârea spre Domodossola, în Lombardia. Cu puțin înainte de aterizare, una dintre aripi s-a pliat și aparatul s-a prăbușit de la 10 m înălțime. Chavez a murit peste câteva zile.

La noi, prima trecere cu avionul peste Munții Carpați a fost

realizată de locotenentul Ioan Penes. El realiza astfel visul lui Vlaicu, mort într-o tentativă similară. La 18 august 1916, locotenentul Penes a decolat de lângă Băicoi, cu un avion Farman. Din cauza cetii, a fost silit să-și întrerupă călătoria la Azuga. Și-a continuat zborul a doua zi, aterizând pe un teren în apropiere de Brașov.

Celebru aviator francez Roland Garros (*Magazin istoric*, nr. 6/1990) este autorul primei traversări a Mării Mediterane, cu un avion Morane-Saulnier. Pilotul a decolat de la St. Raphael, lângă Nisa, la 23 septembrie 1913, și a aterizat la Bizerta, după un zbor de opt ore.

Prima femeie brevetată ca pilot de avion a fost Elise Deroche, la vârsta de 24 ani, în 1910. Soarta a vrut ca ea să moară peste 9 ani, ca pasageră în timpul unui miting aviatic. Să facem un salt în timp. La 10 martie 1991, a fost oprită pentru prima oară decolarea unui avion, deoarece unul dintre pasageri a refuzat să mai zboare aflând că la conducerea aparatului se afla o femeie. La noi, prima femeie pilot a fost Elena Caragiani-Stoenescu. Pentru că în țară nu i s-a aprobat să urmeze școala de aviație, pretextul fiind că era femeie, a plecat la Paris, unde a obținut brevetul la 22 ianuarie 1914. Se număra în acel moment printre cele 10 femei din lume care dețineau un astfel de document. Prima femeie brevetată ca aviator în România a fost Ioana Cantacuzino, dar evenimentul s-a petrecut abia în 1930. Primul român care a obținut brevet de pilot a fost George Valentin Bibescu, la 10 ianuarie 1910, în Franța. Era brevetul cu numărul 20 în lume. Mai târziu, el avea să fie vicepreședinte al Aeroclubului Român și președinte al Federației Aeronautice Internaționale. În vara anului 1911, a înființat în țară o școală de pilotaj la Cotroceni. Primul brevet de pilot de avion eliberat în România a fost obținut de sublocotenentul Ștefan Protopopescu, la 9 iulie 1911.

La 17 septembrie 1908 s-a înregistrat, în Statele Unite, primul accident în care a pierit un pasager. Locotenentul Thomas Selfridge se urcase la bordul unui avion pilotat de Orville Wright, în timpul unei demonstrații menite să convingă armata americană de utilitatea noii invenții. În timpul zborului s-a rupt o pală de la elice, care a retezat un cablu ce fixa ampenajul. Avionul s-a prăbușit de la 25 m, Orville Wright accidentându-se grav. Primul pilot victimă a avionului a fost francezul Eugène Lefebvre, care pilota tot un avion Wright. El s-a prăbușit la 7 septembrie 1909.

Ca și în cazul balonului, avionului i s-au găsit încă de la început atât utilizări pașnice, cât și din cele militare. Astfel, în 1911 Alfred Zimmermann, obținerea un brevet pentru un procedeu de combatere a insectelor dăunătoare prin împrăștierea de insecticide din avion. Este drept, au trebuit să mai treacă 10 ani până ce s-au efectuat primele experimente. Tot în 1911 se inaugura, la 18 februarie, prima poștă aeriană de stat, în India. La 9 septembrie 1911, cu ocazia serbărilor de încoronare a regelui George V al Angliei, s-a efectuat prima cursă poștală cu avionul în Europa. Iar la 23 septembrie 1911 se desfășura în S.U.A. prima experiență de acest gen. Prima linie poștală aeriană regulată s-a inaugurat abia în decembrie 1918.

În decembrie 1913, în S.U.A. s-a înființat prima linie de transport pentru pasageri. Primul zbor a fost efectuat la 1 decembrie 1914, cu un hidroavion. Distanța acoperită era de 29 km, câți se aflau între orașele St.-Petersburg și Tampa. Prețul unui bilet era de 5 dolari.

Să mai amintim aici și faptul că încă înainte de izbucnirea primului război mondial s-au căutat soluții pentru mărirea capacității de transport a avioanelor. Primele încercări, mai curând curioase (foto 9), nu au fost încununate de succes. Abia

în 1913 a putut zbura primul avion cu patru motoare, creație a inginerului rus Igor Sikorsky. Avea cabină pentru pilot și putea transporta șapte pasageri.

Omult mai rapidă dezvoltare aveau să cunoască în timpul primului război mondial utilizările militare ale aviației. Pentru prima oară s-a pus problema folosirii avionului în scopuri militare în Franța, la doi ani după primul zbor reușit efectuat în Europa. Și tot în 1908 a început și armata americană tratativele cu frații Wright pentru cumpărarea unui avion. În ciuda accidentului pe care l-am menționat deja, în 1909 statul major al armatei S.U.A. își dădea acordul pentru cumpărarea biplanului tip A, care îndeplinea cerința pusă: rezistase în aer peste o oră. Poreclit „Military Flyer“, a fost primul aparat de zbor militar din lume, furnizat la prețul de 200 000 dolari.

În 1911, în rada portului San Francisco, Eugene Ely reușea prima apunțare (aterizare la bordul navei). Pe cruciătorul USS Pennsylvania s-a instalat o platformă de 37 m lungime. Ely a imaginat un sistem de frânare format din 22 corzi de a latul platformei și o pânză groasă în capăt, care să rețină avionul. În momentul când a virat spre platforma de apunțare și a tăiat motorul, o puternică turbulență a făcut aparatul să se cabreze. Echipajul – care se strânsese pe punte și pe catargele navei, ce arăta precum pomul de Crăciun – și-a ținut răsuflarea dar pilotul a reușit să stăpânească mașinăria. Avionul s-a oprit după ce a trecut de mai bine de jumătate dintre corzile întinse pe punte. Căpitănelul lui USS Pennsylvania a exclamat: „Este evenimentul cel mai important de când s-a așezat porumbelul pe Arca lui Noe“.

Între personalitățile care au militat pentru crearea unei aviații militare – zăngănitul armelor se auzea tot mai amenințător în Europa – s-a numărat și celebra actriță Sarah Bernhard, care nu ezita să facă chetă pentru

cumpărarea de avioane în timpul spectacolelor sale. Curând, aeroplanelle devin o prezență comună la marile manevre militare (foto 10). În România, Aurel Vlaicu executase deja, în 1910, misiuni de recunoaștere, observație și legătură aeriană la manevrele militare anuale. La 20 aprilie 1913 prin Legea de organizare a aeronauticii s-a înființat la noi Aeronautica Militară cu două secții: aviație și aerostație.

Pentru prima oară, aviația a fost utilizată pe un teatru de conflict în timpul războiului italo-turc, în Tripolitania. La 22 octombrie 1911, căpitanul aviator Piazza a efectuat un zbor de recunoaștere deasupra liniei frontului, care a durat o oră. După un an, în timpul celui de al doilea război balcanic, a fost semnalată activitatea unui număr de 15-20 avioane, fără a fi implicate în acțiuni spectaculoase. Prima luptă aeriană s-a produs în timpul primului război mondial, la 5 octombrie 1914, între un avion german și unul francez. În vreme ce aviatorii englezi și francezi au aruncat din avion, mai întâi, bastonașe de oțel, ascuțite, de mărimea unui creion, piloții germani au fost primii care au lansat bombe, la 3 august 1914. În 1915 au apărut și primele

avioane de vânătoare. Roland Garros a fost cel care a inventat tirul printre palele elicei, dar germanii au reușit primii să facă practică invenția, sincronizând cadența mitralierei cu ciclul motorului. Sarcina lor a fost ușurată de capturarea lui Roland Garros, căzut în spatele liniilor germane. El a încercat să-și distrugă aparatul, dându-i foc, dar fără succes.

Avioanele au fost folosite și în misiuni de propagandă. Astfel, la 9 august 1917 o escadrilă de opt avioane italiene, condusă de poetul Gabriele d'Annunzio (foto 11) a lansat deasupra Vienei manifeste pe care scria „Trăiască Libertatea! Trăiască italienii! Trăiască înțelegerea!”

Prima misiune de recunoaștere aeriană a fost executată în România la 29 august 1916. Locotenentul Atanase Enescu și fotograful Gheorghe Marcovici au pătruns la sud de Dunăre, în zona Rusciuk-Razgrad și au executat fotografii aeriene. Primul aviator care a sărit cu parașuta – dar dintr-un balon de observație – a fost locotenentul Gheorghe Demostene Rally. La 2 iulie 1917 se afla la 1 200 m înălțime, în nacela unui balon captiv, executând o misiune în timpul luptelor pe linia

Mărăști-Mărășești-Nămoloasa. Atacat de o formație de avioane inamice, s-a salvat sărind cu parașuta.

În timpul primului război mondial au apărut și avioanele-gigant (pentru acele vremuri). Am ales pentru a prezenta cititorilor noștri două aparate. Primul (foto 12) este un Sikorsky, utilizat deja de ruși în toamna anului 1915. Cel de al doilea este un aparat german, Siemens-Schuckert R-VIII, cu o anvergură de 48 m.

Odată cu sfârșitul primului război mondial s-a încheiat și perioada de pionierat a aviației. În numai 15 ani, de la primul zbor al fraților Wright, aviația parcursese un drum remarcabil. Entuziasmul unor Vuia, Blériot, Chavez, Roland Garros, Vlaicu, faptele de arme săvârșite pe teatrele de luptă de așii Manfred von Richthofen, Georges Guynemer sau Bader au impus definitiv aviația în conștiința publică, dincolo de recorduri și fapte deosebite, ca un mijloc de transport ce se anunța extrem de promițător. Perioada ce a urmat, până la cel de al doilea război mondial, avea să consolideze acest rol. ■

(Va urma)

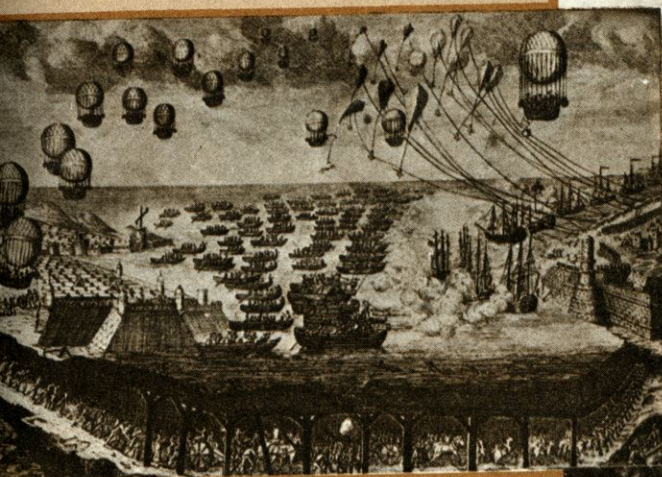
COPERTELE

① În fiecare an zilele Sfințelor Paști evocă pentru creștinii de pretutindeni patimile Celui Răstignit pe cruce pentru izbăvirea noastră; Iisus Christos crucificat, detaliu de pe o raclă din sec. XII (**Meșterii din Limoges**, p. 87)

② Festivitatea de înscăunare a primului Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, la 1 noiembrie 1925 (**sus**) Miron Cristea (1925-1939; **stânga sus**); Patriarhul Nicodim Munteanu (1939-1948; **dreapta sus**); Patriarhul Justinian Marina (1948-1977; **stânga jos**) și Patriarhul Justin Moisescu (1977-1986). Reproducem aceste imagini din volumul **Autocefalie, Patriarhat, Slujire Sfântă**

③ Portretul logofătului Toader Bubuog în ctitoria sa de la Humor; reproducere din albumul **Roumanie. Eglises peintes de Moldavie** (România. Bisericile pictate ale Moldovei), publicat de New Graphic Society în colaborare cu UNESCO, în „Colecția UNESCO a artei mondiale”, Paris, 1962 (**Toader marele logofăt**, p. 78)

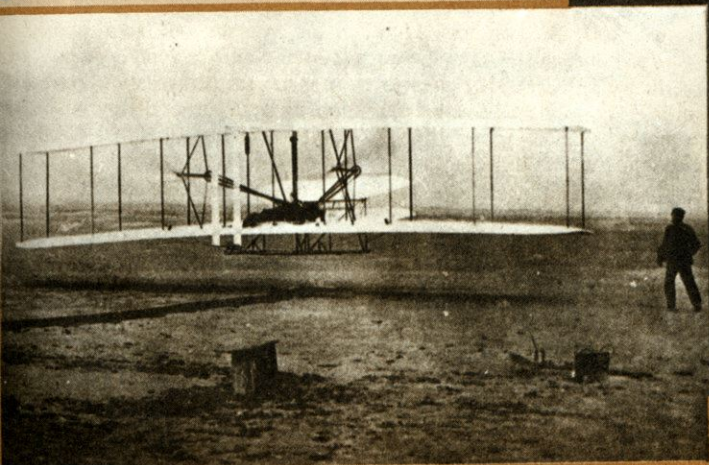
④ O recentă apariție lexicografică franceză prezintă trei mii de ani de istorie în 1 800 biografii și 5 000 personaje (între care și 15 românești), relevând continuitatea istoriei continentale și conexiunile ei universale. Unul dintre acești făuritori de istorie europeană a fost Carol Quintul (1516-1556), din al cărui castel construit în 1580 la Bucovice, în Moravia (azi în Republica Cehă) reproducem acest detaliu arhitectural, reprezentând răpirea Europei (**Ultimul dicționar istoric francez**, p. 36)

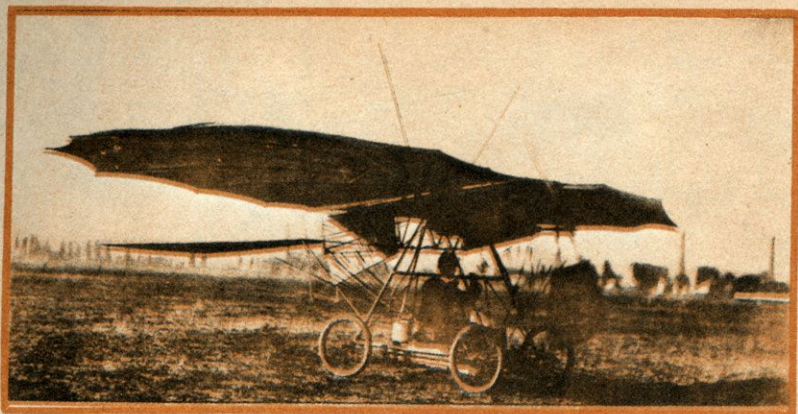
**Din
cronica
aviației**

①

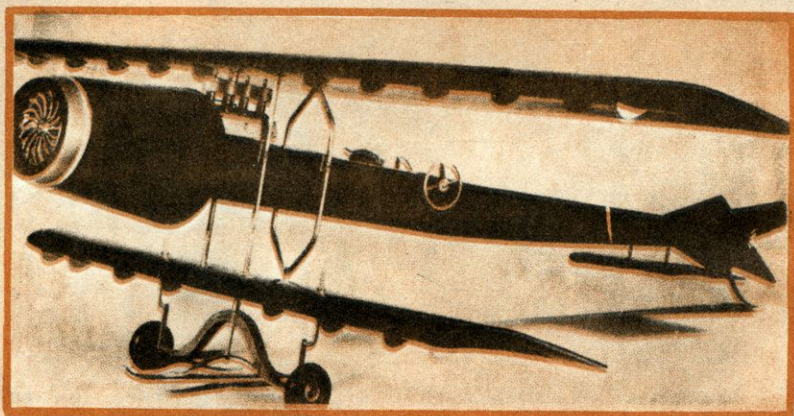
③

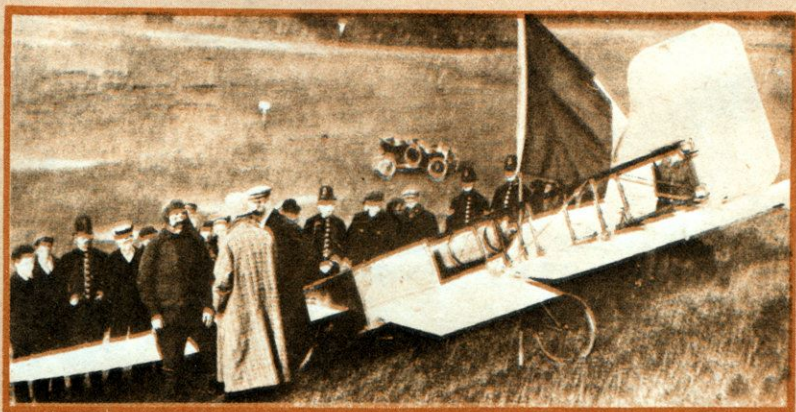
5

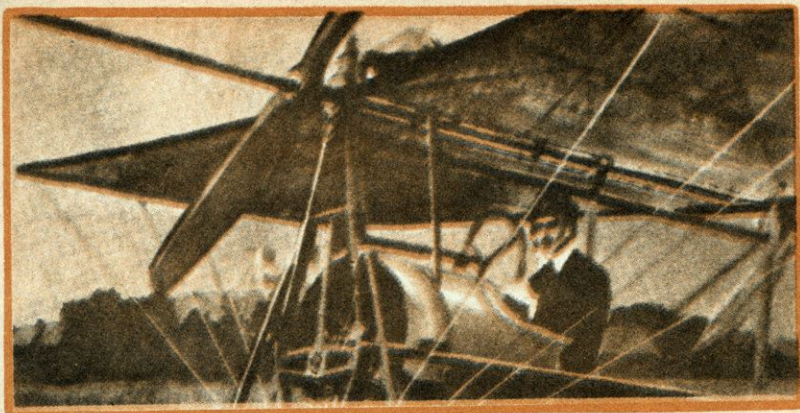

6

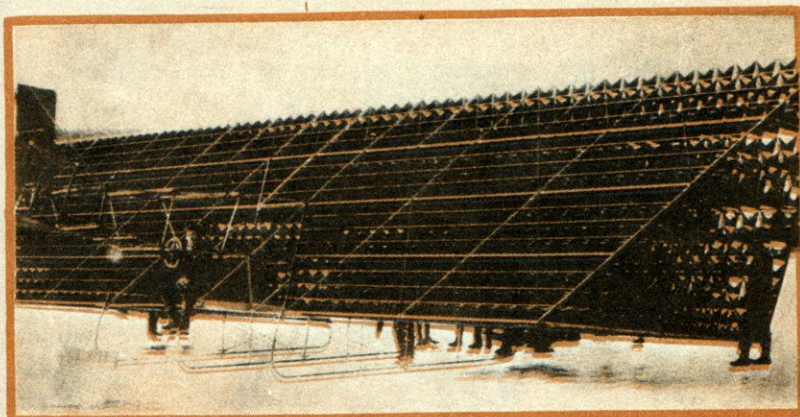

7

8

9

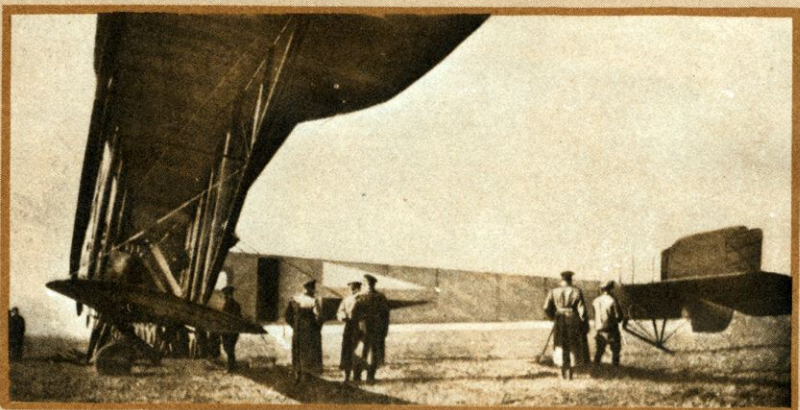

10

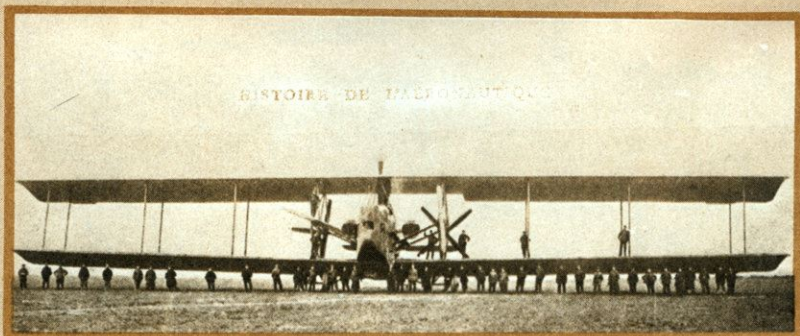
11

12

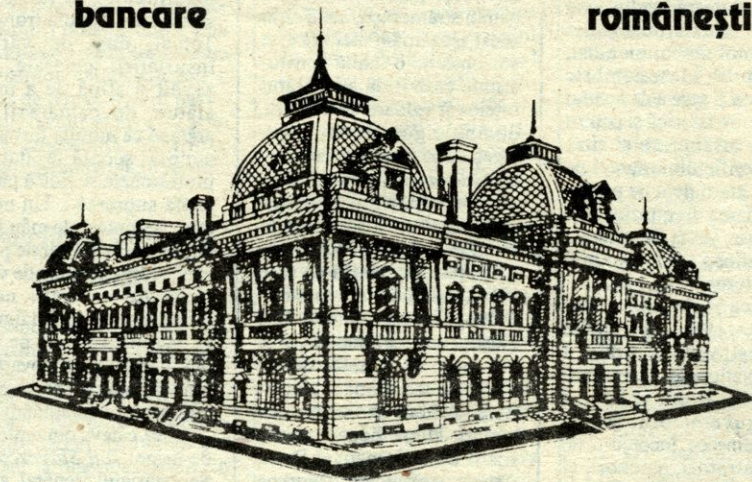
13

**Istoria
bancare**

**civilizației
românești**

BĂTRÂNA DOAMNĂ ÎȘI OMAGIAZĂ EROII

„Ceea ce distinge spiritul de materie este memoria... În clipa de față trăim profund adevărul că memoria este o funcție de mare preț în viață, că ceea ce face pe om să fie om este memoria, adică puterea de a nu uita trecutul. Prin această putere esențială a spiritului, prin care se păstrează amintirea, spiritul omenesc este capabil să se orienteze perfect și în actualitatea prezentului și în a-și făuri un plan de luptă și de biruință în viitor. Prin aceasta spiritul domină materia, domină vremea și se unește cu însăși veșnicia...”

Această cugetare, exprimând un adevăr verificat de întreaga istorie a civilizației umane, a fost rostită în ziua de 11 noiembrie 1937, în cadrul unei impresionante manifestări găzduite de Palatul Băncii Naționale a României. Vom reconstitui evenimentele utilizând o amplă dare de seamă pe care am depistat-o într-unul din dosarele Arhivei Băncii Naționale a României. Este, de

fapt, un veritabil reportaj redactat chiar de către organizatorii manifestării. Reproducând aici pasajele cele mai semnificative, ne vom onora promisiunea din finalul episodului publicat în numărul trecut, de a veni cu noi elemente care să completeze imaginea Băncii Naționale a României în anii Războiului de întregire a patriei (1916-1918).

Ca-n vremea Vrâncioaiei

„A fost aleasă înadins o zi de lucru, ziua armistițiului [din primul război mondial, încheiat la 11 noiembrie 1918 - n.n.], spre a da actului și o prețuire istorică și pentru ca el să însemneze și simbolul sacrificiului muncii pe care fiecare o depune pentru consolidarea drepturilor câștigate prin jertfa de sânge a camarazilor a căror memorie se sărbătorea“.

În acea zi de joi, 11 noiembrie 1937, birourile Administrației centrale a Băncii Naționale a României s-au închis la ora 12.15. La 12.30 guvernatorul Mitiță Constantinescu, înconjurat de administratori, cenzori și comisarul guvernului, a coborât în palierul principal al scării de onoare. Sunt de față rude ale celor căzuți în război: doamnele Paulina Avramescu, Maria Băleanu, Eleonora Biciola, Eugenia Constantinescu, Maria Dumitrescu, Lucia Enescu, Iordana Georgescu, Maria Popa, Maria Pupa, Silvia Slăvescu, colonelii Caton și Corneliu Slăvescu, Toma Biciola, Constantin Heraru, Marin Ionescu și mulți pensionari, foști lucrători ai Băncii Naționale.

Parohul bisericii Zlătari oficiază un serviciu divin, după care se adresează celor prezenți: „Să-mi permiteți, ca slujitor al lui Dumnezeu, după ce am săvârșit această rugăciune, să spun un cuvânt duhovnicesc, pe care, în numele Bisericii, cred că trebuie să-l spun în această clipă solemnă în viața acestui institut binecuvântat al țării românești, care se cheamă Banca Națională... Faptul că dv., domnule guvernator, ați luat această inițiativă de a comemora pe funcționarii

Băncii Naționale care și-au dat viața pentru realizarea patriei strămoșești, arată că în acest așezământ materia este pătrunsă de o înaltă spiritualitate care îi dă adevăratul înțeles și valoare. D-voastră, domnule guvernator, înțelegeți să păstrați neconținut în acest așezământ omagiul și, mai mult decât omagiul, spiritul celor care s-au dus în vremuri de luptă pentru întregirea patriei, pentru ca să o crească și să o înflorească...“

Inspectorul general Ilie Nestorescu, cel mai vechi și cel mai în vârstă dintre funcționarii Băncii Naționale, a făcut apelul eroilor căzuți. După fiecare nume rostit de el, cenzorul Dem. Cristescu răspunde: „Mort pe câmpul de onoare“. După rostirea câtorva nume, vădit emoționat, inspectorul general Nestorescu a izbucnit în plâns. A reluat apoi lectura numelor celor omagiați.

A urmat cuvântarea cenzorului Dem. Cristescu. Acesta fusese însărcinat de conducerea Băncii să facă cercetările documentare necesare stabilirii contribuției funcționarilor Băncii chemați sub arme în august 1916. „S-au scurs 21 de ani de când cei 201 camarazi ai noștri au răspuns la chemarea patriei, cu același entuziasm și avânt ca toată țara, când, mic și mare, tânăr și bătrân, nu avea decât un singur gând: acela al dezrobirii fraților de un sânge și de o credință de sub stăpânirile străine, spre a realiza astfel idealul mult visat al unității naționale, care a existat în toate epocile trecutului nostru zbuciumat, de la urzirea neamului și până azi, cu încercările, suferințele și gloriile lui. Ei au pornit cu mândria și ferma încredere, cu disprețul de primejdie al

acelora care vor să învingă sau să moară. Erau între ei unii care nu erau siliți să intre în linia de foc, având după lege dreptul să rămână la serviciile dinapoia frontului. Totuși, duși de vârtejul înșuflețirii generale, n-au șovăit o clipă de a merge alături de camarazii lor, arătând că inimile formate la simpla școală a datoriei profesionale se ridică până la jertfa supremă... Un neasemuit sentiment de mândrie și admirație ne cuprinde pe toți când citim minunile de vitejie săvârșite de frații noștri. Printre aceștia găsim figurând în paginile oficiale pe mulți din scumpii noștri tovarăși de muncă, pentru a căror comemorare suntem adunați azi...

Citez câteva din faptele lor de arme: *Ion Slăvescu*, din Secretariatul General, sublocotenent în Regimentul 18 Gorj, moare la 11 septembrie 1916, la pasul Buliga, trăgând cu o mitralieră cuce-rită de plutonul lui, cu care respinsese două companii și o secție de mitraliere bavareze... Citat pe regiment și divizie. La trei frați pe front, legea prevede ca ceilalți să fie mobilizați la servicii dinapoia frontului. Frații Slăvescu au refuzat să se folosească de această favoare și au mers toți șapte pe câmpul de luptă, unde trei dintre ei au murit vitejește.

Ștefan G. Ioanin, din Serviciul Contabilității Centrale, sublocotenent în Regimentul 9 roșiori, cade la Onești, împreună cu căpitănelul, locotenentul și sublocotenentul mai vechi, după ce luaseră rând pe rând comanda detașamentului, căzând unul câte unul în fruntea luptei pentru cucurirea unei creste...

Haralambie Popa, contabilul cursualei Galați, locotenent în Regimentul 11 Siret, face minuni de vitejie și

cade la 13 decembrie 1916 în fruntea companiei sale cu prilejul unui atac dat de regimentul său în apropiere de Râmniceu Sărat...

Faptele de arme ale celorlalți colegi, unele mai frumoase ca altele, le vom consemna amănunțit într-o carte de aur ce o vom păstra ca un tezaur sfânt și o vom face cunoscută familiilor fiecăruia dintre vitejii noștri¹.

„Neclintiți în slujba neamului“

Continuându-și discursul, cenzorul Nestorescu a spus: „Înapoiți [din refugiu — n.n.] de la Iași, un serviciu divin pentru pomenirea camarazilor căzuți în război s-a oficiat la biserica Zlătari, în ianuarie 1919, iar luna următoare se crea «Fondul Eroilor»¹, din care se servesc pensii urmașilor lor și în fața Adunării Generale a Acționarilor neuitat guvernator Bibicescu..., în numele Consiliului General, făcea jurământul de a păstra credincios memoria morților noștri. Acest jurământ îl ținem azi. În dorința ca realizarea lui să fie cât mai demnă de scumpii noștri dispăruți, s-a îngăduit cu o pioasă răbdare a se face îndelungate studii și in-

cercări. Formula definitivă, în sobrietatea ei clasică, a fost găsită de dl. guvernator Constantinescu, iar colegul nostru, arhitectul [Radu] Dudescu, înțelegându-i gândul, l-a interpretat atât de artistic în stilul clădirii. Încăstrată în zidurile acestei vechi instituții, la răspântia serviciilor ei, placa aceasta va fi pentru fiecare din noi o continuă aducere aminte a suferințelor și sacrificiului lor și un simbol permanent care să ne îndemne a rămâne neclintiți în slujba neamului...“

Într-o tăcere impresionantă, a luat cuvântul guvernatorul Mitiță Constantinescu, din al cărui discurs reținem: „Conducerea Băncii a așteptat de multă vreme această clipă sfântă. Ne-am gândit cu toții la ea cum să o întrupăm, cum s-o exteriorizăm ca ea să fie cât mai demnă, mai nobilă în simplitatea ei, mai adânc implantată în suferințele noastre, conducători și camarazi. Și mulțumesc colegilor din Consiliu și tuturor colaboratorilor că inițiativa și gândirea care trăiau și pluteau pentru această pomenire încă de multă vreme, în Banca noastră, și-a găsit astăzi această întrupare și ziua de comemorare, pentru ca cu toții să facem acest pios popas la umbra crucii și amintirii camarazilor care au dispărut așa de înălțător...“

După ce a omagiat familiile celor căzuți pe câmpul de onoare, guvernatorul și-a încheiat cuvântarea sa cu aceste cuvinte: „Nu ne rămâne decât nouă să păstrăm cu pietate memoria scumpă a lor, nouă cei care am avut fericirea și șansa ca să scăpăm cu viață din zaul

războiului... Să ne ajute Dumnezeu să avem șansa biruințelor pentru propășirea instituției noastre“.

S-a procedat apoi la semnarea pergamentului comemorativ, artistic lucrat de Serviciul tehnic al Băncii Naționale a României, al cărui conținut îl reproducem aici:

„Astăzi, joi, 11 noiembrie, anul una mie nouă sute treizeci și șapte, în timpul rodnicei domnii a M.S. Regelui Carol II-lea, s-a așezat, făcându-se creștinească slujbă, placa pentru pomenirea oștenilor, slujitori ai Băncii Naționale a României, căzuți pe câmpul de luptă în războiul de întregire a neamului românesc din anii 1916-1918, și anume: M.N. Ionescu, Șt. G. Ioanin, I. Crivăț, I.E. Vergatti, I.I. Slăvescu, Gr. Săndulescu, Șt. Constantinescu, Petre Popa, I. Pătulea, M. Oproiu, C. Enescu, C. Biciola, H. Popa, C. Colac, G.G. Dumitrescu, D.M. Vasiliu, M. Ionescu, A.I. Popescu, C. Georgescu, I. Dumitrescu, D.P. Constantinescu.

S-a adus această pioasă amintire săpându-se numele lor în piatră pentru a lor slăvire, guvernator al Băncii Naționale a României fiind dl. Mitiță Constantinescu, vice-guvernator C.T. Teodorescu, administrator d-nii C.I. Băicoianu, N. Bălănescu, G. Cesianu, O. Kiriacescu, I.I. Lapedatu, A. Oțoiu, M. Romniceanu, E. Savu, C. Stoicescu, cenzor Chr. Simionescu, președinte I. Ciocărlie, D. Cristescu, Gh. N. Leon, M. Mărcuș și Al. Neagu.

Piatra s-a cioplit după schița arh. R. Dudescu“.

(Va urma)

**Cristian PĂUNESCU,
Marian ȘTEFAN**

¹ Într-un repertoriu al hotărârilor Consiliului de administrație (Serviciul Secretariat, Dosar 5/42/1880-1935) se consemnează că în ședința sa din 12 iulie 1918, Consiliul de administrație al B.N.R. a hotărât „înființarea unui fond numit Fondul «Eroii Neamului», din al cărui venit să se completeze pensiile cuvenite familiilor personalului căzut în război și pentru care Banca subscrise suma de lei 300 000“. În ședința din 3 ianuarie 1919, Consiliul a aprobat regulamentul pentru constituirea fondului amintit și a hotărât crearea unui comitet pentru administrarea lui, format din directorii C.I. Băicoianu, I.P. Clinceanu și cenzorul M.Z. Demetrescu, cărora, la 31 ianuarie 1924, li s-au alăturat directorul Stroescu și cenzorul Gr. Eremie.

Cele 15 „voci” despre România între 5 000 de personaje istorice

CRISTIAN POIȘTEANU

Într-un Paris tulburat și perturbat de grevele transporturilor publice, am avut un răgaz neașteptat pentru a putea consulta ultima Enciclopedie din Biblioteca de buzunar. Este *Dicționarul de personaje istorice*, apărut sub direcția lui Jean Louis Voisin, având colaboratori pe Philippe Boutry, Olivier Guyotjeannin și Marie-Louise Pelus-Kaplan. Introducerea Dicționarului precizează că „autorii au avut sentimentul de a îndeplini o lucrare îndrăznească: a pune la dispoziția unui mare număr de oameni un manual de istorie universală ușor de consultat, riguros prin sursele sale și plăcut la citit”. Autorii se dovedesc încă de la început conștienți de lacunele inevitabile ale muncii lor științifice. Dicționarul se concentrează asupra ultimilor trei mii de ani „fișând” în 1 800 de biografii aproximativ 5 000 de personaje istorice din lumea politică a căror acțiune a influențat mersul istoriei și lasă deoparte lumea artelor.

Această Enciclopedie de 1 166 pagini folosește formula germană din Fischer Lexicon potrivit „sensibilității culturale a publicului francez, echilibrului între diferitele perioade și țări, ierarhizării importanței personalităților”. Este privilegiată totuși epoca actuală, respectiv oamenii de stat contemporani. Dicționarul este însoțit de o bibliografie esențială, de un succint inventar al marilor familii și dinastii, precum și de un excelent indice de nume.

Firește, m-au interesat în primul rând referințele la istoria românească. Sunt în total 15 fișe și trimiteri la personajele românești. Iată-le: Antonescu Ion, Brătianu Ion, Brătianu Ionel, Ceaușescu Nicolae, Cantemir Dimitrie, Carol I, Carol II, Ferdinand I, Gheorghe Gheorghiu-Dej, Mihai Viteazul, Mihai I,

Ștefan cel Mare. În alte voci găsim trimiteri la Averescu Alexandru, Decebal, Traian, Botnăraș Emil.

Desigur fiecare istoric are latitudinea de a scrie despre un personaj sau altul potrivit concepției și talentului său. Cu atât mai mult, când este vorba despre o voce de dicționar unde forma sintetică pe care trebuie să o îmbrace informația și portretul este obligatorie. Și este o plăcere să vedem că reprezentată printr-o serie de actori care au dominat – într-un sens sau altul – istoria românească din antichitate până în contemporaneitate, fișele celor numiți se disting prin bogăția informației, claritate, concizie și eleganță. Iată de pildă cum este prezentată relația împăratului Traian cu Dacia: „Marile sale realizări sunt de ordin militar. Două mari expediții (101-102 și 105-106) purtate contra regelui dacilor, Decebal – expediții istorisite de basoreliefurile Coloanei Traiane – i-au permis să supună această regiune (aproximativ actuala Românie). Redusă la statutul de provincie romană, pusă în valoare prin construcția drumurilor, a podurilor și implantarea colonilor, protejată printr-un limes ridicat între râul Prut și Marea Neagră, Dacia a devenit repede un centru al romanității intense și durabile. În parte, datorită enormelor cantități de metale prețioase provenind din războaiele dacice, Traian a ameliorat aprovizionarea Romei cu cereale, a diminuat impozitele, a întreprins ample lucrări publice – drumuri, poduri, canale, porturi (Ostia), apeducte, băi și forumul de la Roma”.

Sau Ștefan cel Mare: „Figura cea mai importantă a istoriei românești din epoca preotomană, simbol al luptei pentru autonomie religioasă și politică a românilor”. Sau Ion

Brătianu: „Fondator și eminent reprezentant al unei dinastii de oameni de stat și șefi de partid liberali. În 1876, Brătianu devine președintele Consiliului de Miniștri unde a rămas (cu o scurtă întrerupere în 1881) până în 1888. În acest post, el a contribuit la transformarea României într-un stat modern... În ciuda corupției, a fraudelor electorale etc., țara a cunoscut până la sfârșitul secolului o rapidă ascensiune în domeniile cultural, economic și tehnic”. Iar după o coloană și jumătate, urmează aprecierea finală despre fiul său: „Moartea lui Brătianu, doar la câteva luni după aceea a protectorului său, regele Ferdinand, a încununat o perioadă bogată în succese naționale și marcată de personalitatea sa”.

Fiecărui personaj istoric românesc îi este consacrat un spațiu de aproximativ o coloană, iar subiectele fierbinți sunt tratate în liniile lor exacte (cu excepția morții lui Ceaușescu, datată 31 în loc de 25 decembrie 1989), iar cei 4 regi sunt surprinși în esența domniilor lor.

Două întrebări stăruie în minte după ce lași din mână acest ultim anuar istoric francez: Al. I. Cuza (deși menționat drept colonelul Cuza cel ce a realizat statul unificat România în vocea Carol I) și Nicolae Titulescu, sunt două *absențe nemotivate*, datorită nu numai însemnătății lor pentru societatea românească dar și impactului lor istoric în Europa, și cu precădere în Franța.

Și o întrebare cheie pentru noi: cum se înfățișează istoria și prezentul României pe rețelele Internet? A sosit de mult momentul ca pe lângă istoriografie – iar exemplul acestui dicționar merită reținut ca o performanță – țara noastră să circule pe autostrăzile informaționale. ■

A EXISTAT CÂNDVA MIRCEA GRIGORESCU

La 18 februarie s-au împlinit 20 de ani de la stingerea fulgătoare din viață a marelui ziarist Mircea Grigorescu.

Născut la 26 noiembrie 1908, Mircea Grigorescu a debutat în presă încă din timpul liceului, prin colaborarea la Revista Liceului Sf. Sava sau, mai bine zis, prin înființarea acestei reviste, căci aceasta a fost marea sa chemare: să fie nu numai un ziarist talentat, ci și un „făcător” de ziare și reviste.

Geo Bogza spunea: „Dacă îl lași pe Mircea Grigorescu într-un pustiu, cu o mașină de scris, el îți scoate o revistă”.

A continuat apoi meseria de ziarist la marea școală a Adevărului și la Dimineața, urcând cu talent și tenacitate, treaptă cu treaptă, în ierarhia gazetărească, de la reporter până la secretar general de redacție.

Activitatea sa a continuat apoi această ascensiune la ziarul Timpul al lui G. Gafencu, fiind desemnat directorul acestui ziar, odată cu numirea lui Gafencu în postul de ministru la Moscova.

Devenit lider al presei democratice, își înființează apoi propriul ziar, Ecoul, ziar care a fost ființă din ființa sa.

În jurul acestui ziar, sau, mai bine zis, în jurul lui Mircea Grigorescu, s-au adunat mare parte din gazetarii și scriitorii de elită ai generației interbelice, cum ar fi Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Geo Bogza, Marin Preda, Petru Dumitriu, V. Ierunca, M. Sadoveanu etc.

Fapt surprinzător, deși cunoscut pentru atitudinea sa democratică și pentru vederile sale politice, care azi ar fi numite de centru stânga, Mircea Grigorescu a îndeplinit în timpul celui de al doilea război mondial funcția de consilier ministerial pentru Presă la Președinția Consiliului de Miniștri.

În același timp, în redacția ziarului său lucrau și personalități considerate de stânga, sau de-a dreptul socialiste sau comuniste, cum erau Al. Șahia, G. Ivașcu, G. Macovescu, publiciști ce s-au bucurat de aceeași prietenie

și colegialitate a sa, acordată întotdeauna talentului și nu culorii politice a colaboratorilor săi.

După cotelura României și mai ales după 6 martie 1945, odată cu dispariția presei

libere și democratice din țară, Mircea Grigorescu a intrat într-un con de umbră, sau mai bine zis, a dispărut. S-a crezut că a fugit în străinătate, apoi s-a presupus că era arestat și pierdut în Gulagul represiv-comunist.

Cert este că despre soarta lui nu s-a știut nimic vreme de ani de zile, însăși Securitatea abandonând, sau slăbind investigațiile.

Ziaristul și făcătorul de reviste Mircea Grigorescu a reapărut însă în presă odată cu apariția revistei Lumea, alături de G. Ivașcu. Frenezia sa de a scrie, încătușată timp de mulți ani de zile, a izbucnit și s-a manifestat prin colaborarea la numeroase ziare și reviste, precum și

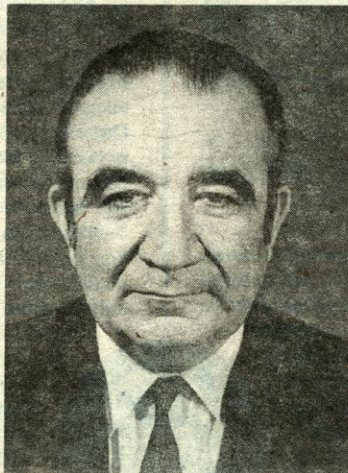
prin asigurarea posturilor de secretar general de redacție la Lumea, Contemporanul și, în final, la România literară, alături de G. Ivașcu, N. Manolescu și alții.

Nu vom uita că a fost alături de noi la Magazin istoric încă din primul an de apariție, tot ca secretar de redacție și apreciat colaborator.

A scris mult, mult de tot, în cei 10 ani de revenire în presă. Mircea Grigorescu a străbătut câteva regimuri politice cu țigara aprinsă, nelipsită din colțul gurii, cu pana mereu alertă, cu mintea lucidă, onorând gazetăria ca un mare senior.

Moartea l-a surprins, nemiloasă, pe neașteptate, când mai avea desigur multe de scris.

Poate cândva, unul dintre cei ce l-au cunoscut și iubit se va apleca asupra acestei vieți zbuciumate, ca însăși epoca, — cum a făcut-o într-o primă dar excelentă evocare din Istoria Clipei, Cristian Popișteanu — încercând să deslușească etapele ei umbrite și pe cele implicate profund în evenimente.

CEZAR PETRESCU:

„CELE 2 000

DE CUVINTE

ÎN CIRCULAȚIE“

Prof. ION BUZEA

Cu decenii în urmă, l-am cunoscut pe Mihalache Rusu, unul dintre foștii primari ai Măcinului, orașul în care mă afluam ca profesor de limba română. Era un bătrânel mărunț, robust, cu părul alb, ochi albaștri, îmbrăcat întotdeauna îngrijit, cu haine a căror stofă obosită era ușor decolorată.

Fusese recent eliberat din detențiune, unde stătuse mai mulți ani, pentru „vina“ de a fi fost un mic lider al organizației locale a național-țărăniștilor și, multă vreme, primar al „comunei urbane“ Măcin. Casa îi fusese confiscată și transformată în sediul Sfatului Popular Raional. El și cu soția locuiau într-un soi de grajd acoperit cu stuf, pe o stradă lăturalnică.

În discuțiile noastre mi-a povestit de prietenia sa cu Cezar Petrescu (1892-1961), arătându-mi un set de scrisori de la acesta, din anii 1952-1960.

Aceste 39 de scrisori (în prezent sunt păstrate la Cabinetul de Manuscrise al Bibliotecii Academiei Române) constituie semnificative mărturii ale spiritului de solidaritate pe care romancierul îl manifesta față de cei aflați în dificultate, precum și ale adevăratelor sale sentimente față de „lumea nouă“ în care trăia.

Ca mulți intelectuali de marcă, după 23 august 1944, Cezar Petrescu se alăturase noului regim, crezând în idealurile innoitoare preconizate. În 1955 a fost primit în Academia Română. În interiorul său – cum rezultă și din această corespondență – scriitorul era dezamăgit,

măhnit de faptul că era folosit doar pentru scopuri propagandistice.

Mulți ani, lună de lună, Cezar Petrescu i-a trimis prietenului său din Măcin, drept ajutor, o sumă fixă de bani, pentru a-i mai ușura greul vieții. De multe ori însă banii nu mai ajungeau la destinatar. Șicanele erau nenumărate, vizându-l, desigur, atât pe fostul țărănist din Măcin, cât și pe romancierul din București.

Astfel, la 5 ianuarie 1953, Cezar Petrescu îi scria de la Bușteni: „Văd că-ți faci o problemă din păcătoasa de sumă pe care m-am socotit că o pot trimite lunar. Dă-o naibii! Nici nu te gândeai la asta. Eu îmi fac o problemă din altceva. De ce n-ai primit-o la timp, căci dinadins am expediat-o telegrafic ca să-ți fie de-un folos de sărbători“. După care continua: „Ei bine, acum primesc mandatele îndărăt, sub cuvintele «adresantul necunoscut la adresă» sau «lipsește de acasă» sau alte tâmpenii.

Așa cu un oarecare coleg de deputăție al lui Toader, Guriță, cu domiciliul la Panciu, așa cu un oarecare confrate al meu, Sergiu Dan, scriitor, eliberat acum după 5 (cinci) ani de la minele de plumb, după ce-a lucrat și cu Toader la canal, așa...”

Ajutoarele nu trebuiau să ajungă la cei persecutați de regimul comunist.

La 12 mai 1953, scriitorul nota cu măhnire: „Dragă Mihalache, oi fi fost tâmpit mai dinainte, dar la primirea scrisorii tale am rămas și mai tâmpit.

Imaginează-ți. Se repetă exact povestea dinainte de Crăciun, deși cu altă versiune“.

De data aceasta, i se explicase, se vărsase tuș peste câteva mandate și nu mai putuseră fi identificate adresele destinatarilor banilor.

Anii '50
Mărturii
inedite

„Încât – continuă Cezar Petrescu – abia astăzi după-amiază, odată cu acest răvaș, îi vor expedia de-a doua oară, așteptând apoi de la tine confirmarea primirii, căci precum susțineam de mult realitatea de oricând și de oriunde, afară de aceea de acum și din R.P.R., depășește cu distanțe astronomice searbăda închipuire a unui onest romancier. Asta e tot. Vezi ce bune și grijulii sunt intențiile, ce mizerabile rezultatele!”

În alte scrisori, se referă și la creația sa. La 29 ianuarie 1957, nota în legătură cu trilogia sa 1907: „Am fost silit să mă pun pe lucru pe brânci, ca să dau gata în 15 zile revizuirea celor 3 volume din 1907, pentru a intra la tipar într-o reeditare care mă bucură: 1) fiindcă va aduce în vitrinele librăriilor un roman la care țin; 2) fiindcă modificările sunt prea puține (mai mult nume proprii); 3) fiindcă lectorul va vedea încă o dată că, de fapt, scriam ieri ceea ce astăzi scriu mai mulți, dar au uitat că eu scriam pe atunci fiindcă așa gândeam și simțeam”.

Într-o altă scrisoare, din 8 iulie 1958, referindu-se la unele dintre scrierile sale de circumstanță (*Vladim, Vîno și vezi* ș.a.) le califică drept „literatură mea băloasă din ultima vreme”.

Regretă timpul pe care-l pierde, decorativ, la felurite festivități social-culturale specifice vremii, împiedicându-l de la munca sa scriitoricească. Ar fi dorit să realizeze o ediție de *Opere alese*, pe care n-a mai apucat s-o finalizeze.

„Abia aici, ajuns la domiciliul de bază – scria el la 13 iulie 1958 din Bușteni – am de lucrat pe brânci, pentru a recupera timpul pierdut la București (vreo trei luni cu firitiseli, săcăieli, festivaluri, comitete și comiții, pe cât de plictisitoare și ostenitoare, pe atât de inutile, nerentabile). Numai sperlă în ochii lumii din partea celor care mă convoacă din oficiu la asemenea treburi caragialești, iar pentru mine numai spēsări și pagube morale. Căci una spui în comitete și comiții, alta iese în ziar, după tipicul lozincilor și vocabularul celor 2 000 cuvinte în circulație astăzi”.

În mai toate scrisorile, după ce dă relații despre puținii autentici prieteni ce i-au mai rămas și pe care-i ajută cu delicatețe, revine ca un leitmotiv chemarea la întâlniri cu ocazia sărbătorilor tradiționale, de Crăciun, de Revelion, de Paște etc. „Atunci facem tot ce e de făcut – scrie la 11 martie 1959 – să găsim o posibilitate și un loc de întreținere a vechii noastre garzi, cu

Într-o pauză a Congresului Scriitorilor Români din iunie 1956, de la stânga la dreapta: Cezar Petrescu, Demostene Botez, Mihail Sadoveanu, Mihail Sorbul; în p. 38: una dintre ultimele fotografii ale lui Cezar Petrescu

vinurile adiacente, pentru a reveni la viață și a arăta tuturor imbecililor că tot bătrâna gardă e tânăra și nepieritoarea gardă”.

Printre statornicii săi prieteni erau epigramistul Păstorel Teodoreanu, sculptorul Oscar Han și profesorul universitar, speolog de valoare europeană, dr. Constantin Motaș.

Ultima scrisoare este din 5 decembrie 1960, în care relatează cum era „să dea ortul popii”. „Sper – nota el – cu vremea să-mi refac educația, dacă nu voi pieri ca măgarul țișanului care-a pierit tocmai când învățase a răbda de foame.

Voi mai da semne de viață.

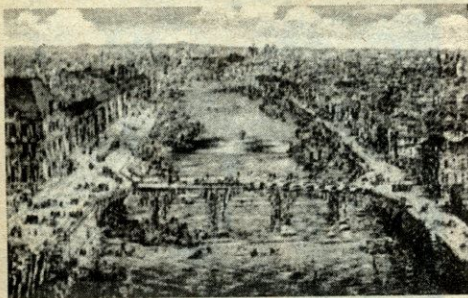
Las să mai treacă perioada de readaptare, căci nu-mi place și nici n-am năravul să mă plâng de nimicurile mele, repet «nimicuri», față de ale altora”.

La 11 februarie 1961, Constantin Motaș îi scria, îndurerat, fostului primar din Măcin despre înmormântarea generosului lor prieten comun: „A fost scris ca autorul romanului *Calea Victoriei* să ajungă după moarte tot în Calea Victoriei. Ce mai discursuri și laude peste laude pe care nu le mai auzea și flori și panglici: Prezidiul Academiei, Societatea Scriitorilor, Societatea Compozitorilor, Societatea Luptătorilor pentru Pace etc.”.

Lipseau însă din această mulțime cei care, marginalizați de regim, cunoscuseră prigoana și temnițele comuniste, dar se bucuraseră de prietenia și sprijinul lui Cezar Petrescu.

„Un prieten, un coleg, un mare scriitor plecase definitiv dintre ei”, încheia profesorul Motaș. ■

Anii '50
Mărturii
inedite

SUPRAPOPULAȚIA:

UN MIT

MIRELA-LUMINIȚA MURGESCU

„Când mi-ați ordonat să plec pe Solaria, ați întrebat ceva. Ați întrebat care sunt slăbiciunile Lumilor exterioare. Forța lor rezida în roboți, în populația lor redusă, în longevitate, dar ce puncte slabe au? Punctele lor slabe sunt tocmai roboții, populația redusă și longevitatea”, spune un personaj din celebrul roman al lui Isaac Asimov *Soarele gol*.

Era vorba despre o societate ce-și controla cu strictețe numărul de membri, nepermițând cu nici un chip depășirea cifrei de 20 000 locuitori pe întreaga planetă. Orice creștere era considerată un potențial pericol pentru standardul de viață al membrilor comunității respective. Numai că lumea aceasta aparent ideală este, în concepția autorului american,

amenințată de stagnare, spre deosebire de suprapopulatul Pământ, ce pare a deține de fapt cheia evoluției.

„Noi suntem mulți și trăim puțin. Suntem deci mai bine dotați decât ei pentru explorare și colonizare. Avem o presiune demografică, care ne împinge spre aceasta, și o succesiune rapidă a generațiilor care ne furnizează din plin un tineret temerar... Pe Pământ avem un aflux permanent de tineri care acceptă schimbarea, deoarece n-au avut timp să se anchilozeze. Personal, presupun că există o vârstă maximă optimă, o viață destul de lungă pentru a permite realizarea individului și destul de scurtă pentru a face loc tineretului într-un ritm nu prea lent. Pe Solaria acest ritm este prea lent“.

„Bomba-P“?

Este realmente numărul populației o problemă? Pe de o parte, demografii naționali se întrec în statistici alarmante despre scăderea populației, în timp ce organisme internaționale trag diverse semnale de alarmă, despre pericolul suprapopulării planetei. Ideea a fost preluată de literatură și de producții cinematografice, astfel încât lumea secolului XXI capătă imaginea unor orașe-furnicăre în care miliarde de ființe umane mișună, luptându-se pe de o parte cu problema hranei, pe de alta, cu necesitatea limitării duratei de viață, în scopul asigurării resurselor necesare supraviețuirii celorlalți.

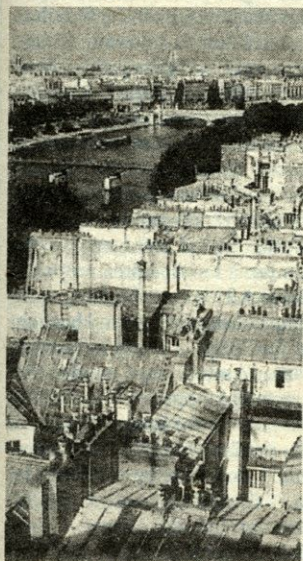
Dramatică viziunea aceluiași Isaac Asimov, care, prin intermediul unui personaj din romanul *O piatră pe cer*, dă glas temerilor multora dintre noi. „Șaizeciul este al șaizecelea an de viață. Pământul poate hrăni doar douăzeci de milioane, nu mai mult. Pentru a trăi, trebuie să produci. Dacă nu poți produce, nu poți trăi. Or, peste șaizeci de ani nu mai poți produce“. Un Pământ bolnav, secătit și radioactiv, este o viziune alarmantă și sumbră.

Deocamdată, rămânând în realitatea sfârșitului de secol XX și trecând dincolo de spațiul ficțional, să ne oprim la previziunile demografilor, ce situează populația planetei la 10-12 miliarde de locuitori în

secolul următor. Vom fi prea mulți? Vor fi resurse de hrană suficiente pentru toți? Ce probleme economice și sociale antrenează creșterea populației? Este suprapopularea un pericol pentru planetă? La toate aceste întrebări încearcă să ofere răspuns un grupaj de articole din revista *Historia*, continuând opiniile unor specialiști în domeniul demografiei și al istoriei.

Răspunsurile invitațiilor sunt optimiste și liniștitoare. În primul rând, cunoscutul istoric Pierre Chaunu susține că problema suprapopulării nu este una reală, ci este „un mit transformat în fenomen mediatizat. De vreo patruzeci de ani anumite medii sunt tot mai sensibile la creșterea

demografică care însoțește, normal și logic, marile schimbări din contemporaneitate. Au fost adevărate reacții de ieșire din minți, după ce Population Council, pe la mijlocul anilor 1950, a inundat planeta cu informații catastrofale, bazate pe statistici despre care O.N.U. a recunoscut deja că au fost manipulate. Acest ansamblu de fantasmă a fost intens mediatizat: astfel, după bomba atomică, a început să se vorbească despre «Bomba-P», adică «bomba-populație», comparând oamenii cu șobolanii“.

Parisul anilor 1680 (p. 40) și al zilelor noastre, oraș care a cunoscut, în 300 de ani, o puternică sporire a densității populației

Ce reprezintă și ce valoare au atunci statisticile demografice? Conform părerii lui Pierre Chaunu, demografia „este o știință umană și – la scară umană – nu poate prognoza mutațiile tehnice susceptibile a se produce pe termen lung“. Or, conform părerii istoricului francez, aceste transformări tehnice au

un rol extrem de important în mutațiile demografice. Atunci, apare perfect normală întrebarea: sunt previziunile demografice fiabile?

La această întrebare încercăm un răspuns Jean-Pierre Chesnais, în același număr din *Historia*, subliniind faptul că „în

raport cu alte domenii ce utilizează prognoza (economică, tehnologică, strategică, politică etc.), previziunea demografică se dovedește a fi cea mai performantă, coeficientul de eroare este redus, și aceasta nu datorită calităților demografilor sau metodelor lor, ci însuși materialului pe care-l studiază“.

Astfel, cercetătorul francez consideră că stabilitatea prognozelor demografice se bazează pe faptul că ele folosesc ca unitate de calcul individul, că fenomenele demografice, în particular efectivele populației, evoluează lent și continuu: anul nașterii unui individ este un element fix, iar legile evoluției fecundității și mortalității pot fi prevăzute fără factor de eroare prea mare. Apoi „un principiu unificator, universal, animă evoluțiile demografice: cel al tranziției demografice. Toate populațiile, indiferent de cultură, cunosc o scădere a mortalității, înainte de a înregistra o diminuare a fecundității“.

Dar, ca orice prognoză, nici cea din domeniul demografic nu este scutită de erori. Astfel, pe

În ultimul sfert al secolului XIX, progresele igienei și ale medicinei au condus la scăderea mortalității infantile

lângă elementele, să le spunem stabile, cu care lucrează prognoza demografică, mai apar o serie de variabile uneori dificil nu numai de luat în calcul, dar mai ales de prevăzut. Printre acestea, cercetătorul francez consideră a fi extinderea modelului occidental de familie restrânsă, care a determinat scăderi ale natalității, atât în lumea puternic ancorată în spațiul catolic (Italia, Spania, Polonia, Irlanda), dar chiar în sfera musulmană (Indonezia, Tunisia, Bangladesh).

Vom fi zece miliarde

De mare ajutor pentru înțelegerea evoluției și implicațiilor pe care le poate avea creșterea populației se dovedește a fi demografia istorică. Cu ajutorul ei se pot reface modele de evoluție și se pot surprinde fluxurile de variație ale populației. Pierre Chaunu consideră că de fiecare dată când a avut loc o mare mutație tehnică, aceasta a fost însoțită de o creștere a numărului populației.

*Populația lumii de la
anul 1000 până azi*

1000	: 250 milioane
1500	: 460 milioane
1750	: 830 milioane
1830	: 1 miliard
1930	: 2 miliarde
1960	: 3 miliarde
1975	: 4 miliarde
1987	: 5 miliarde
1995	: 5,75 miliarde (aprox.)

Saltul tehnologic este o condiție și o consecință a creșterii populației.

„De exemplu, în neolitic are loc prima revoluție demografică legată de nașterea agriculturii; acum vreo 10 000 de ani, populația umană număra aproximativ 6-8 milioane de suflete. Or, toate calculele arată că Pământul putea suporta și hrăni între 55-60 milioane de locuitori, ce puteau să trăiască fără greutate din vânătoare și pescuit. Astfel, prima mare revoluție tehnologică, apariția agriculturii în bazinul oriental al Mediteranei, în sudul Siriei și al Libanului nu este consecința suprapopulării“.

Dar, în conexiune, îmbunătățirea condițiilor de viață generează creșterea populației. Sau, cum considera Fernand Braudel, „dacă populația crește sau scade totul se schimbă. Dacă oamenii se înmulțesc, producția și schimburile se măresc, culturile înaintează la liziera pădurilor întelenite, a terenurilor păduroase... manufacturile progresa... sporesc masele de oameni în mișcare, sporesc și reacțiile constructive față de presiunea pe care o exercită creșterea numărului de oameni. Creșterile demografice au fost când benefice, când malefice“.

La începutul secolului I e.n., populația pământului se situa în jurul a 200-250 de milioane. Urmează o perioadă de stagnare relativă, pentru ca în momentul descoperirii Americii populația să ajungă la circa 450 de milioane. Din a doua jumătate a secolului XVIII avem de-a face cu o adevărată erupție demografică ce precede revoluția industrială. O creștere rapidă aduce populația globului la 2 miliarde de oameni, în jurul anilor 1935-1940. După al doilea război mondial creșterea a cunoscut un nivel fără precedent. Astfel, în mai puțin de 40 de ani a reușit să treacă brusc de la 2,5 miliarde la 5 miliarde.

Această creștere considerabilă, legată de transformările tehnologice, s-a făcut – așa cum susține Pierre Chaunu – în doi timpi. În lumea dispunând de tehnologie avansată, creșterea mijloacelor și scăderea mortalității au fost sincrone, provocând ceea ce se numește „tranziția demografică“. La început, avem o rată a fertilității înaltă și o mortalitate care scade, ceea ce determină o creștere rapidă a populației. Omul a fost în permanentă luptă cu boala și moartea, spune Jacques Vallin. Nereușind să le învingă, a compensat pierderea prin maximizarea fertilității.

„Când progresul economic și social și revoluția pasteuriană i-au recompensat eforturile, mortalitatea a scăzut“ și populația a cunoscut o creștere rapidă. Apoi, completează Pierre Chaunu, urmează o aliniere a fecundității la mortalitate, ceea ce face ca creșterea anterioară a populației să fie urmată de o perioadă de îmbătrânire și de încetinire a creșterii.

În Franța trecerea de la „explozie“ la „implozie“ a avut loc foarte devreme, la sfârșitul

sec. XIX. Astăzi acest fenomen de „tranziție demografică“ s-a răspândit cam la jumătate din populația planetei: lumea industrializată și o parte a lumii a treia au intrat în zona implozivă, când generația anterioară nu a fost încă înlocuită.

Aceasta nu antrenează dintr-o dată scăderea populației. Numai țările în care natalitatea scade pe termen lung cunosc o diminuare a populației. În timp, aceasta va determina o îmbătrânire a populației prin răsturnarea piramidei vârstelor: creșterea numărului persoanelor în vârstă și mai ales foarte în vârstă și prăbușirea numărului tinerilor.

Dacă lumea puternic industrializată se găsește în faza imploziei populației, Jacques Vallin considera că și țările lumii a treia încep să pătrundă în faza a doua a tranziției demografice, în care controlarea fecundității răspunde scăderii mortalității și conduce în cele din urmă la stăpânirea creșterii. Chiar Africa subsahariană, mult timp considerată ultimul bastion al fertilității, a intrat în această fază. Astfel, rata medie de creștere a populației mondiale este de aproximativ 1,7% și continuă să scadă. „Fără îndoială – conchide cercetătorul de la Institutul național de studii demografice din Franța – vom fi 10 miliarde în 2050. Am trăit 50 de ani de creștere extrem de puternică și ne așteaptă încă 50 de ani cu aceeași puternică creștere“.

**Dacă vreți
să asimilați imigranții,
faceți copii**

Problemele care se pun în aceste condiții sunt legate de implicațiile economico-sociale ale creșterii populației. Aceasta

nu este egal răspândită. Sunt zone mai dens locuite și altele mai sărace în locuitori, unele oferă condiții mai bune de trai, altele nu. Jacques Vallin își pune problema dacă emigrația este un răspuns la presiunea demografică. „În sec. XIX și la începutul sec. XX, un număr de germani, englezi, irlandezi, italieni, împinși de puternica presiune demografică europeană, au pornit spre imensele teritorii puțin populate din America de Nord și Australia.

Emigrația nu a fost decât una dintre modalitățile de a scăpa de surplusul de populație, dar nu singura și nici măcar cea mai importantă. Dezvoltarea economică și socială este cea care a permis, înainte de toate, să se îmbine o populație numeroasă cu un nivel mai bun de viață. Creșterea demografică europeană a fost un factor important al progresului economic și social, și de aceea Franța, care în acea perioadă nu a cunoscut creșterea demografică a vecinilor săi, a primit contingente largi de imigranți“.

Pe de altă parte, Pierre Chauun consideră că o populație care este în creștere și are un număr mare de copii „este mult mai receptivă în a primi imigranți. O

populație ce are tendința de a se diminua, cum este situația Europei astăzi, nu mai poate să asimileze imigranți. Altfel spus, dacă vrei să asimilezi imigranții, făceți copii. În aceste condiții veți avea copiii care-i vor învăța pe ceilalți copii franceză, engleză, germană în școli...

Acest lucru s-a întâmplat în sec. XIX în Statele Unite ale Americii, unde „old-stock-ul” populației era foarte fecund și absorbea imigranții, dar numai până spre anul 1920, când fecunditatea a început să scadă. Din acel moment, americanii au început să pună piedici imigrărilor...”.

Revenind la problema suprapopulării, unde este pericolul? Analistii ne liniștesc afirmând că planeta poate hrăni lejer 20, 50, chiar 100 miliarde de oameni. Jacques Vallin consideră că această creștere a populației în următorii ani nu va putea fi evitată. Ba dimpotrivă, ea este firească și obligatorie. „Cei care pretind că am putea-o evita cu politici de limitare a natalității se înșală. Cu sau fără politici demografice, controlul natalității se produce, bazându-se pe schimbările produse de modernizarea societăților și de schimbarea comportamentelor umane

pe care această modernizare le implică.

Discuțiile din cadrul Conferinței de la Cairo asupra populației și dezvoltării nu au fost deloc optimiste în ceea ce privește acest subiect. Accele-rarea scăderii natalității va permite poate să coboare cam cu 300 de milioane faimoasa cifră de 10 miliarde a anului 2050, dar nu va evita creșterea cu 4 miliarde, față de astăzi.

Aceasta este marea provocare pe care a scos-o în evidență conferința: a primi încă patru miliarde de bărbați și de femei în câteva decenii; o sfidare cu atât mai mare cu cât această achiziție va reveni țărilor mai sărace ale planetei... Nici o inițiativă nu a fost luată pentru dezvoltare. În locul acțiunilor concrete se vorbește despre riscul suprapopulării...”.

Autorul crede că importantă ar fi adoptarea unor măsuri care să vizeze dezvoltarea economică și socială a țărilor sărace, deoarece miza principală a următorilor 50 de ani pare că va fi menținerea marilor echilibre ecologice ale planetei.

Într-un fel este justă opinia cercetătorului francez, dar dificil de realizat în acea lume în care foamea și epidemiile

Primele 9 țări cele mai populate din lume

În 1993
(estimări, în milioane de locuitori)

China	1178
India	897
Statele Unite	
ale Americii	258
Indonezia	187
Brazilia	152
Rusia	149
Japonia	124
Pakistan	122
Bangladesh	114

În 2100

China	1854
India	1790
Iran	459
Etiopia	387
Pakistan	379
Nigeria	371
Indonezia	348
S.U.A.	330
Brazilia	297

(Previziunile aparțin Băncii Mondiale)

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

par la ele acasă. Această situație amintește amar de analizele lui Fernand Braudel, care, tratând problema fluxurilor și refluxurilor de populație de-a lungul timpului, afirma că „agravându-se, creșterile demografice antrenează o deteriorare a nivelului de trai, ele umflă numărul oricum impresionant al subalimentaților, al săracilor și al dezrădăcinaților. Epidemiile și foametea restabilesc echilibrul între gurile de hrănit și aprovizionarea dificilă, între mâna de lucru și utilizarea ei și aceste adaptări, de o mare brutalitate, sunt trăsătura caracteristică a «vechilui regim»”.

În același timp, pământuri de colonizat sunt tot mai puține, deși același Fernand Braudel susținea faptul că „spațiul nu lipsește: pădurile ecuatoriale, stepele, chiar regiunile arctice și adevăratele deșerturi, în care tehnicile moderne pot să ne rezerve mari surprize, sunt încă locuri ce pot fi cucerite”.

Iar cum Universul ne este încă închis, pentru că oamenii sunt încă prea ocupați de frecșurile la nivel planetar, pentru a fi dispuși să alocă mult mai multe fonduri, timp și interes cuceririi spațiului, nu ne rămâne decât să ne rezolvăm aici, și cu răbdare, problemele viitoarelor 8-10 miliarde de locuitori ai secolului XXI.

Și să sperăm că vom reuși să facem față atât creșterii populației în zonele mai sărace – de fapt problema nu este cea a suprapopulării, ci a distribuirii populației –, cât și îmbătrânirii acesteia în zonele dezvoltate, păstrându-ne seninătatea, așa cum spune un frumos poem cu care Isaac Asimov își încheie romanul *O piatră pe cer*: „Vino să îmbătrânim împreună / Încă nu am trăit ce-i mai frumos, / Sfârșitul vieții, pentru care a fost un început...” ■

Autocefalie, Patriarhie, Slujire Sfântă. Momente aniversare în Biserica Ortodoxă Română. 1995 este titlul unui frumos album tipărit de Editura și tipografia Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române pentru a marca cei 110 ani de la recunoașterea autocefaliei și 70 ani de la înălțarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de Patriarhie. Este reprodus *Actul Sinodal* dat la 5 februarie 1995, semnat de Președintele Sfântului Sinod, Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, Antonie, Mitropolitul Ardealului, Nestor, Mitropolitul Olteniei, Nicolae, Mitropolitul Banatului, Serafim, Mitropolit al Germaniei și Europei Centrale, Petru, Locțiitor de Mitropolit al Basarabiei, Lucian, Arhiepiscop al Tomisului, Vasile, Arhiepiscop al Târgoviștei, Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Bartolomeu, Arhiepiscop al Vadului, Feleacului și Clujului, Victorin, Arhiepiscop al Arhiepiscopiei ortodoxe române în America și Canada, Gherasim, Episcopul Râmnicului, Epifanie, Episcopul Buzăului, Eftimie, Episcopul Romanului și Hușilor, Andrei, Episcopul Alba Iuliei, Calinic, Episcopul Argeșului, Casian, Episcopul Dunării de Jos, Timotei, Episcopul Aradului, Ienopolei și Hălmeagului, Emilian, Episcopul Caransebeșului, Ioan, Episcopul Oradei, Justinian, Episcopul Maramureșului și Sătmăului, Nifon, Episcopul Sloboziei și Călărașilor, Ioan, Episcopul Covasnei și Harghitei, Teofan Sinaitul, Episcop-vicar Patriarhal, Vincențiu Ploieșteanul, Episcop-vicar Patriarhal, Teodosie Snagoveanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor, Calinic Botoșăneanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, Damaschin Severineanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Craiovei, Gherasim Putneanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților, Irineu Bistrișeanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Clujului, Irineu Slătineanul, Arhiereu-vicar al Episcopiei Râmnicului, Ioachim Vasluiarul, Arhiereu-vicar al Episcopiei Romanului și Hușilor, Iustin Sigheteanul, Arhiereu-vicar al Episcopiei Maramureșului și Sătmăului.

Sunt prezentate pe scurt principalele momente ale ortodoxismului românesc, organizarea Bisericii Ortodoxe Române, structura învățământului teologic, publicațiile periodice și tipăriurile bisericești, asociațiile mirenilor de sprijinire a lucrării misionare și caritative a Bisericii, sfinții români și relațiile externe bisericești. Textele sunt publicate în limbile română și engleză și sunt însoțite de un bogat material ilustrativ, alb-negru și color.

Institutul Român de Studii Internaționale (I.R.S.I.) a avut în vremea din urmă o bogată activitate editorială, pe care am semnalat-o deja în paginile revistei *Magazin istoric*. Recent, I.R.S.I. a publicat un nou volum: *România și politica de alianțe. Istorie și actualitate*, ce reunește comunicările prezentate la sesiunea științifică din 27-29 ianuarie 1993.

Tema este de maximă actualitate și un demers științific atât asupra implicațiilor sale contemporane, dar și asupra rădăcinilor istorice nu poate fi decât benefic. Tema interdisciplinară a impus o participare pe măsură: istorici, politologi, diplomați. Lucrările sesiunii – și implicit și cartea – au fost structurate pe patru secțiuni: alocuțiuni introductive, alianțele și sistemul internațional, alianțele și politica externă a României, politica de alianțe a României într-o lume în schimbare. S-au formulat interesante puncte de vedere privind opțiunile politicii externe românești, maniera de concretizare.

O asemenea carte este folositoare atât specialiștilor în domeniu, cât și unor categorii mai largi de cititori, interesați de tema pusă în discuție.

România. Aşa a început S.S.I.

Autoritățile politice românești de la începutul acestui secol – dar nu numai de atunci – nu par să fi fost prea convinse de ideile de mai jos pe care le exprima, acum câțva timp, o altă personalitate a activității de informații de la noi. Atât Gheorghe Cristescu – în declarațiile sale date după arestare – cât și Mihail Moruzov – într-un raport întocmit, se pare, în 1934 – insistau asupra gravelor lacune care existaseră în acest domeniu la începutul secolului. Un set de cinci documente, din vara anului 1911, pe care le-am găsit în Arhiva Ministerului Apărării Naționale, ne arată cum stăteau lucrurile. Astfel, într-un Referat din 23 august 1911 se sublinia: „Serviciul de informații de la Stat Majorul General al Armatei nu a avut și nu are nici astăzi o organizare care să corespundă în adevăr misiunii sale. Așa cum funcționează în prezent, el nu poate obține

informațiuni cu caracter mai confidențial asupra organizării militare a vecinilor, nici mai ales să recunoască și să țină în supraveghere persoanele care se ocupă în țara noastră cu spionajul, așa ca să putem lua la nevoie măsurile impuse de împrejurări. Din această cauză, suntem inferiori vecinilor noștri, căci pe când aceștia cheltuiesc sume foarte mari și au astfel de servicii de informații complet organizate prin care ne pot cunoaște, cu de-amanuntul, noi nu putem face aproape nimic. Cauza principală a acestei stări de lucruri a fost și este încă lipsa de mijloace bănești, cari să permită organizarea serviciului cum trebuie”.

Un alt document, din 5 octombrie 1911, sublinia și alt aspect: „Nu numai atât, dar la noi neexistând o lege în contra spionajului, în timp de pace, mulți, pentru bani, pot oferi serviciile lor, fără să se expună la un pericol prea mare”.

S-au făcut în vara celui an memorii și proiecte de organizare, fără rezultat, după cum ne asigură Mihail Moruzov în raportul menționat: „Până la războiul balcanic din 1913, armata noastră n-a dispus de un serviciu de informații propriu-zis”. Abia în acel an, când armata română a înaintat în Bulgaria, s-a izbit de lipsa unui asemenea serviciu. „Și atunci s-au luat primele măsuri pentru organizarea acestui serviciu”. Moruzov pretinde – nu am găsit până acum confirmarea în alte surse¹ – că după războaiele balcanice s-a pus problema creării unui organism bine structurat, el fiind însărcinat cu această problemă. „Dar de abia a luat serviciul ființă,

„Nevoia de informații este cu atât mai mare cu cât ele trebuie să suplinească inferioritatea și slăbiciunile de alt ordin. Informațiile trebuie să fie invers proporționale cu aceste slăbiciuni. Vreau să spun că un popor mai slab demografic și cu armată mai puțin numeroasă trebuie să apeleze mai mult la iscusința în conducere, la o mai completă și mai sigură informație și la o mai rafinată contrainformație”.

General-locotenent (r)
Titus GÂRBEA

MIHAIL
MORUZOV

CRISTIAN TRONCOTĂ

abia s-au început primele crutări și formări de elemente, că Secția II din Marele Stat Major și-a schimbat opinia, preluând asupra-și și latura tehnică a Serviciului Secret”. Efectele au fost negative, ținea să sublinieze Moruzov, concluzie ce poate fi pusă și în legătură cu interesele lui din 1934. Este adevărat însă că și Gheorghe Cristescu sublinia lipsa de eficiență a aparatului de informații secret existent în cadrul Marelui Stat Major. S-au petrecut, într-adevăr, în prima fază a războiului mondial o serie de evenimente cu consecințe tragice pentru noi și care puteau fi prevenite. Să amintim doar cazul căpitanilor Epure și Barcan, rățaciți în 1916 din cauza ceții și ajunși în mijlocul liniilor germane cu

¹ Din documente rezultă că Moruzov a debutat ca agent al Siguranței, infiltrat într-un cerc socialist, apoi cooptat în cadrul instituției.

Mihail Moruzov (primul din stânga) împreună cu doi dintre frații săi...

planul de operații al contraofensivei începute de armata română la Neajlov-Argeș, pentru salvarea Bucureștilor de ocupație germană. Sau cele declarate lui Moruzov, în 1917, de un ofițer bulgar, care i s-a confesat că la începutul luptelor din Cadrițale bulgarii primeau informații despre noi prin două cabluri telefonice. Și adăuga locotenentul Gojev: „Nu știu ce făcea Statul vostru Major, când noi concentrăm trupe pe frontul dobrogean. Noi nici acum nu putem pricepe scopul vostru. Oare credeți că noi eram să așteptăm ofensiva voastră? În orice caz, nu noi v-am bătut, ci voi singuri v-ați sinucis“. Un document găsit în arhiva S.S.I. atestă că informații despre pregătirile și planurile bulgarilor au existat totuși. O structură informativă coordonată de comisarul Siguranței C. Duca a

obținut date despre intenția trupelor germano-bulgare conduse de Mackensen de a ataca în cazul în care armata română trecea munții în Transilvania, dar Marele Stat Major le-a respins ca nefondate.

Serviciul de Siguranță al Deltei

Trebuie să fim însă obiectivi și să corectăm imaginea prea neagră pe care o desena în 1934 Moruzov, cu scopul evident de a-și spori meritele în crearea Serviciului Secret de Informații. Statul român a întreprins o serie de măsuri

în preajma și în timpul primului război mondial, menite să atenueze din deficiențele semnalate. Astfel, în 1915 s-a creat Serviciul supravegherii știrilor, format din personal de la Palatul Poștei Centrale. În 1917, cu sprijinul misiunii franceze, s-a reorganizat Biroul 2 de la Marele Stat Major (partea sedentară), cu misiuni contrainformative. Documente din arhiva S.S.I. vorbesc și de crearea unui Serviciu de informații și contrainformații româno-rus. De asemenea, s-a atașat Marelui Cartier General o secție specială cu cadre detașate din Siguranța generală. S-a creat și Secția Militară Secretă, un serviciu foarte puțin cunoscut la noi și care a activat cu rezultate excelente în Transilvania și Ungaria. Nu putem însă să nu fim de acord cu Moruzov asupra unui punct esențial: „UN ASE-MENEA APARAT NU SE POATE IMPROVIZA“.

O altă structură informativă și contrainformativă creată în 1917 și de care se leagă strâns activitatea lui Mihail Moruzov a fost Serviciul de Siguranță al Deltei. O serie de documente elaborate și semnate de Moruzov, cel care a condus respectivul serviciu, ne permit să aducem o serie de precizări. Mai întâi să vedem cum a luat ființă respectiva structură. Într-un raport înaintat la 18 iunie 1917 directorului Siguranței, Moruzov scria: „Ca rezultat al delegațiunei ce mi-ați dat pentru organizarea și conducerea Serviciului contraspionaj din Delta Dunării, am onoarea a vă raporta următoarele: în ziua de 14 martie a.c., împreună cu personalul ce mi s-a încredințat, am plecat spre Deltă“. Denumirea serviciului apare într-un document din 25 septembrie 1917 drept „Echipa de Siguranță din Delta Dunării“, iar la 31 ianuarie 1918 ca „Brigada de Siguranță din Delta Dunării“. După armistițiul cu Puterile Centrale, se pare că s-a transformat în Serviciul de Siguranță al Dobrogei, fiind singura autoritate românească de acest gen autorizată să funcționeze în zonă.

Gata să cumpere flotila rusă

Situația operativă găsită de Moruzov era extrem de complicată. „Aceasta provenea – nota Moruzov în raportul din 18 iunie 1917 – din: I) cauza dezertorilor români de naționalitate rusă; II) din cauza propagandei bulgarilor și a nemților printre trupele ruse; III) din cauza vice-consulului rus din Sulina, d-l Prezanov“. Dezertorii de origine rusă din armata română încercau să obțină sprijinul comitetelor revoluționare din armata rusă împotriva autorităților române. A fost nevoie de întreaga abilitate a lui Moruzov pentru a dejuca asemenea manevre. La rândul lor, bulgarii făceau o propagandă intensă printre soldații ruși pentru a-i convinge să nu mai lupte

împotriva lor și pentru a obține Dobrogea. Se ajunsese până acolo încât la un moment dat infanteriști ruși au amenințat o unitate proprie de artilerie care deschisese focul împotriva trupelor bulgare. Prin colaborarea cu comandamentele ruse, Moruzov a determinat o reacție a ofițerilor împotriva ideilor răspândite de bulgari. Dar autoritatea comandamentelor ruse era serios pusă în discuție de evenimentele revoluționare începute în februarie 1917. La rândul lui, viceconsulul rus se comporta ca și cum Dobrogea era deja un teritoriu rusesc. Să adăugăm insuficiența personalului de care dispunea Moruzov și eterna problemă a banilor. În asemenea situație complexă, Moruzov a făcut din plin dovada capacităților sale de om de informații. Să îl lăsăm chiar pe el să facă un bilanț al reușitelor serviciului pe care l-a condus în acei ani grei, așa cum l-a prezentat în *Raportul* din 1934: capturarea colonelului german von Mayer, șeful serviciului de informații din Dobrogea și de pe țărmul Mării Negre, operațiune desfășurată la 75 km în spatele frontului inamic; arestarea a 156 spioni germani în zonă; împiedicarea inamicului să distrugă un singur depozit al armatei române; împiedicarea încheierii unui acord între armata roșie și armatele Puterilor Centrale pe frontul dobrogean prin pătrunderea lui Moruzov și a altor doi agenți în compunerea delegației ruse și informarea amiralului Ion Coandă despre intenția a două divizii ruse aflate pe frontul Salonicului de a se preda germanilor; salvarea unor ofițeri și soldați români din mâinile bolșevicilor, în sudul Basarabiei; deșeurarea acțiunilor armatei ruse din aceeași zonă. Și adăuga Mihail Moruzov: „Regret un singur lucru și anume: din cauza unei neînțelegeri, luptele de la Vâlcov au fost provocate prin surprindere și fără ordin, neașteptându-se realizarea unui aranjament făcut

de mine, aranjament în virtutea căruia organizasem cumpărarea cu două milioane lei a câtorva contratorpiloare, canoniere, a atelierului naval, a o serie de vedete, șleperi cu muniții și alte vase, care formau flota rusă de pe Dunăre și Marea Neagră, în punctele Chilia, Vâlcov și Sulina“. Să mai amintim doar propaganda făcută de unii emisari ucraineni, trimiși de serviciul german de informații, de grecii favorabili regelui Constantin și germanilor și de evreii care doreau încetarea războiului.

Am văzut deja în numărul trecut că spre sfârșitul războiului, activitatea lui Moruzov a fost pusă sub semnul întrebării, instituindu-se o comisie de anchetă. În 1919 Moruzov ducea la bun sfârșit „afacerea rublelor“, prin care se împiedica introducerea în România, de către serviciile speciale sovietice, a unei mari cantități de ruble false. Peste un an însă, Moruzov era arestat, pe baza mandatului cu nr. 2250/13 mai 1920, emis de judecătorul de instrucție al Tribunalului Constanța, „în virtutea art. 14 și 204 continuat cu art. 40 din Codul Penal“. Era și rezultatul unui conflict dintre Romulus Voinescu, directorul general al Siguranței statului, și Mihail Moruzov, ce avea să se întindă pe mai mulți ani, amplificându-se după

numirea ultimului în fruntea S.S.I. După cum ne spune Gheorghe Cristescu, inspectorul general al Siguranței din Dobrogea, Ștefu, s-a simțit lezat, considerându-se el îndreptățit să ocupe postul respectiv. Drept pentru care a intervenit pe lângă Romulus Voinescu. Cum și Moruzov a atras în serviciul său multe elemente de la Siguranță, fără să se consulte cu conducerea instituției, a fost nevoie de intervenția personală a regelui Ferdinand. În fața suveranului, Moruzov și Romulus Voinescu s-au împăcat formal.

Cazul generalului Marinescu

Momentul creării Serviciului Secret de Informații a fost destul de confuz prezentat până acum în istoriografie. Cert este că imediat după terminarea primului război mondial, s-a pus problema reorganizării unui serviciu de informații și contrainformații în cadrul Marelui Stat Major. Cum se constata că atașatii militari dispuneau de prea „puțină libertate de mișcare și informațiile furnizate nu erau suficiente, existând o stare de alarmism și încordare, mai ales în regiunea de Est, din care cauză ani de zile armata nu s-a

...și în uniforma Frontului Renașterii Naționale (al doilea din stânga).
Fotografii din colecția Simion Moruzov

putut bucura de o viață normală, în comandamente domnea îngrijorarea, iar în rândul populației o stare de nesiguranță cu grave consecințe economice”, s-a pus problema creării unui serviciu secret, paralel, cu angajați civili. Marele Stat Major l-a luat însă sub aripa sa, într-o „dependență totală de subordonare și o oarecare anchiloză militaristică [ce] nu lăsa S.S.I. elasticitatea necesară unui adevărat serviciu informativ modern”, nota Gheorghe Cristescu. Așa încât în 1922 Consiliul superior al apărării statului i-a acordat mai multă autonomie și pe plan informativ (față de Marele Stat Major) și pe plan contrainformativ (față de Siguranța generală). Noi reorganizări s-au produs în 1923 și 1924, dar ceea ce îi lipsea noului organism de informații era un șef care să îi dea un rost. După unele documente, la propunerea generalului Dragu, după altele la cea a amiralului Coandă, în 1924 (sau 1925) în fruntea Serviciului Secret (cum se numise până atunci) a fost numit Mihail Moruzov. Din acel moment, serviciul de informații al armatei (condus de generalul Glatz) și-a urmat cursul său, devenind Diviziunea II (cu secția informații și cea de contrainformații), apoi Secția II, cu mai multe birouri. Inițial, și S.S.I. a avut tot două secții: de informații și contrainformații. În 1928, lui Moruzov i s-a cerut să elaboreze un proiect de reorganizare, care să aducă serviciul la nivelul echivalentelor sale din S.U.A., Franța sau Anglia. După cum ne informează colonelul Gheorghe Petrescu, Moruzov a alcătuit „un proiect de reorganizare a tuturor serviciilor de informații, concentrându-le sub o singură direcțiune generală la Președinția Consiliului de Miniștri. Evident, proiectul era prea vast și nu se putea realiza cu mijloacele de atunci”. Deja, în 1928, S.S.I. se mărise considerabil, având un secretariat general, mai multe secții și o organi-

zare importantă în teritoriu. Deși continua să funcționeze sub tutele – nominală – a Marelui Stat Major, structural și operațional S.S.I. devenise altceva decât Secția II.

Una dintre rațiunile pentru care fusese adus Moruzov în fruntea S.S.I. era buna cunoaștere a limbii ruse (Gheorghe Cristescu vorbea chiar despre faptul că Moruzov străbătuse zone întinse din U.R.S.S. pentru că le descria cu prea multe amănunte, pe care nu le poți căpăta decât la fața locului). Principalul pericol pentru statul român rezultat la 1 Decembrie 1918 – nu era nici o îndoială – venea dinspre Răsărit. Ceka, apoi OGPU sau NKVD nu neglijaseră spațiul românesc. Dacă afacerea rublelor eșuase, alte operațiuni reușiseră. Astfel, în 1926 (cazul a fost clarificat abia în 1928) serviciul de spionaj sovietic a reușit să infiltreze o agentă pe lângă generalul Ludovic Marinescu, ministrul de război, și să sustragă planul de mobilizare al armatei române. Documentul de 100 file, cu multe anexe, conținea datele cele mai secrete și mai complete despre armata română. Generalul Marinescu s-a sinucis, ceea ce evident nu a rezolvat problema.

Acordul cu englezii și francezii

În tot timpul vieții sale, Moruzov a fost un dușman declarat al U.R.S.S. Mai mult, după cum nota colonelul Gheorghe Petrescu (care l-a cunoscut bine, fiindu-i și naș la cea de-a doua căsătorie), Moruzov era „unul din cei mai înverșunați, nu rusofobi, ci ceva mai mult, slavofob... și-a păstrat această linie de conduită și a afișat-o cu mult zgomot. Ori acest zgomot era prea răsunător, prea strident; el distona și cu numele său și cu originea sa etnică și chiar dacă el era sincer, dădea de bănuț... După părerea mea însă, ca un

observator foarte atent al său, cred că Moruzov ura de moarte regimul sovietic și știa sigur că este urât de acel regim și că i se promisese pieirea”.

„Ținta sa principală – ne spune Gheorghe Cristescu – a fost mereu de a întârzi acțiunea contrainformativă ce era îndreptată mai ales împotriva U.R.S.S. De aceea și da o atenție specială agenturii sale din Basarabia... Acțiunea informativă împotriva U.R.S.S. o conducea personal și exclusiv și niciodată nu s-a știut unde-și stabilise «centrul de activitate», care era probabil undeva prin Dobrogea, întrebuintând în misiuni informative pe lipovenii săi, printre cari avea întinse relațiuni. Faptul că adeseori, după ce încasase fondul informativ, pleca la Tulcea cu mulți bani asupra sa vine să confirme acest lucru”.

Ceva mai deschis s-a arătat Moruzov în această problemă – dar foarte târziu – față de colonelul Gheorghe Petrescu, căruia i-a dezvăluit principalele sale surse de informații asupra spațiului sovietic. O primă sursă o constituia rețeaua din România a Intelligence Service-ului britanic, care îi asigura practic pe gratis (vom vedea imediat cum) informații pe care englezii le plăteau cu bani grei. O altă sursă era agentura similară franceză, care însă nu asigura informații de aceeași calitate. Mai mult, ajunseseră să pericliteze agenții britanici și pe cei ai lui Moruzov, încât acesta i-a îndepărtat pe francezi, blocând pentru o vreme colaborarea cu ei și în alte domenii. A treia categorie de surse o constituiau organizațiile naționaliste ucrainene, ce-și aveau sediile în diferite capitale ale Europei și care au avut permanent un om de legătură pe lângă Moruzov. A patra categorie o formau organizațiile țariste extremiste. „Mulți din capii și factorii importanți ai acestei mișcări, care mai târziu au fost

victimele asasinatelor și răpirilor sovietice, au trecut și prin țara noastră, au luat contact cu Moruzov și au fost în slujba lui. De la ei primea un bogat material informativ, mai ales politic, și cred că mai târziu, atunci când Moruzov a dispus de fonduri numeroase, a plătit și întreținut destul de larg pe acești refugiați politici... Și, adăuga Gheorghe Petrescu: „Cu aceste mijloace informative și surse informative a pornit Moruzov..., ca subaltern într-un birou din Marele Stat Major, pentru ca să urce treaptă cu treaptă și să ajungă în ultimii ani o cvasiomișnețenie”.

Confidențe i-a făcut Moruzov și lui Maimuca, în perioada când încerca să îl atragă în cadrul S.S.I. „M-a pus la curent cu unele situații pe care eu nu le cunoșteam și anume că Franța și Anglia consideră granița Nistrului ca o frontieră a Europei și ca o barieră pentru împiedicarea lătirii comunismului. Că ei condiționează acordarea de credite și înarmarea României de modul cum această frontieră a Europei este păzită. Că între Statul major român și Statul major francez și englez și guvernele respective a intervenit o înțelegere de colaborare informativă, în sensul că frontiera Basarabiei să fie deschisă în anumite sectoare serviciilor informative ale acestor țări, iar autoritățile de frontieră române să dea un concurs neprecupețit pentru ca operațiile de trecere și primire a agenților să se facă în condiții cât mai mulțumitoare, că această agentură să nu fie supusă nici unui control sau identificare din partea organelor de pază române ale frontierei sau a celor din interior”.

Conflict cu Nicolae Titulescu

Să zăbovim puțin asupra a două figuri pitorești cu care Moruzov a colaborat. Primul

personaj este Victor Vasilievici Bogomoletz, rus, născut la Kiev, la 8 mai 1895. Emigrant alb, era medic de profesie. Din 1920, când a părăsit Rusia, s-a stabilit la Istanbul. Acolo a început să lucreze pentru englezi (a colaborat ulterior și cu italienii, francezii, portughezii și sovieticii). În 1921 a sosit la București unde conducea secția sovietică a rezidenturii britanice din România cu sediul în Alea Washington 5, ce avea în frunte pe atașatul comercial Gibson. În martie 1923, Siguranța i-a făcut o percheziție acasă, găsind informații despre mișcarea comunistă din Bulgaria. Poate în urma percheziției, poate din nevoia de a obține colaborarea Siguranței, Bogomoletz a figurat ca informator al respectivei instituții, până în 1928, când, în urma unui conflict, a rupt legăturile. La scurtă vreme a fost preluat de Moruzov, care i-a înlesnit din nou trecerea agenților în U.R.S.S. În schimb, Bogomoletz îi preda copiile tuturor rapoartelor pe care le redacta pentru Gibson. În 1931, Gibson era mutat la Riga și l-a luat cu el și pe Bogomoletz. Peste trei ani, în urma reluării relațiilor diplomatice româno-sovietice, Bogomoletz revenea la București, preluând din nou secția rusă. În august același an, Intelligence Service-ul renunța la serviciile lui Bogomoletz, pe care îl acuza că lucra împotriva intereselor statului britanic. Rezidentului serviciului britanic de informații i se ordona să interzică agenturii să mai ia contact cu Bogomoletz. Peste câteva luni, în 1935, Bogomoletz era la Paris, dându-se drept reprezentant al statului român. În 1940, potrivit lui Veniamin Moruzov, unchiul său se întâlnea cu Bogomoletz la Paris. În 1943, refugiat în Portugalia, își ofereea din nou serviciile S.S.I., care însă i-a respins oferta ca neinteresantă. Ulterior, poliția portugheză i-a cerut să părăsească țara. Se pare că la

intervenția Intelligence Service-ului, a primit viză pentru Egipt. Acolo era semnalat încă, la 15 iulie 1955, într-o notă a Securității din care mai aflăm că în Portugalia Bogomoletz ținuse legătura, prin Victor Cădere, fostul ministru al României la Lisabona, cu Maniu și Antonescu.

Un alt personaj interesant cu care a colaborat Moruzov a fost Bruhatov Dimitrie Rostovski, tot rus, născut la 20 octombrie 1891, la Moscova. Ajuns la Istanbul în 1921, a fost luat de Bogomoletz la București. A intrat în vizorul Siguranței pentru că era corespondent de presă al ziarului *Daily Mail*, proprietatea lordului Rothermere, sprijinitor al intereselor Ungariei. Rostovski a reușit să stabilească relații numeroase la București, inclusiv cu cercurile francmasonice. În 1930 era secretar general al Asociației corespondenților de presă străini din România. După plecarea lui Bogomoletz la Riga, Rostovski a preluat conducerea secției sovietice a Intelligence Service-ului din București. În 1930 lucra la realizarea unei cărți despre România, având tot sprijinul Consiliului de Miniștri. În 1937, pleca în concediu în Cehoslovacia. Pe dosarul său aflat la Siguranță există o însemnare a lui Eugen Bianu: „Numitul a murit într-un sanatoriu, în anul 1938, în Elveția”. Am considerat interesant să prezentăm aceste două figuri și pentru a arăta cu ce fel de oameni colabora Moruzov pentru a obține informații despre U.R.S.S. Nu este mai puțin adevărat că și sovieticii au marcat puncte în această competiție. Printre cele pe care am reușit să le aflăm se numără și introducerea maiorului Tulbure în S.S.I. chiar la Frontul de Est — care la rândul său și-a adus și alți „colaboratori” — dovedit ca spion sovietic abia după cucerirea Odesei de către trupele române.

Înverșunarea lui Moruzov contra sovieticilor a mers până acolo încât a căutat să torpileze toate eforturile lui Nicolae Titulescu de reluare a relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. Episodul ne este relatat de Gheorghe Cristescu. Conflictul lor era alimentat și de opoziția înverșunată făcută de Titulescu inițiativei lui Moruzov de a-și introduce oamenii în Ministerul de externe, sub acoperire diplomatică. Cu ajutorul Palatului, Moruzov a ieșit victorios în final, în această din urmă problemă. Pentru a-l spiona pe Titulescu, Moruzov l-a trimis la Geneva pe Nicky Ștefănescu cu o echipă specială. Ceea ce a atras protestele lui N. Titulescu și retragerea echipei. A urmat o confruntare la Ministerul de externe între Titulescu și Moruzov, în care acesta a încercat, pe baza unui material

alcătuit de el, să demonstreze inutilitatea reluării relațiilor diplomatice cu U.R.S.S. Titulescu și-a impus însă punctul de vedere. Moruzov nu i-a rămas dator și, ne asigură Gheorghe Cristescu, debarcarea lui Titulescu s-a făcut în bună măsură și cu colaborarea șefului S.S.I.

În ceea ce privește activitatea lui Moruzov în această direcție, trebuie să mai semnalăm și un studiu semnat de el și datat 9 martie 1930. Moruzov trăgea un serios semnal de alarmă asupra situației din Basarabia, arătând că atitudinea față de provincia revenită la patria-mamă în 1918 fusese cât se poate de greșită. „Prin cele petrecute acolo, s-a săpat o prăpastie între noi și basarabeni. Explic. Guvernele care s-au succedat, preocupate de chestiuni fundamentale în reorganizarea noastră ca stat, au ne-

glijat starea de fapt ce se crea, fără știerea lor, în această provincie, căreia i se cereau numai majorități în alegeri“. Funcționarii trimiși acolo, inclusiv cei de la Siguranță (aici Moruzov plătea probabil și niște polițe) s-au preocupat doar de o rapidă îmbogățire. Erau date apoi, pe multe pagini, cazuri concrete de abuzuri săvârșite de autorități și de militari contra populației române basarabene. Toată structura Siguranței din Chișinău, demonstra Moruzov, era infiltrată de OGPU-ul sovietic: „aproape în total, personalul de siguranță din Basarabia, de salarizat de statul nostru, nu e în realitate decât o secție de G.P.U. organizată solid pe teritoriul nostru“. Efectele atitudinii de atunci față de Basarabia le resimțim chiar și astăzi. ■

(Va urma)

DOUĂ SURPRIZE PLĂCUTE LA F.C.R.

Fundația Culturală Română ne-a oferit de curând două plăcute surprize. Prima o constituie lucrarea *A History of Romania*, apărută la Centrul pentru studii românești al Fundației din Iași. Editorul sintezei este domnul Kurt W. Treptow, iar autori sunt: Ioan Bolovan, Florin Constantiniu, Paul E. Michelson, Ion Aurel Pop, Cristian Popa, Ioan Scurtu, Kurt W. Treptow, Marcela Vultur și Larry L. Watts.

Este prima sinteză de istoria românilor apărută după decembrie 1989. Și, în plus, este scrisă în limba engleză. A fost intenția editorului de a oferi cititorului din străinătate o lucrare eliberată de constrângerile ideologice ce au marcat istoriografia română în ultimii 45 ani. Pariul a fost câștigat, nu numai din acest punct de vedere. Cartea a apărut în excelente condiții grafice. Un mare număr de fotografii și hărți întregesc în mod fericit expunerea, textul este gândit pentru a fi cât mai atrăgător și limpede cititorului străin, iar engleza în care este scrisă este de cea mai bună calitate. Aveam mare nevoie de o astfel de lucrare. Rămâne acum ca ea să și ajungă la cititorii cărora le-a fost destinată în mod special.

A doua surpriză ne-o oferă tot domnul Kurt W. Treptow și tot prin Fundația Culturală Română care

a editat la Iași o carte fundamentală, mereu citată dar nu ușor accesibilă, scrisă de Sherman David Spector: *Romania at the Paris Peace Conference: A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu* (România la Conferința de Pace de la Paris. Un studiu despre diplomația lui Ioan I.C. Brătianu) vezi și *Magazin istoric*, nr. 8/1994, articolul domnului Dan Amedeu Lăzărescu. Alexandru Cretzianu spunea despre această carte: „Românii din întreaga lume trebuie să îi fie recunoscători profesorului Spector pentru timpul și efortul pe care le-a dedicat studierii unuia dintre capitolele decisive ale istoriei lor“. Glenn Torrey o definise „cea mai bună cercetare existentă“.

Cartea profesorului S. D. Spector se deschide cu o prefață scrisă special de autor pentru ediția aceasta din 1995, în care găsim și justificarea necesității reeditării ei. Într-o foarte recentă și valoroasă lucrare – într-un singur volum – despre primul război mondial semnată de Martin Gilbert (celebru istoric britanic), care și-o subintitula *Istoria completă*, România nu apare menționată la indice nici măcar o singură dată. Mai rămâne doar ca și acestei reeditări să i se asigure circulația necesară. Prezentarea grafică cu totul deosebită nu poate decât să o ajute în drumul ei spre cititorul de limbă engleză.

Marea Britanie. S.I.S. la lucru

• Și din arhivele britanice dispar documente • S.I.S. îndeplinea ceea ce guvernul dezavua • Viitorul război în viziunea lui Winston Churchill • Terminalul francez al interconexiunilor anglo-americane • Pentru prima oară guvernul britanic deconspiră o sursă • Serviciul de spionaj extern contra suveranului Marii Britanii • Servicii secrete paralele • O propunere revoluționară • În 1939 vroiau, într-adevăr, generalii germani să îl răstoarne pe Hitler?

Și totuși, șeful Serviciului de informații și contrainformații externe al Marii Britanii dintre anii 1909-1933 – primul care a semnat cu sigla „C” – a păstrat un jurnal destul de voluminos. Care, după câțiva ani, a dispărut din arhivele Serviciului.

Serviciile de informații și contrainformații sunt instituții respectate și protejate în Marea Britanie. Nu numai prin legi foarte precise, ci și prin educația și mentalitatea oamenilor. Societatea civilă britanică, sistemul parlamentar insular au o veche tradiție și au și puterea de a se apăra de multe dintre efectele nedorite pe care funcționarea acestor servicii le produce peste tot.

La rândul lor, șefii respectivelor instituții știu perfect cât și ce își pot permite. Puterea lor și influența instituțiilor pe care le conduc sunt foarte mari, dar nu se exercită în mod brutal asupra societății. Șefii acestor servicii nu intervin în dezbaterile politice sau în cea publică; multă vreme, numele și figura lor au fost un secret de stat. Abia în ultimii ani au fost făcute publice numele șefului Serviciului de securitate internă (M.I.5), salariul său (mai mare decât al primului ministru) și, la sfârșitul anului trecut, poza celui ce va deveni șeful lui M.I.5.

Așa cum vom încerca să prezentăm și în paginile ce urmează, pe baza unor lucrări consacrate subiectului, Serviciul de informații și contrainformații externe al Marii Britanii (S.I.S.) a jucat, în perioada interbelică, un rol activ în politica externă, dar și în cea internă, deși nu avea vreun temei legal să o

facă. Acest lucru a fost posibil datorită colaborării ce există la nivelul clasei politice britanice, indiferent de partid, atunci când este vorba de interesele majore ale țării. Așa a putut Marea Britanie să-și oblige regele, Eduard VIII, care alesese altă cale decât cea considerată de clasa politică drept potrivită, să abdice. Un studiu comparativ între fenomenul Eduard VIII și cel numit Carol II, în România, ar putea (inclusiv din punctul de vedere al rolului jucat de cele două servicii secrete, britanic și român) să ne lămurească mai bine asupra distanței ce ne separă – și astăzi încă – de o adevărată democrație.

În perioada interbelică și mai ales în preajma declanșării celui de al doilea război mondial, serviciul britanic de informații a

înregistrat și eșecuri. Avantajul unei mari puteri, cum era Marea Britanie atunci, este că poate trece mai ușor peste astfel de momente dificile. Așa cum va constata și cititorul nostru, în cazul S.I.S., cu toate criticile aspre, nici un șef nu a fost schimbat, dat afară, arestat, judecat și condamnat. Totul s-a rezolvat cu acel fair-play specific britanicilor, căutându-se soluțiile de îmbunătățire a activității. Cu atât mai mult ar trebui o țară mică și expusă să pună accentul pe inteligență (reamintim că în limba engleză intelligence înseamnă și inteligență și informații secrete), cu cât nu își poate permite să treacă cu aceeași ușurință peste momentele dificile și mai ales peste erorile sau gafele clasei sale politice.

„Le voi numi Indiscrețiile unui șef al Serviciului Secret. Va fi o tipăritură care va arăta splendid, legată în roșu, cu titlul și numele meu tipărite cu aur, în relief, și care va cuprinde patru sute de pagini – fiecare dintre acestea va fi albă!”

Sir Mansfield CUMMING

INEXISTENTUL
ȘI
ATOTPUTERNICUL

„C”

Reorganizarea serviciilor secrete britanice

În vremea lui Cumming, Serviciul era mai puțin un departament guvernamental și mai mult o grupare de gentlemani, având, ca oricare asemenea asociație britanică, propriul cod. Scopul organizației era să desfășoare tot felul de operațiuni secrete pe care guvernul ar fi trebuit să le dezavueze. Era vorba de afaceri politice, inclusiv asasinat, fabricarea și difuzarea zvonurilor, sprijin secret pentru politicieni favorabili intereselor britanice și instalarea unor guverne marionetă. Arhivele sale erau secrete pentru eternitate, fiind în custodia Serviciului. Legi excepționale protejau anonimatul tuturor membrilor Serviciului, din trecut și din prezent. Hârtiile elaborate în cadrul Serviciului erau întotdeauna înapoiate după lectură și niciodată nu puteau fi incluse în dosarele oficiale. Deviza sa: pentru a fi eficiente, un serviciu secret trebuie să fie *secret*. Și era dusă până acolo încât toți membrii erau angajați personali ai lui „C”, nu ai guvernului. Resursele bugetare erau numite „votul secret”; nu se plăteau pensii la terminarea carierei pentru că așa ceva presupunea prea multe hârtii și hârtiile lasă urme. Toți membrii erau legați prin jurământul de păstrare a secretului pe viață. Chiar și amplasarea cartierului general al lui Cumming era un secret, deși taximetristul obișnuit știa foarte bine că se afla la Whitehall Court.

Așa cum s-a putut citi în numărul trecut al revistei, imediat după terminarea Marelui Război, Stewart Menzies – la propria-i dorință – a intrat în cadrul Serviciului de informații (S.I.S.) condus de Cumming. Prima lui misiune a fost să însoțească delegația britanică la tratativele de pace de la Versailles, reprezentând Serviciul în cadrul misiunii conduse de Sir

Basil Thomson, cel care răspundea de securitatea ei. Printre alte sarcini, trebuia să lege strânse contacte cu corespondentul său american, colonelul Ralph V. Van Deman, și să pună bazele unei colaborări în anii ce aveau să vină, îndreptată atât împotriva pericolului bolșevic, cât și pentru obligarea Germaniei să respecte prevederile tratatului de pace. Și Winston Churchill, pe atunci ministru de război, era de părere că viitorul război avea să „găsească, fără îndoială, pe germani, ruși și foarte probabil și pe japonezi de o parte, iar pe francezi, britanici și americani de cealaltă”.

Dar în scurtă vreme, relațiile anglo-americane s-au răcit până într-atât încât planificatorii militari ai celor două state au trecut la elaborarea unor planuri de război între S.U.A. și Marea Britanie. Abia în 1933 au abandonat englezii asemenea planuri.

Atât în Statele Unite, cât și în Marea Britanie, pe toată durata răcirii relațiilor, un grup de oameni conștienți de importanța luptei comune împotriva bolșevismului au concluzat permanent. Între ei se aflau Vincent Astor, un membru al ramurii americane a vestitei familii britanice, Kermit Roosevelt, David Bruce (ginerele lui Andrew Mellon), editorul Nelson Doubleday. Grupul se întâlnea în fiecare lună în New York, într-un apartament din strada 62 East Nr. 34. Numărul de telefon nu era public și nici ocupantul apartamentului nu era înregistrat oficial. Cunoscut drept „The Room” (camera) grupul era un fel de serviciu de informații particular care lucra în colaborare cu Serviciul britanic. Ulterior, „The Room” a stabilit strânse contacte cu Clubul Walrus, tot din New York, format exclusiv din membri anglofili. William Donovan – creatorul serviciului american de informații, O.S.S., precursorul C.I.A. – era membru al Clubului Walrus și probabil, făcea parte și din „The Room”. La Londra, acestor cluburi le corespundea Clubul

Ends of the Earth și Clubul 1 b. Stewart Menzies era membru al ambelor. Terminalul francez al acestor interconexiuni se afla la Traveller's Club, de pe Champs-Élysées, unde se întâlneau pentru a lua prânzul cei mai mulți, și adesea toți conducătorii serviciilor secrete franceze cât și unii membri ai celor americane și britanice. Stewart Menzies participa în mod regulat la acele întruniri, fiind o figură extrem de populară.

Curând după ce s-a reîntors la Londra de la Paris, în martie 1919, Stewart Menzies a devenit șeful serviciului secret al Ministerului de război, organizație ce funcționa din vremea războiului, redusă acum la proporțiile unui mic birou ce avea ca principal obiectiv spionajul militar în Rusia, Germania, Austria și Turcia. A fost avansat, fără examen, locotenent-colonel.

Churchill i-a propus primului ministru, Lloyd George, care a acceptat, reorganizarea celor trei servicii secrete (de informații și contrainformații externe, de securitate internă și cel al Ministerului de război). Astfel s-a restabilit Serviciul Secret de Informații (Secret Intelligence Service, S.I.S., în interior, Military Intelligence 6, M.I.6, pentru cei din afară) ca o organizație interservicii, răspunzătoare în fața Foreign Office (Ministerul de externe). Cumming a rămas șeful ei și personalul a fost recrutat dintre membrii celor trei servicii anterioare. Cumming răspundea de operațiunile de spionaj desfășurate în exterior, interzicându-i-se orice activitate pe teritoriul britanic. De securitatea internă urma să răspundă Security Service (sau Military Intelligence 5, M.I.5), separat de S.I.S., dar cu care urma să coopereze strâns. Cel puțin în teorie. S-a format și un al treilea serviciu, în cadrul S.I.S., Școala guvernamentală de coduri și cifruri. Scopul declarat era să consilieze guvernul în legătură cu securitatea sistemelor sale de cifru. Cel nedeclarat era „stu-

dieră" sistemelor de coduri și cifruri ale altor state. Organizația lui Stewart Menzies din cadrul Ministerului de război era lichidată în urma reorganizării, dar din rațiuni de conspirativitate numele său a continuat să figureze printre angajații ministerului.

S.I.S. protejează familia regală

O preocupare majoră a spionajului britanic în perioada interbelică a constituit-o Rusia bolșevică, urmărită sub aspect politic, militar, naval, aero, contraspionaj, industrie, finanțe, comunicații, cifruri și presă. Pentru buna desfășurare a operațiunilor, S.I.S. avea „stații” la Viena, Tallin, Riga, Bruxelles, Sofia, Praga, Copenhaga, Helsinki, Paris, Berlin, Atena, Roma, Rotterdam, Oslo, Varșovia, Lisabona, Madrid, Stockholm, Berna, Vladivostok, Beirut, New York, Buenos Aires, în Japonia și, evident la București (vezi în acest sens articolul despre Mihail Moruzov din acest număr).

La 14 iunie 1923, Cumming murea. Noul „C” devenea amiralul Sir Hugh Sinclair. Stewart Menzies a fost unul dintre apropiații săi. El a reușit câteva infiltrări spectaculoase în cadrul partidului național-socialist al lui Hitler (Anthony Cave Brown nu ne indică și numele personajului pe care l-a ajutat să parcurgă ierarhia partidului până spre vârful acesteia) și în cadrul Abwehr-ului, serviciul de spionaj al armatei germane, condus de amiralul Canaris. De asemenea, a pus pe picioare o orga-

nizație antibolșevică, pe care a preluat-o la începutul războiului Canaris, se pare cu știința lui Menzies. După război, Menzies s-a interesat din nou de rețelele sale, predându-le ulterior americanilor. Dacă este să îi dăm crezare lui Sudoplatov, adjunctul șefului Directoratului, de infor-

Un alt succes obținut de Menzies a fost operațiunea Arcos. În cursul unui raid organizat, în aprilie 1927, de chinezi (dar și cu concursul britanicilor) la Beijing, în Ambasada sovietică, s-au descoperit documente care demonstau că organizația comercială sovietică din Londra,

Arcos, era în fapt centrul de spionaj sovietic în Marea Britanie. Drept urmare, câteva sute de polițiști au pătruns în sediul organizației și au confiscat toate documentele aflate acolo. Operațiunea a avut și o latură mai puțin plăcută pentru S.I.S. Opoziția a cerut dovezi care să justifice, în Parlament, rostul acțiunii. A fost pentru prima oară când un guvern britanic a deconspirat o sursă de informație pentru a-și justifica actul politic. Sovieticii au înțeles că britanicii le spărseseră cifrul, schimbându-l imediat cu un sistem care a rezistat multă vreme apoi. Englezii au pierdut astfel o importantă sursă de informații. Cert este că la sfârșitul anilor '20, Stewart Menzies devenise o figură importantă a Serviciului britanic de informații.

Nu este exclus ca încă de atunci sovieticii să îl fi identificat, considerându-l o țintă care trebuia distrusă. Să facem o paranteză și să cităm din cartea ziaristei franceze Christine Ockrent mărturisirea pe care Otto de Habsburg, prieten apropiat, i-a făcut-o contelui de Mareches, fost 11 ani șef al spionajului francez. La un banchet la New York, a întâlnit un tânăr avocat care lucrase la pregătirea dosarului de inculpare a lui Alger Hiss, consilier apropiat al președintelui Roosevelt și agent

Stewart Menzies împreună cu fiica sa, Fiona, la Badminton, în 1937, la deschiderea sezonului de vânătoare

mații externe din N.K.V.D. (vezi *Magazin istoric*, nr. 12/1994) toate rețelele emigrației rusești dinainte de război, cât și cele organizate de germani în timpul războiului au fost penetrate și controlate de sovietici. Lumea spionajului este una a oglinzilor ce se reflectă la nesfârșit și în care nu mai știi, până la urmă, cine ești cu adevărat. Sau cum spunea un alt autor britanic, J.R.R. Tolkien, „este dificil, când ai de-a face cu oamenii ăștia diabolici, să știi când sunt înțeleși și când se ceartă unii cu alții”.

de influență al N.K.V.D.-ului. Tânărul avocat a ținut să îi spună: „vă rog să nu uitați niciodată. Iată ce: într-o bună zi, or să-mi vină de hac“. Numele avocatului era Richard Nixon, președintele debarcat în urma afacerii Watergate. Povestea „grupului de la Cambridge“ poate fi privită oare inclusiv din acest unghi?

În iulie 1932, Stewart Menzies a fost înaintat la gradul de colonel și a devenit adjunctul lui „C“. Peste șase luni Hitler prelua puterea în Germania.

Noul cancelar german avea o serie de admiratori inclusiv în Marea Britanie. Spre îngrijorarea cercurilor politice conducătoare și a serviciilor secrete britanice, între aceștia se număra și prințul de Wales, moștenitorul Coroanei. În plus, din 1936, devenise evident că acesta se îndrăgostise de o americană, Wallis Warfield Simpson, divorțată. Potrivit constituției britanice, moștenitorul tronului, viitorul rege, nu se putea căsători cu o femeie divorțată. Există și bănuială că ea se afla în legătură cu Joachim von Ribbentrop, pe atunci consilierul lui Hitler pentru probleme britanice. Se spune că ziarul *The Times* avea chiar dovezi în acest sens, dar proprietarii au fost de acord să nu le publice pentru a nu stăjeni Casa Regală. Menzies era persoana cel mai bine situată pentru a acționa, căci familia sa se afla în relații de prietenie cu prințul de Wales din 1911.

Moartea regelui George V, la 20 ianuarie 1936, și urcarea pe tronul Marii Britanii a prințului de Wales, drept Edward VIII au mărit presiunea asupra serviciilor secrete britanice. Un agent de influență german, ducele de Coburg – născut în Anglia, educat la Eton – a avut o convorbire intimă cu noul monarh, în cursul căreia acesta i-a spus că el considera alianța Marii Britanii cu Germania drept o necesitate și o urgență. Raportul ducelui a ajuns pe biroul lui Menzies. De altfel, corespondența lui Edward și a

doamnei Simpson erau atent verificate. Operațiunea a continuat și după ce Edward VIII a renunțat la coroana britanică, a plecat în Europa, căsătorindu-se cu doamna Simpson. Interceptarea s-a făcut însă mult mai greu. Multe scrisori au fost recuperate abia după sfârșitul celui de al doilea război mondial și ascunse cu mare grijă, căci conțineau indicații evidente pe baza cărora Edward putea fi inculpat pentru trădare.

După învadaarea Renaniei de către Germania (teritoriul demilitarizat prin pacea de la Versailles) și sprijinul ferm pe care regele l-a dat în acel moment lui Hitler, la Londra s-a pus problema abdicării lui Edward VIII. La 10 decembrie 1936, instrumentul de abdicare era semnat. I-a urmat la tron fratele mai tânăr sub numele de George VI.

Tot din trecutul lui Otto de Habsburg

Pe măsură ce criza europeană se acutiza, guvernul britanic – al cărui prim-ministru era Chamberlain – a început să ia în calcul și varianta înlăturării regimului lui Hitler, pe care să îl înlocuiască cu un guvern militar, sprijinit de Abwehr-ul amiralului lui Canaris și de înalți ofițeri germani. Inamicul principal continua însă să rămână Uniunea Sovietică, cu care – considera Chamberlain – nu se putea ajunge la vreun acord. Mai mult, Londra se temea că Stalin urmărea să provoace un conflict între Germania și Marea Britanie, pentru a putea apoi să domine Europa. Dacă ne gândim că aceeași teamă o manifesta și Stalin față de Anglia și Franța, atunci trebuie să ajungem la concluzia că nici N.K.V.D.-ul, nici S.I.S.-ul nu au funcționat chiar cum trebuia în acele momente de încordare ce au premers izbucnirea celui de al doilea război mondial.

De altfel, în acei ani S.I.S. a traversat o perioadă mai dificilă,

cunoscând un proces de reorganizare și fiind supus la aspre critici din partea unor responsabili politici. După anexarea Austriei, în 1938, Chamberlain a obținut o sporire a fondurilor alocate amiralului Sinclair pentru a-i permite să-și întărească organizația. S-a reînființat Secția V cu sarcini de contraspionaj. Evident, principalul obiectiv nu era Germania, ci U.R.S.S. În fruntea Secției V a fost numit colonelul Valentine Vivian. Felix Cowgill, un înalt ofițer de la Secția specială a Poliției indiene, specialist în activități antimarxiste, a fost adus la Londra pentru a organiza subsecția sovietică din cadrul Secției V. S-a creat și Secția D (de la Distrugeri), responsabilă pentru sabotaje și războiul de gherilă. Secția D își propunea ca, într-o anumită măsură, să contracareze predominanța germană în micile țări pe care „Germania le cucerise deja sau le amenința deschis“. Haga a devenit baza avansată a operațiunilor contra Germaniei. Ulterior, acolo aveau britanicii să înregistreze cel mai usturător eșec în lupta dusă cu germanii pe frontul invizibil.

Locotenent-colonelul Claude Dansey a fost rechemat de la Roma și pus în fruntea unui nou serviciu creat de Sinclair, Secția Z. Rostul acesteia era să prevină efectele unei penetrări germane în S.I.S. – ceea ce începuse deja să se întâmple la Haga. Secția Z urma să acționeze în întreaga Europă în paralel cu S.I.S., dar fără ca vreuna dintre cele două organizații – evident, cu excepția lui „C“ – să știe de existența celeilalte. Cartierul general al lui Dansey era la Bush House. Rostul Secției Z era nu numai de a organiza și desfășura activități de spionaj, ci avea și „sarcini de politică înaltă“.

În martie 1939, generalul de brigadă F.G. Beaumont-Nesbitt, director adjunct al informațiilor militare din cadrul Ministerului de război a avansat o propunere menită să revoluționeze servi-

ile de informații britanice. Urma să se creeze un „Birou central al informațiilor” în care să se concentreze – spre analizare și sintetizare – toate informațiile culese de diversele servicii pe anume probleme date. Propunerea lui Nesbitt venea din constatarea incapacității sistemului de informații britanic de a tria ceea ce era fals de ceea ce era adevărat și de a desprinde esențialul din masa de informații acumulate. Până atunci, S.I.S. se opuse oricărei asemenea propuneri, pe considerentul că se periclită conspirativitatea organizației. Apropierea războiului a impus însă – și Menzies a avut o contribuție majoră – depășirea acestei bariere. S.I.S. a devenit membru al Comitetului reunit al informațiilor (C.R.I.), subcomitet al reuniunii șefilor de stat major ai armatei imperiale. C.R.I. a creat un Serviciu reunit al informațiilor, responsabil cu analiza și coroborarea datelor privind probleme de interes pentru evaluarea în cadrul Comitetului. Acesta le lua în dezbatere și le înainta apoi regelui, guvernului și statului major imperial. Dar o mașinărie atât de complicată nu a putut lucra perfect de la început. Au trebuit înfrânate încă multe rețineri, inhibiții și prejudecăți. Iar problema principală au rămas pe mai departe resursele bănești, fără de care nu se pot obține, nicăieri, informații de calitate.

S.I.S. a fost aspru criticat în perioada de dinainte de izbucnirea războiului. Pe masa lui Menzies se acumulas rapoartele ce anunțau iminenta invazie de către germani a Olandei, apoi a României (pentru petrol), a Ucrainei (pentru grâu), a Danemarcei (pentru accesul la Atlantic), a Norvegiei (pentru zăcămintele de fier), apoi a Ungariei, apoi a Poloniei. Era un război al nervilor declanșat de Hitler, căruia Serviciul britanic de informații i-a căzut pradă din cauza insuficienței informațiilor documentare și a celor rezultate din spargerea codurilor și cifru-

rilor inamicului. Doar 20 la sută din estimările și rapoartele S.I.S. din acea perioadă s-au confirmat. Ambasadorii britanici de la Moscova și Berlin s-au plâns de valoarea informațiilor pe care le primeau din partea Broadway-ului, sediul S.I.S. din acea vreme. La sfârșitul lunii februarie 1939 plângerile erau atât de aspre, încât Alexander Cadogan, cel care, în calitate de secretar permanent al Foreign Office-ului, răspundea și de S.I.S., a simțit nevoia să intervină personal, scriindu-i lui Sir Neville Henderson, ambasadorul britanic la Berlin: „Agenții noștri sunt, desigur, obligați să raporteze zvonuri sau informații în posesia cărora intră; ei fac o anume selecție, dar, în mod firesc, nu își asumă responsabilitatea uneia prea tranșante și este datorită noastră să evaluăm informația pe care o primim și să tragem din ea concluzii cât mai raționale. S-ar putea ca noi să eșuăm și în acest caz este vina noastră, dar nu cred că este corect să blămăm S.I.S.”

După ce Hitler a invadat ce mai rămăsese din Cehoslovacia, la 15 martie, conducerea S.I.S. a trecut la dispozitivele pentru timp de război, conform procedurilor prevăzute din vreme.

În perioada premergătoare declanșării celui de al doilea război mondial, serviciul britanic de informații a primit suficiente semnale, clare, privind intențiile reale ale lui Hitler. S-au stabilit și o serie de acțiuni de cooperare cu serviciile similare din Cehoslovacia, Polonia și Franța. S-au inițiat și acțiuni – limitate sau eguate – menite să opună o rezistență penetrației germane spre sud-estul Europei. Astfel, după anexarea Austriei, Stewart Menzies a intrat în legătură, prin intermediari, cu arhiducele Otto, pretendentul la tronul austro-ungar. Acesta se bucura de un anume sprijin în Austria, mai ales în Tirol. Menzies a aranjat să i se plătească o subsidie arhiducelui – o sumă mare, în jur de 50 000 lire sterline pe

lună, adică aproximativ 250 000 dolari S.U.A. –, dar partizanii austrieci ai lui Otto au vorbit prea mult și S.D.-ul german a anihilat organizația.

Lordul Halifax respinge asasinatul

Când intențiile lui Hitler față de Cehoslovacia au devenit evidente, primul ministru britanic, Chamberlain, i-a cerut amiralului Sinclair o analiză asupra căilor prin care Marea Britanie îl putea împiedica pe Hitler, fără să intre în război. Textul elaborat de S.I.S. – „Ce ar trebui să facem?” – este unul dintre puținele documente de acest gen care ni s-au păstrat. Așa cum sublinia și Anthony Cave Brown în cartea sa – „C”. *The secret life of Sir Stewart Graham Menzies. Spy-master to Winston Churchill* („C”. Viața secretă a lui Sir Stewart Graham Menzies, Maestru într-ale spionajului pentru Winston Churchill) – documentul ne arată că Chamberlain păstra o strânsă legătură cu Serviciul de spionaj și politica sa din ultima fază a „conciliatorismului” rareori s-a îndepărtat de recomandările S.I.S. Potrivit textului elaborat de S.I.S., Germania dorea să-și impună supremația asupra Europei Centrale și de Sud-Est, a Belgiei, Olandei, statelor baltice și Scandinaviei și urmărea dezintegrarea U.R.S.S. Tot potrivit Serviciului britanic de informații, Hitler dorea un târg cu Marea Britanie, căreia era dispus să-i recunoască supremația pe mare. Drept urmare, premierul britanic nu trebuia să le cedeze prea mult, dar să găsească o cale de compromis. De asemenea, Germania urmărea să pătrundă în Orientul Mijlociu și să creeze mari probleme stăpânirii britanice acolo. Recomandarea S.I.S. era ca, pentru a câștiga timp în vederea consolidării puterii militare britanice, o parte sau, în anumite circumstanțe, toată Cehoslovacia urma să fie concedată Ger-

maniei. Se emitea și ideea că Marea Britanie nu se putea baza cu adevărat pe nici o țară europeană, deși Franța era, desigur, aliatul cel mai apropiat. De asemenea, trebuia cultivată în continuare prietenia cu Germania „cât de mult putem și fără sacrificarea principiilor și intereselor noastre vitale”. La München, Chamberlain a mers mai departe decât recomandările S.I.S. A câștigat încă 12 luni de pace, timp în care noul avion britanic de vânătoare, Spitfire, a devenit operațional.

Stewart Menzies a știut – și a informat – despre tentativa unor generali germani de a se opune planurilor lui Hitler de a ocupa Cehoslovacia. La 15 noiembrie 1938 el raporta că se ajunsese până în faza în care generalii erau pe punctul de a contramanda ordinul de marș, iar generalul Ludwig Beck își dăduse demisia din funcția de șef al Oberkommando (Marele Stat Major) al Wehrmachtului. Dar după ce Chamberlain a încălcat garanția dată Cehoslovaciei, Beck a pierdut sprijinul celorlalți generali germani. Oricum, aprecia Menzies, aceștia se opuneau mai ales pe considerente militare, ce țineau de insuficienta pregătire a armatei pentru război. Și tot Menzies adăuga că „în anumite cercuri înalte ale Armatei s-au stabilit contacte secrete în străinătate și există o speranță că izbucnirea războiului avea să ducă la răsturnarea regimului. Dar, în mod evident, nu exista vreo dorință de asumare a riscului de a conduce o mișcare”.

Au existat și două propuneri de a-l asasina pe Hitler cu arme de tir, făcute de atașatul militar britanic la Berlin, colonelul F.N. Mason-Macfarlane, și de cel ce avea să devină celebru sub pseudonimul de Temerarul, William S. Stephenson. Ministrul de externe, lordul Halifax, a replicat sec: „diplomația noastră încă nu a ajuns în faza în care trebuie să folosim asasinatul”.

Stewart Menzies a primit și un emisar al generalului Beck, pe fostul primar al Leipzigului, Karl Goerdeler. Acesta aducea o propunere din partea generalului, a amiralului Canaris, a colonelului Hans Oster, adjunctul lui Canaris, și a generalului Franz Halder, succesorul lui Beck. Dar britanicii au găsit cererile germanilor – „prea asemănătoare cu *Mein Kampf*”, nota Cadogan – înacceptabile. Au mai existat și alte contacte cu „oposiția germană” – de fapt, puse la cale de S.D.-ul german –, în care britanicii au pierdut o serie de agenți. Așa cum se știe, Hitler a rezistat tuturor comploturilor și atentatelor contra sa, până la sfârșitul războiului.

La 23 august 1939, Stewart Menzies a primit una dintre cele mai dure lovituri din cariera sa. În vreme ce o delegație franco-britanică purta tratative la Moscova, încercând să atragă U.R.S.S. într-o alianță, Molotov și Ribbentrop au semnat pactul ce le poartă numele (*Magazin istoric*, nr. 12/1989). Deși Menzies informase liderii Parlamentului britanic, încă de la 19 iunie 1939,

despre o asemenea eventualitate, S.I.S. a fost dur atacat în ședința de urgență convocată la 24 august. În fond, eșecul S.I.S. de a anunța clar semnarea pactului se datora și pierderii capacității de a mai citi codul sovietic în urma acțiunii opoziției din 1927 și severelor reduceri bugetare votate în 1931. Până la urmă a reieșit că Sinclair era de vină pentru că nu a explicat suficient de clar în raportul său către Foreign Office cât de gravă era situația.

Imediat, S.I.S. a introdus starea de război la oficiile sale din întreaga lume. O parte dintre unitățile centrale, inclusiv serviciile de decriptare, au fost redispocate pe teritoriul Angliei, pentru a preveni efectele bombardamentelor germane asupra Londrei.

La 1 septembrie 1939 a izbucnit cel de al doilea război mondial. La 4 noiembrie același an, amiralul Hugh Sinclair murea. Cabinetul britanic a declanșat procedurile pentru numirea noului „C.”. ■

(Va urma)

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

DUPĂ LUPȚĂ

(Monoverb cu incastu anagramat: xxxxxxxx)

TRIBUNA

Radu STOIANOV

Începând din 1985, istoriografia rusă a câștigat poziții extrem de puternice atât pe piața sovietică și rusă a cărții și documentelor, cât și în străinătate, în special în marile capitale occidentale. Capacitatea de captare a interesului public este dată de categoriile de lucrări editate: memorii ale multora

dintre principalii actori ai politicii sovietice și ruse sau provenind de la ofițeri superiori din K.G.B. De asemenea, au trezit un interes deosebit analizele și culegerile de documente. Această invazie istoriografică urmează celelalte perioade faste în care piața cărții a fost dominată de Soljenițin, Saharov, Pasternak și

numeroasa pleiadă de disidenți – ca Bukovski sau Șaranski – ori victime ale terorii staliniste – ca Nadejda și Osip Mandelstam sau Anna Ahmatovă. Am fost martorii lansării în S.U.A. a memoriilor fostului ambasador sovietic la Washington vreme de aproape 25 de ani, Anatoli Dobrinin, și cozile la principalele librării de pe Fifth Avenue, din New York, erau considerabile. Câteva luni mai târziu, fenomenul se repeta la prezentarea memoriilor fostului ambasador american la Moscova între 1989-1991, Jack Matlock.

Unul dintre autorii ruși cei mai cunoscuți în spațiul fostei U.R.S.S. și în lume

a fost fără îndoială istoricul militar, generalul-colonel Dmitri Volkogonov. Traectoria vieții generalului istoric a fost clasică. Născut în Siberia în 1928, el și-a pierdut părinții sub represiune stalinistă – tatăl fiind împușcat, iar mama trimisă în ceea ce se numea „exilul intern”. Par-

curgând cu succes cariera militară de la soldat la general, grad la care a ajuns în 1968, Dmitri Volkogonov a fost în acest răstimp un „înfocat și convins stalinist”, cum singur se definea. Și totuși, din 1978, când a început să scrie o biografie a idolului său, Volkogonov a înțeles marea tragedie prin care a trecut Rusia sub Stalin.

CELĂLALT LENIN

Pe măsură ce avansa în descifrarea arhivelor, generalului i se prăbuseau rând pe rând cerurile comunismului. După Stalin (care a semnat până la 3 000 de condamnări la moarte într-o zi, după cum a descoperit el), Volkogonov s-a ocupat de biografiile lui Troțki și Lenin. În cele două volume despre Lenin, publicate în 1994, Volkogonov, bazându-se pe un material inedit, dă la iveală un portret demn de galerie personajelor celor mai crude din dramaturgia shakeasperiană. „Figura lui Lenin apare – până în cele mai mici amănunte – ca fiind aceea a unui fanatic asasin, lipsit de umor, mincinos, care disprețuia

masele și folosea banii Rusiei pentru a alimenta revoluția în străinătate, în vreme ce țărani din țara sa mureau de foame. Documentele dovedesc ceea ce mulți istorici occidentali au presupus: responsabilitatea personală a lui Lenin în ordonarea executării a sute de preoți și altor categorii de cetățeni și în transformarea terorii și a suprimării libertății în politica oficială a guvernului, după ce războiul civil luase sfârșit“ (The Economist, 18 decembrie 1995).

În curând, va apare la Moscova cel de-al treilea portret – cel al lui Troțki. Tot în necrologul din revista britanică The Economist citim: „Spre deosebire de celelalte două biografii, aceasta sfârșeamă mai puține tipare, dar zugrăvește o imagine a răutății și duplicității ce domnea printre revoluționarii bolșevici, în general. El se bazează pe documente nepublicate pentru a expune viciile unor asemenea figuri ca Nikolai Buharin, considerat încă de unii drept omul care cu puțin noroc, ar fi putut croi, folosind începutul făcut de Lenin, un alt drum spre o societate socialistă decentă“.

Într-un elogiu funebru adus în Izvestia din 7 decembrie 1995, fostul premier Arkadi Gaidar sublinia: „Mulți nu au înțeles că în seria de cărți despre istoria contemporană a Rusiei, istoria sec. XX, Dmitri Antonovici Volkogonov nu numai că a descoperit această istorie pentru noi, dar în multe privințe el și-a descoperit-o sie însuși. „Venind în contact cu documentele, el a înțeles ce s-a petrecut cu noi în sec. XX. “ Președintele partidului democrat „Opțiunea Rusiei“ încheie: „Au rămas cărțile sale cinstite – fie ca ele să devină un testament pentru cei cărora le este scumpă Rusia democratică“. Tot atunci, la Moscova, a apărut un necrolog semnat de președintele Rusiei, Boris Elțin, de șeful Guvernului, Viktor Cernomîrdin, de alți oameni de stat, de știință și de cultură.

Pe lângă cartea sa dedicată celui de al doilea război mondial, apărută recent, Volkogonov a lăsat încă două volume pregătite pentru tipar despre o serie de conducători ai fostei U.R.S.S.

Iată-l acum pe celălalt Lenin, așa cum reiese din masiva biografie (apărută anul

trecut și în limbile franceză și engleză, într-un singur volum), scrisă de un pasionat căutător al adevărului istoric. Este desigur un cu totul alt Lenin decât cel căruia îi adresa Stalin celebrul jurământ din ianuarie 1924, un cu totul altul decât a fost proslăvit în întreaga lume comunistă, și nu numai...

La 1 ianuarie 1990, în fosta Uniune Sovietică existau peste 653 000 000 exemplare din scrierile lui Lenin, „poate singurul domeniu în care comunismul a atins abundența“ – ținea să precizeze generalul. Personalitatea lui Lenin a marcat definitiv istoria Rusiei și, indirect, a multor țări din lume, în mod special a celor în care a fost exportat modelul bolșevic și sistemul sovietic. Lui i s-au consacrat până acum câteva sute de ample biografii, în cea mai mare parte extrem de elogioase, ducând la o adevărată sanctificare.

Iată însă că profitând de perioada „glasnostului“, Volkogonov a reușit să intre în arhiva ascunsă a lui Lenin.

„Masivele porți de oțel s-au deschis și am fost introdus într-un vast salon, de unde o ușă blindată dădea spre sfânta sfințelor comunismului, arhivele lui Lenin“. Astfel își începe generalul Volkogonov mărturisirea ce prefățează monografia.

Se păstrează acolo încă 3 780 documente elaborate de el și aproximativ alte 3 000 semnate doar, care n-au văzut vreodată lumina tiparului. De ce așa de multe documente au fost ținute la secret? Personalitatea lui Lenin, ne spune Volkogonov, „a avut întotdeauna mai multe fațete, dar după moartea sa i s-a construit o imagine unidimensională, cea a unui sfânt și cu cât l-am privit astfel, cu atât ne-am îndepărtat mai mult de Lenin cel istoric, cel care a fost, cred eu, cel mai mare revoluționar al secolului“.

Istoric de mare probitate și cu o vocație excepțională, Volkogonov a simțit nevoia să corecteze imaginea în care au fost educate milioane de persoane, pentru că „idolatria noastră va părea săracă și absurdă în ochii secolului XX, lucru de care nu suntem încă pe deplin conștienți“.

„Nu credeți pe calomnatori“

Izolată la Zürich, Lenin nu afla decât cu mare întârziere ce se petrecea în Rusia.

În seara zilei de 1 august 1914, Germania a declarat război Rusiei. Când s-a decretat mobilizarea generală, națiunea înțreagă s-a strâns în jurul țarului. Chiar Troțki a scris în gazeta pe care o scotea la Paris că a predica înfrângerea Rusiei țariste nu avea sens pentru că însemna să dorești victoria Germaniei reacționare. Doar Lenin a avut intuiția că se contura posibilitatea fantastică, nesperată de a-și realiza proiectele.

Primele informații despre izbucnirea revoluției ruse la 27 februarie/12 martie, sosite la Zürich abia în ziua de 2/15 martie, l-au luat complet prin surprindere. Și totuși peste aproximativ o lună, la 16 aprilie, sosea la Lenin-grad, după ce traversase și teritoriul Germaniei, un stat cu care Rusia se afla în război. Inițial, Lenin se temuse că nu va putea ajunge înapoi acasă. Dar înaltul comandament german era tot atât de interesat ca Lenin să ajungă în Rusia. Germanii nu numai că urmăriseră îndeaproape mișcarea bolșevică, dar îi și oferiseră un ajutor financiar substanțial, prin intermediari. Deși în iulie 1917 Lenin susținea încă, într-un articol, că se opunea unei păci separate cu Germania, cancelarul german Theobald von Bethmann-Hollweg fusese

încurajat atât de generali cât și de unii social-democrați germani – între care un personaj cheie a fost Alexander Helphand, alias Parvus – să îl sprijine. Erich von Ludendorff nota chiar că „ajutându-l pe Lenin să ajungă în Rusia, guvernul nostru accepta o responsabilitate specială. Acțiunea era justificată din punct de vedere militar“. Și adăuga, în

nurile sinistre“. Bolșevicii n-au încercat niciodată să discute acuzația că încheiaseră un acord cu germanii pentru zdrobirea Rusiei. În vreme ce relațiile financiare fuseseră, evident, indirecte, era imposibil să negi apele lor la înfrângerea Rusiei. Era mai bine să nu se spună nimic sau și mai simplu: „Nu-i credeți pe calomnatori“.

Problema care rămâne în discuție este: au primit bolșevicii bani de la germani pentru revoluția lor? Există două personaje foarte importante pentru a putea afla un răspuns: Alexander Helphand și Iakov Stanislavovici Fürstenberg (alias Ganetki). Pe primul îl avea probabil Lenin în gând atunci când i s-a confesat lui Gorki: „rusul inteligent este aproape întotdeauna un evreu sau are cel puțin sânge evreiesc“. Parvus a jucat un rol important în timpul revoluției din 1905 din Rusia, a ajuns apoi în Germania și în urma unui scandal financiar în cadrul partidului social-democrat a trebuit să

plece la Istanbul, unde a devenit consilier al mișcării junilor turci. La izbucnirea războiului, gândul lui a fost să ajute Germania prin declanșarea unei revoluții în Rusia. A expus planul său ambasadorului german în capitala otomană. Din acel moment s-a stărnit interesul german pentru bolșevici. Dar nu știm mai multe despre intențiile guvernului german.

Istorici occidentali au afirmat că Lenin l-a întâlnit pe Parvus la Zürich sau la Berna, în mai 1915.

Familia lui Lenin. În dreapta, în primul rând, Vladimir Ilici

În p. 57: legitimația falsă cu care a trecut frontiera finlandezo-rusă în 1917

legătură cu guvernul sovietic: „El există datorită nouă“. De altfel, atunci când în mai 1920 s-a discutat în biroul politic publicarea în rușeste a Memoriilor lui Ludendorff, s-a decis în unanimitate că „vor fi traduse și publicate doar capitolele privind negocierile de la Brest-Litovsk“. Istoriografia sovietică s-a supus rugămintii lui Lenin (în mod curios, nu a fost publicată imediat) care cerea „cu insistență cetățenilor onești să nu creadă în odioasele calomnii și în zvo-

La rândul lui, Parvus a descris episodul într-o broșură publicată ulterior. Și alți martori îl confirmă. Aflat în exil, Kerenski, conducătorul guvernului provizoriu rus (din 21 iulie 1917), nota și el: „guvernul provizoriu a stabilit în mod clar că Parvus a continuat «afacerile sale financiare» la Petrograd, cu Banca Siberiei, în care, sub numele unei cunoștințe a lui Ganețki, o anume doamnă Sumenson, și de asemenea sub numele, care nu este necunoscut, de Kozlovski, sume foarte importante au ajuns de la Berlin, prin intermediul Noii Bănci din Stockholm, la intervenția aceluiași Ganețki“.

Lenin își creează alibi

Arhivele speciale sovietice păstrează și alte mărturii care atestă că prin intermediul lui Parvus și Ganețki, sume importante de bani ajungeau de la Berlin în mâinile bolșevicilor. Chiar dacă Lenin nu a fost personal implicat în toate acestea, era foarte bine informat. Mai mult, ele nu puteau avea loc fără acordul lui, chiar dacă, în cazul unor dezvăluri publice, numele lui nu ar fi fost implicat.

La 8 iulie 1917, doamna Sumenson a fost arestată de contraspionajul guvernului provizoriu. A mărturisit că prin mâinile ei trecuseră 2 030 043 ruble. De asemenea, ea transferase 230 000 ruble unei societăți din Elveția. Chiar dacă toate aceste operațiuni au fost sau nu legate de întâlnirea din mai 1915 dintre Lenin și Parvus, sigur este că în iulie 1915 von Jugow, din Ministerul de externe german, cerea Trezoreriei să transfere 5 milioane mărci pentru intensificarea propagandei revoluționare în Rusia, cerere satisfăcută la 9 iulie.

„Toate evenimentele ulterioare din vara lui 1917, în fapt întreaga

istorie a Rusiei, ar fi fost diferite dacă comisia [de anchetă a guvernului provizoriu] reușea să ducă până la capăt dificila sarcină de a-l demasca pe Lenin și dacă ar fi fost posibil să dovedească, cu documente, în fața unui tribunal legal crima monstruoasă, pe care nimeni nu vroia că o creadă tocmai pentru că părea, psihologic vorbind, puțin credibilă“. Și adăuga Kerenski că pentru el a existat în mod sigur un acord complet între germani și bolșevici care a mers „mult dincolo de virarea unor fonduri pentru dărămarea Rusiei, cum au crezut unii, și dăsăvârșirea revoluției sociale, cum au gândit alții“. Kerenski nu se înșela.

Extraordnara explozie a publicațiilor bolșevice după revoluția din februarie 1917 n-a fost o simplă întâmplare. În iulie același an, bolșevicii tipăreau 41 ziare, într-un tiraj de 320 000 exemplare zilnic; 27 titluri erau în limba rusă și restul în georgiană, armeană, lituaniană, tătară, poloneză etc. Partidul își cumpărase o tipografie de 260 000 ruble.

Atunci când în presă au apărut unele informații despre legăturile bolșevicilor cu germanii, Lenin a ripostat imediat, foarte dur, acuzându-i pe acuzatori că erau contrarevoluționari. În corespondența lui Lenin s-au păstrat numeroasele telegrame trimise lui Ganețki după 2/15 martie 1917, când a aflat de izbucnirea revoluției în Rusia. Într-una dintre ele îi cerea să „pună deoparte două sau trei mii de coroane pentru călătoria din Elveția în Rusia“. Parvus a implicat în decizia de a-i permite lui Lenin să traverseze Germania inclusiv pe împăratul Germaniei. Scopul nu constituia un secret pentru reprezentanții Ministerului de externe german. Iată care era opinia ambasadorului german la Copenhaga, contele von Brockdorff-Rantzau, comunicată la Berlin: „să susținem elementele

extremiste... După toate probabilitățile, noi trebuie să contăm, într-un interval de trei luni, că dezințegrarea va atinge acel punct în care noi să putem sfărâma puterea rușilor printr-o acțiune militară“. Să nu uităm că și contraspionajul francez raporta întâlnirea lui Lenin cu un reprezentant al Ambasadei germane la Berna.

Lenin a cerut germanilor anumite condiții care să îi ofere ulterior un alibi în cazul în care era adusă în discuție, în mod public, trecerea sa prin Germania, iar în Suedia a refuzat să îl întâlnească pe Parvus. La 18 aprilie 1917, în articolul *Cum am ajuns noi*, publicat simultan în *Pravda* și *Izvestia*, Lenin a afirmat că ideea de a trece prin Germania i-a dat-o Martov, un menșevic, ce urmăsea același drum.

Înainte de a intra în Rusia, Lenin i-a trimis o telegramă lui Karpinski, la Geneva, exprimându-și satisfacția pentru felul în care germanii respectaseră condițiile acordului.

Ordinele Băncii imperiale germane...

În iulie 1917, atunci când în urma tentativei eșuate a bolșevicilor de a prelua puterea s-a emis un ordin de arestare pe numele lui Lenin, guvernul provizoriu a declanșat o anchetă privind legăturile lui cu germanii. Serviciul rus de contraspionaj a pus la dispoziție fișete întregi cu documente, cum a declarat în cursul unui interogatoriu luat de N.K.V.D. În 1939, fostul judecător de instrucție însărcinat cu elucidarea afacerii. După ce a luat puterea, Lenin s-a ocupat imediat de acele documente compromițătoare. În noiembrie 1917, mai erau doar 21 volume. Apoi au rămas și mai puține. Un document din 16 noiembrie 1917 menționează: „Către președintele

Consiliului Comisarilor Poporului: conform rezoluției adoptate de... tovarășii Lenin, Troțki, Podvoiski, Didenko și Volo-daroki, am procedat după cum urmează: 1) în arhivele Ministerului de justiție, din dosarele privind «trădarea» tovarășilor Lenin, Zinoviev, Kozlovski, Kollontai și alții, am retras ordinul Băncii imperiale germane nr. 7 433, datat 2 martie 1917, prin care se autoriza vârsarea de fonduri pentru propaganda în favoarea păcii în Rusia; 2) am examinat toate registrele Băncii noi din Stockholm... deschise la ordinul nr. 2 574 al Băncii imperiale germane...”

Multe dintre documentele culese menționează pe conducătorii bolșevici, dar autenticitatea lor este îndoielnică. Instrucțiunile date pentru a finanța anumite persoane sunt prea flagrante ca să fie luate în serios. S-a dovedit că multe documente au dispărut fără urmă și ar fi surprinzător ca bolșevicii să nu fi luat măsuri pentru a distruge materialul compromițător. Ancheta guvernului provizoriu voia să demonstreze că Lenin și tovarășii săi fuseseră pur și simplu cumpărați de către serviciile germane, ceea ce pare puțin probabil. Dovezile creionează un tablou mai realist. Parvus, cu acordul ministrului german de externe și al statului major gene-

ral, a alimentat firma lui Ganețki, Sumenson și Kozlovski. O parte însemnată a banilor lui Ganețki a ajuns în mâna bolșevicilor.

Banii germani au continuat să curgă în Rusia și după venirea bolșevicilor la putere. Lenin s-a ținut în continuare deoparte, în vreme ce piesa, concepută cu participarea și acordul lui, se juca. Foarte prudent, a comis puține erori – precum aceea de a pretinde că nu a avut legături financiare cu Ganețki – și a lăsat

le-a primit sau germanii au găsit o altă metodă, dar scandalul nu a mai izbucnit. În decembrie 1924, la zece luni după dispariția lui Lenin, inima lui Parvus a cedat. Odată cu el a fost îngropat și secretul întrevederii din mai 1915.

Destinul lui Ganețki a fost mai tragic. Mai întâi, grație protecției lui Lenin, a ocupat funcții înalte în Rusia. După moartea lui Lenin, Ganețki a intrat într-un con-

de umbră. La 18 iulie 1937, când a fost arestat împreună cu soția și băiatul, era directorul Muzeului de stat al revoluției. Acuzația: spionaj în favoarea Germaniei și a Poloniei. Deși torturat îngrozitor, nu a încercat să se prevaleze de meritele sale din 1917, conștient că nu ar fi făcut decât să-și grăbească sfârșitul. După un proces care a du-

rat 15 minute, a fost condamnat la moarte. A fost executat în aceeași zi, cu soția și băiatul. Fiica lui, Hanna, a aflat că tatăl a murit în urma unei crize cardiace, la 21 ianuarie 1939, că mama a murit în urma unui cancer la stomac, la 29 decembrie 1938 și că fratele ei Stanislav a murit de pneumonie, la 24 noiembrie 1941. ■

(Va urma)

Prezentare și adaptare:
Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

Lenin (cel cu umbrela înfășurată) împreună cu tovarășii săi, la Stockholm, în drum spre Rusia

puține urme. La jumătatea lunii noiembrie 1914, Parvus i-a transmis, din Stockholm, lui Lenin rugămintea de a-i permite să revină în Rusia pentru a se consacra luptei revoluționare. Răspunsul a fost: „cauza partidului nu trebuie să fie ținută de mâini murdare”. Și atitudinea guvernului german față de Parvus s-a răcit; mai mult, i-au fost tăiate creditele pentru noi afaceri. Parvus a cerut un milion de mărci ca să nu publice documente compromițătoare. Nu știm dacă

Cea de a treia Temă majoră luată în discuție la al XVIII-lea Congres Internațional de Științe Istorie și semnificații. S-au prezentat, pe lângă raportul general, semnat de Natalie Zemon (Universitatea Princeton, S.U.A.) și Yosef Kaplan (Universitatea Evreiască, Israel), încă 17 materiale tratând nouă „popoare” sau populații „etnice”. O simplă enumerare a lor – evrei, irlandezi, chinezi, japonezi, indieni, italieni, germani, greci și unguri – arată absența noastră de la această temă, suplinită doar parțial prin intervenții românești la discuțiile purtate. Este încă o dovadă a unei lipse de interes mai vechi a istoriografiei noastre pentru acest capitol al cercetării istorice. Sigur, în intervalul 1947-1989 un asemenea subiect era greu abordabil, dar trebuie să recunoaștem că nici înainte de 1947 subiectul nu a fost tratat în suficientă măsură. S-au ocupat Ștefan Mateș și Radu Toma de emigrările din România, regretatul nostru coleg Gheorghe David a abordat începuturile exilului românesc, dar o istorie a diasporei românești lipsește. Și nu sunt semne nici astăzi că s-ar schimba ceva. Fenomenul este cu atât mai îngrijorător cu cât suntem cu toții martorii folosirii în plan politic – în Europa, dar și în afara continentului nostru – a problemelor istorice legate de diasporă.

Cele 17 comunicări prezentate la Montréal au abordat aspecte diverse, atât în plan teoretic, cât și al realităților istorice. S-a încercat, astfel, lămurirea unor concepte precum etnicitate, diasporă. S-a avansat ideea că un popor este mai curând o construcție istorică decât una „rasială”. S-a invocat faptul că deși fiecărui popor i se atribuie o origine inițială într-o anumite regiune geografică, evreii, de exemplu, care s-au stabilit în Germania în Evul Mediu nu văzuseră în viața lor Locurile Sfinte. De aici, concluzia că un popor nu este constituit în mod necesar de un set de experiențe geografice sau politice ori amintiri identice, ci de practici culturale pe care indivizii le aduc și de circumstanțele istorice în care se află. Fără a fi făcut cercetări în domeniu, credem că, utilă pentru studierea problemei diasporelor, nuanțarea avansată nu corespunde perfect definiției unui popor, mai ales în cazul unuia cu mare stabilitate în timp și spațiu.

S-a pus și întrebarea dacă termenul de diasporă este folosit întotdeauna corect. Leonard Blussé și Pieter C. Emmer (Universitatea Leida, Olanda) au atras atenția că fenomenul stabilirii de comunități ale negustorilor chinezi în bazinul Mării Chinei de Sud (ignorând prohibițiile autorităților chineze) în sec. XVII-XIX ține mai curând de expansiune economică (în concurență cu olandezii) decât de fenomenul diasporei.

Cazul negustorului grec Syngros ne conduce și într-o altă direcție a discuțiilor purtate în cadrul Temei majore III. Care este statutul membrilor diasporei în statele în care s-au stabilit? Negustorul Syngros trăia la Istanbul și părea mulțumit de condiția sa. Așa cum s-a remarcat și în alte materiale prezentate, statutul membrilor diasporelor în lumea islamică medievală a diferit foarte mult de cel al diasporelor din lumea creștină corespunzătoare. Faptul – demonstrat de mult timp și cât se poate de convingător – ține de autonomia largă pe

care statele islamice au acordat-o celor de altă religie. Cu totul alta era situația în lumea creștină, unde cel ce era de altă religie era tratat cu mult mai multă asprime și se bucura de mult mai puține drepturi. A fost citat în acest sens cazul diasporei evreiești din cele două lumi: islamică și creștină. S-au adus în discuție și situații mai apropiate de noi. Cu multă ostilitate au fost tratați chinezii în S.U.A., ceea ce i-a determinat să se strângă în comunități mari, celebrele și azi căutatele de turiști Chinatown-uri.

A fost studiat și fenomenul asimilării la care sunt supuși membrii diasporelor și implicit cel al păstrării identității. Extrem de interesantă a fost concluzia

la care a ajuns Shulamit Volkov (Universitatea Tel Aviv, Israel), care arată că trecerea de la termenul „galut” (exil) la conceptul de diaspora este relativ recentă la evrei și semnifică o schimbare de conștiință, demonstrând efectul integrării între națiunile Europei. Evreii care au părăsit ghetto-urile au căutat să-și modernizeze religia, modul de viață. Celălalt aspect, al păstrării identității, este reliefat de faptul că în toate comunitățile evreiești adaptarea s-a făcut după același program. Un alt caz interesant adus în discuție de N.F. Dreisziger (Colegiul Militar al Canadei) a fost cel al comunității maghiare din S.U.A. Potrivit cercetătorului canadian, faptul că imigranții veniți din Ungaria proveneau din clase sociale diferite, că erau împrăștiați pe mari spații geografice, a îngreunat păstrarea identității. Generațiile a doua și a treia au pierdut legătura cu instituțiile create de părinții lor, au abandonat limba maghiară, au părăsit mediile ungurești, s-au căsătorit frecvent în afara comunității, care este astfel în perspectivă să dispară.

Problema diasporelor s-a dovedit extrem de interesantă la Montréal, într-o țară clădită exclusiv pe această cale. Dar ea, așa cum spuneam la început, ar trebui să ne preocupe și pe noi. ■

**Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI**

S-A DISCUTAT LA MONTRÉAL

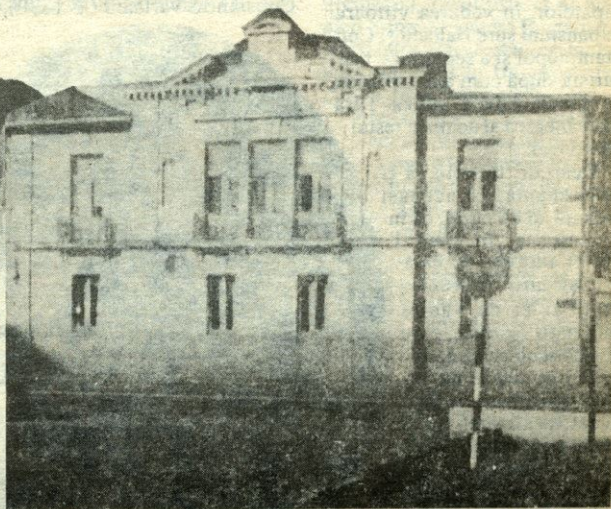
18th International
XVIIIe Congress
of Historical
Congrès Sciences
International
des Sciences
Historiques 1995

Români și ruși

POLITICĂ ȘI ÎNCUSCRIRI

● Planuri de anexiune sub mantia solidarității profesionale ● Fete frumoase pentru ofițeri imperiali ● Răsplata lăcomiei ● Prunci cu două patrii ● Când rudele se vor stăpâni

PAUL CERNOVODEANU

Poruncind trupelor ruse să treacă Nistrul la 13/25 octombrie 1806, țarul Alexandru I – aflat în a IV-a coaliție antifranceză, alături de Anglia și Prusia – avea de gând să dea o dublă lovitură adversarilor săi: să scoată Principatele dunărene de sub dominația Porții, ca apoi – în condiții prielnice – să le încorporeze imperiului său, impunând Dunărea drept nou hotăr și în aceeași măsură să-și asigure o poziție întărită la sud-vest de Carpați, spre a stăvili o eventuală înaintare a trupelor lui Napoleon din regiunea Veneției, Istriei și a Dalmației spre răsărit. Avaturile campaniei inițiate de ruși sunt bine cunoscute, în contextul răsturnării alianțelor, când, vremelnic, din adversar, Napoleon a devenit aliat al lui Alexandru, pentru ca în 1812 să pornească din nou războiul atacând Rusia.

Anexarea formală a Principatelor în 1810 de către Rusia n-a fost recunoscută nici de Franța și nici de Austria, spre a nu mai aminti de Imperiul otoman și susținătoarea acestuia, Anglia. Timp de șase ani, între 1806-1812, incluzând câteva perioade de armistițiu, rușii și-au desfășurat operațiile de război contra otomanilor pe linia Dunării, atât pe malul românesc, cât și pe cel bulgar, și, deși au ținut sub ocupație Prin-

cipatele în tot timpul acestei perioade, ei n-au putut obține un succes hotărâtor pe fronturile de luptă. Pretensiile lor de anexare a Țării Românești și Moldovei au fost rând pe rând spulberate în anii de dificile negocieri – alternând cu înfruntarea armată – desfășurate sub ochiul vigilent al celorlalte mari puteri și în special al Franței lui Napoleon, iar rușii au fost siliți treptat să cedeze, renunțând ca hotăr la Dunăre, apoi la Milcov, Siret, pentru ca, în sfârșit, să-l obțină la Prut, smulgând prin Pacea de la București (16/28 mai 1812) acea parte din Moldova dintre Prut și Nistru, definită de ei – în mod arbitrar – ca Basarabia, deși sub acest nume se înțelegea în epocă doar Bugeacul. (Pentru toate aceste evenimente, vezi Magazin istoric, nr. 2,3/1993 și 3/1996.) Contele Andrault (Aleksandr Feodorovici) de Langeron, general în armata rusă și participant de frunte la operațiile militare desfășurate între 1806-1812, recunoștea că războiul „afât de prost condus cât și întristător proiectat și în care șase comandanți-șefi au rivalizat în vinovății și greșeli” și „în care 80 până la 100 000 de ruși n-au avut de luptat cu mai mult de 40 000 de turci” – s-a încheiat cu un bilanț de mari pierderi omenești, uriașe cheltuieli bănești și puțin câștig teritorial.

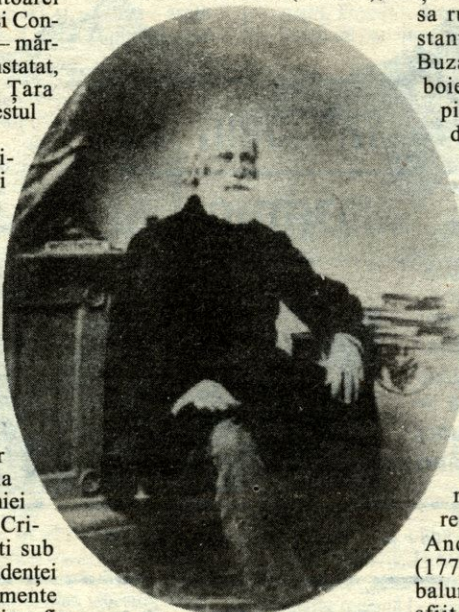
**11 039 ruble
și 60 kopeici**

Și totuși Rusia realizase un vis. Ajunsesse cu stăpânirea până la gurile Dunării și stabilise un solid cap de pod în coasta Principatelor, în vederea viitoarei expansiuni spre Balcani și Constantinopol și a scopului – mărturisit, după cum am constatat, în 1810 – de a anexa Țara Românească și acum și restul Moldovei.

Desigur, trebuie să ținem seama, în aceeași măsură, și de faptul că în Principate, în rândul clasei suprapuse, existau și unii reprezentanți ai ei cu vădite înclinații rusofile, care dorind scuturarea dominației otomane nu întrezăreau alte soluții decât vasalizarea lor ca state clientelare Sankt-Petersburgului sau chiar directă lor încorporare la Imperiul rus. Soarta Poloniei și a hanatului tătar din Crimeea, cotopte de țariști sub pretextul apărării independenței lor, n-au constituit avertismente serioase pentru ceea ce i-ar fi așteptat pe români în cazul anexării Principatelor de către Rusia. Solidaritatea confesională creștin-ortodoxă și lupta împotriva dominației Porții otomane musulmane nu constituiau decât perdeaua de fum și camuflajul în spatele căruia se țeseau urzilel rusești de expansiune și cotoptire.

Între 1806-1812, sub ocupația rusă, reprezentanți ai marii boierimi din rândul familiilor de vază din Țara Românească și Moldova n-au avut în vedere decât interesele lor de moment și dorința de a-și asigura privilegiile sub protecția noilor cuceritori. Din rândul acestor boieri cităm pe marele ban, vicepreședinte al Divanului Țării Românești (1810-1812) și consilier de stat rus, Costache Ghica

(1754-1822), nepotul de frate al domnului Grigore III, cel mazilit și ucis de turci la 1777, apoi pe cumnatul său marele vistier și membru al Întâiului Divan al principatului muntean cu gradul civil de general rus, Constantin Varlaam († 1830),

Ignatie Iakovenco, funcționar al Consulatului rus din București, s-a căsătorit cu Elena Caracaa și a rămas pentru tot restul vieții în Țara Românească

În p. 63: Cleopatra Trubețkoi și casa ei de pe Podul Mogoșoaiei – gazda unor renumite serate muzical-literare, mult gustate de protipendada bucureșteană a vremii

locuind cu familia, 31 slujitori și 34 robi țigani în spațioasele sale case din mahalaua Sf. Nicolae din Prund, pe alt mare vistier și membru al Întâiului Divan, Constantin Samurcaș, șezător în aceeași mahala, cu familia, 13 slujitori și 21 robi țigani, pe marele vornic Constantin Bălăceanu (1764-1831), fost caimacam al Țării Românești (1807) și membru al Întâiului Divan, locuind cu familia, un dascăl pentru învățătura copiilor și un numeros personal domestic (20

slujitori și 25 robi țigani) în casele proprii de pe Podul Beliculului, în mahalaua Sf. Spiridon Nou, pe marele vornic Ștefan Văcărescu zis „Orbul”, pe marele ban Constantin Filipescu († 1817), „baș boier” al Țării Românești, pe îndepărtata sa rudă, marele vornic Constantin (Dinu) Filipescu, zis Buzatul († 1825) ș.a. Acești boieri, ca și mulți alții, au aspirat nu numai la funcții și dregătorii sub administrația rusă, dar chiar și la în-cuscriri cu ofițeri superiori din armata ocupanților, spre a se ancora mai solid în rândul elitei privilegiate, iar dacă nu, ...s-au mulțumit și cu mai puțin! De pildă, baș boierul Constantin Filipescu nu numai că a împrumutat cu mari sume de bani, cheltuite la jocul de cărți și în chefuri, pe guvernatorul militar al orașului București, generalul conte Mihail Andreievici Miloradovici (1771-1825), mare amator de baluri și petreceri, dar nu s-a sfiit chiar să i-o ofere ca fiitoare pe tânără sa fiică Anica († 1867), născută din căsătoria cu Zoița, fiica marelui ban Dumitrache Ghica, legătură puțin onorabilă ce a scandalizat atât lumea bună din Capitală, cât și pe generalul Langeron. De altfel, după 1809 Miloradovici a pendulat între București și Iași cu diferite sarcini, părăsind apoi Principatele fără a-și onora datoriile bănești către Filipescu. Târziu, după moartea acestuia, s-a reglementat această afacere penibilă, prin intervenția altui ofițer rus, Mihail Lvovici Fonthon de Verrayon, aghiotantul lui Kisselev și căsătorit cu nepoata de fiică a baș boierului, familia căpătând, în 1848, ca despăgubire, din dispoziția țarului Nicolae I suma de 11 039 ruble noi și 60 de kopeici.

„Agenți de influență”

Dacă până în 1812 nu se înregistrează decât rare legături matrimoniale româno-ruse, ofițerimea țaristă nearătându-se interesată în această privință din punct de vedere material sau politic și socotind oricum Principatele ca fiind *de facto* încorporate imperiului lui Alexandru I, odată cu încheierea păcii de la București și necesitatea evacuării lor, mentalitatea ei și a cercurilor guvernante de la Sankt-Petersburg începe să se schimbe. Înainte de plecare, un număr de ofițeri se însoară cu pământence și devin adevărați „agenți de influență”. Ei se vor implanta puternic în societatea românească odată cu revenirea lor în Principate, în timpul următorului război ruso-turc din 1828-1829, al ocupației ce s-a prelungit până în 1834 și cu instaurarea regimului Regulamentului Organic. Alți militari întemeiază familii pentru scurtă vreme deoarece se sting curând din viață, dar văduvele lor se reîntorc în țară, unele cu vârstare ce vor gravita aici în mod natural tot în sfera de influență rusească. În sfârșit, după 1812, cabinetul de la St.-Petersburg a practicat o politică de câștigare îndeosebi a moldovenilor, strategia matrimonială avându-și rostul ei, încercând să facă din Basarabia un pol de atracție pentru restul provinciei dintre Prut și Carpați.

Începând cu 1812, anul părăsirii Principatelor, se înregistrează multe căsătorii în protipendăda Țării Românești cu ofițeri ruși de obârșie aleasă. Astfel, marele vornic Ștefan Văcărescu zis Orbul (1752-1822), împreună cu soția sa Alexandrina, născută Prejbeanu (1770-1830), și-au căsătorit fiica, pe Zoe (1792-1878), cu căpitanul kneaz Alexei Kirilovici Bagration, provenind din vechea dinastie re-

gală a Bagratizilor din Gruzia și văr primar al influentului general kneaz Piotr Ivanovici Bagration (1765-1812), comandant suprem al armatei ruse în Principate (august 1809-februarie 1810), căzut eroic în vestita bătălie de la Borodino (26 au-

Generalul conte Mihail Andreievici Miloradovici, guvernator militar al Bucureștilor, mare amator de baluri, jocuri de cărți și petreceri

gust/7 septembrie 1812). Soții Văcărescu și-au însoțit fiica și ginerele în Rusia, vornicul Ștefan închizând ochii la St.-Petersburg, în 1822, fiind îngropat la cimitirul Smolnii. Kneazul Aleksei Kirilovici s-a stins și el tânăr din viață, iar din căsătoria cu Zoe Văcărescu n-a avut decât o fiică, pe Alexandrina (Alina sau Luxandra), cu care văduva și mama acesteia au revenit în țară. Tânăra Alina a fost dată în căsătorie marelui logofăt Emanuel Băleanu, dar în curând puternica ei legătură de dragoste cu faimosul general Pavel Dmitrievici Kisselev, comandantul suprem al trupelor ruse din Principate și președinte plenipotențiar al Di-

vanurilor Moldovei și Țării Românești, a dus-o la despărțire de bărbatul ei în 1836, deoarece și-a însoțit iubitul în Rusia. Acolo s-au născut din această legătură patru copii ilegitiimi, adoptați însă de stolnicul Iacov Prejbeanu, vărul primar al bunicii Alinei-Luxandra Bagration, Alexandra Văcărescu, ce încetase din viață la București în 1830, fiind îngropată la mănăstirea Colțea. Soarta avută de aceste vârstare zămislite dintr-o legătură extraconjugală a generalului Kisselev o vom afla la timpul potrivit.

Alte căsătorii din protipendăda cu persoane influente la Sankt-Petersburg s-au săvârșit în familia Ghiculeștilor. Din fratele lui Grigore III Ghica, ucis pentru legăturile sale cu Rusia, anume marele ban Dumitrache (1718-1807) au scoborât numeroși copii, cu toții având inclinații rusofile și înrudiri cu ofițeri și diplomați ruși din înalta aristocrație. Fiul mai mare al banului Dumitrache, născut din prima lui căsătorie cu Maria Văcărescu († 1772), Costache (1754-1822) zis Brigadier, deoarece servise chiar în armata rusă cu rang de general de brigadă și ocupând dregătoria de vice-președinte al Divanului Țării Românești între 1810-1812, a avut din căsătoria cu Ruxandra Cantacuzino – printre alții – o fiică, Cleopatra (1786-1878) pe care a măritat-o cu un membru al înaltei aristocrații ruse, kneazul Trubețkoi, din familia cunoscutului decembrist Serghei Petrovici Trubețkoi (1790-1860), participant la mișcarea din 1825 îndreptată împotriva noului țar Nicolae I. Cleopatra Trubețkoi, rămasă văduvă de timpuriu, persoană de o cultură aleasă și un deosebit rafinament, a călătorit mult în străinătate, frecventând mai cu seamă saloanele pariziene, unde se producea Lamar-

ține, și după mulți ani de peregrinări s-a înapoiat la București, în timpul domniei unchiului ei, Alexandru Dimitrie Ghica, primul domn regulamentar al Țării Românești. Seratele muzical-literare date în casele părințești de pe Podul Mogoșoaii au avut un deosebit răsunet în epocă, reunind întreaga lume artistică și societatea cultivată din Capitală. Dar despre ele vom vorbi mai târziu.

Mătușa Cleopatrei Trubetkoi, Eufrosina Ghica, sora tatălui ei Costache, a fost soția altui cunoscut rusofil, marele vistiier și membru al Întâiului Divan al Țării Românești, Constantin Varlaam (†1830), iar fiica lor Maria s-a măritat în august 1814 cu diplomatul Constantin Iakovlevici Bulgakov, care a slujit ca funcționar în administrația rusă la București între 1810-1811, iar mai târziu a reprezentat pe țarul Rusiei la Curtea Danemarcei. El a fost fiul ambasadorului țarinei Ecaterina II la Constantinopol, între 1781-1787, Jakov Iakovlevici Bulgakov, cel care a negociat la Poartă crearea consulatului general rus în țările române, funcționând chiar din 1781.

O altă fiică a marelui ban Dumitrache Ghica, din a doua sa căsătorie cu Ecaterina Razu (†1831), anume Pulheria sau Profira (1800-1879), soră bună cu viitorii domni ai Țării Românești, Grigore IV și Alexandru Ghica, s-a căsătorit în 1813 cu Nicolae Mavros (1781-1868), demnitar rus de origine greacă, secretar al generalului Zass, la Craiova, în timpul războiului din 1806-1812 și a cărui carieră a fost strălucită în principatul muntean în perioada regulamentară. Mavros a divorțat de soția sa în 1818 și s-a recăsătorit în 1820 cu o altă pământeană de neam ales, anume Sevastița Șuțu (1794-1866), fiica beizadelei Alexandru (1781-1808), mare dragoman al Porții (1806-1808)*

și a Mariei, născută Lapithi. Alexandru Șuțu a căzut victimă unor intrigă la Constantinopol, fiind decapitat din porunca sultanului Mustafa IV.

La rândul ei, Pulheria Ghica, divorțată de Mavros, s-a recăsătorit în 1830 cu un înalt ofițer rus din armata de ocupație, Vladimir Moret de Blaremborg (1811-1846), de origine ughenotă franceză din Olanda, cu care va întemeia o familie cunoscută la noi în țară.

În sfârșit,arele vornic Constantin Filipescu zis Buzatul (†1825), cu soția sa Smaranda Guliano, și-au măritat în 1812 pe fiica lor, Elena (1788-1842), despărțită de boierul Șerban Grădișteanu, cu ofițerul rus Eftimie Petrovici Laptev, scorbător dintr-o veche familie din Ucraina. Acesta a întemeiat o familie cu care s-a înapoiat în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, obținând funcții în administrația militară de ocupație. Scorbătorii săi, împământeniți în țara noastră, au îmbrățișat mai ales cariera militară.

În Moldova am cunoștință de mai puțin intense alianțe matrimoniale româno-ruse, cu excepția marii familii a Sturdzeștilor de care mă voi ocupa îndată. Dintre aceste legături mă rezum a menționa că Ecaterina Bașotă, de neam ales, văduva boierului Constantin Canta (dintr-o ramură a familiei Cantacuzinilor), executat în 1810 pentru răzvrătire, s-a recăsătorit cu generalul rus, Albrecht, de origine germană. Ea se adresa la 23 decembrie 1814 Departamentului pricinilor străine din Iași spre a i se face îndestulare din averea confiscată de pe urma primului ei soț. Mai târziu, prin consulatul rus, înainta Divanului Moldovei, la 3 ianuarie 1829, cererea de a fi pusă în posesia moștenirii ce-i revenea după defuncta ei mamă, Elena Bașotă, născută Romanov, care se recăsătorise însă cu ștab - căpitanul rus Denisov în timpul războiului din 1806-1812.

Funcții și momeli

Pintre sprijinatorii rușilor din rândul marii boierimi moldovene s-au aflat și Sturdzești, scorbători din marele vornic Dimitrie Sturdza (†1794), căsătorit cu domnița Ruxandra, fiica lui Grigore II vodă Ghica. Cel dintâi dintre fiii lor, Grigore (1758-1833), mare logofăt, a fost lăsat de ruși în 1812 ca unul din caimacamii meniți a administra țara până la ocuparea tronului de către Scarlat Callimachi, ruda sa, deoarece el era căsătorit din 1789 cu domnița Maria sau Marghelița, fiica lui Grigore vodă Callimachi, cel ucis la Poartă în 1769, fiind acuzat de necredință față de otomani în timpul războiului ruso-turc început la 1768. Cel de-al doilea fiu, Scarlat (†1813), mare hatman, a făcut parte din Divanul țării în timpul ocupației ruse (octombrie 1788-decembrie 1791), în decursul războiului austro-ruso-turc (1787-1791), iar după încheierea păcii de la Iași (29 decembrie 1791/9 ianuarie 1792), a părăsit țara, împreună cu soția sa, domnița Sultana, fiica lui Constantin vodă Moruzi și copiii lor. Om foarte înstărit, cu multe moșii ce se întindeau de la Cristești, pe Moldova, până la Cozmești, pe Siret, Scarlat Sturdza s-a așezat mai întâi la Moscova, apoi la Moghilev, pe Nipru, fiind despăgubit de țarina Ecaterina II pentru bunurile părăsite în Moldova, cu pământuri în regiunile Kerson și Tambov și o pensie substanțială. Deși înstrăinat de Moldova, Scarlat nu și-a uitat țara de obârșie și, el însuși om de cultură cu studii la Lipsca, a insistat, în 1803, împreună cu mitropolitul Iacov Stamate și învățatul Petru Depasta, în cu-prinsul unui memoriu pe lângă Alexandru vodă Moruzi, spre a reorganiza învățământul superior prin înființarea unei Academii de înaltă clasă. A jucat un rol în diplomatie, fiind trimis, împreună cu fiul său Alexandru, la București în primăvara anului

* Fiu al lui Mihail Constantin vodă Șuțu (c. 1729-1803), domn al Țării Românești (1783-1786, 1791-1793, 1801-1802) și al Moldovei (1793-1795) și al domniței Sevastița Callimachi.

1812 spre a sluji în calitate de consultant în cadrul delegației ruse însărcinate cu tratativele de încheiere a păcii. Țarul Alexandru I l-a numit primul guvernator al țării ruptă atunci din trupul Moldovei și anexată imperiului sub numele de Basarabia. Guvernarea lui Scarlat Sturdza a fost de scurtă durată, căci a murit în 1813 și nu s-a remarcat prin fapte deosebite, în afara susținerii pretențiilor unor boieri moldoveni ce urmau să-și rezolve interesele legate de moșiile lor aflate peste Prut. Țarul a căutat să menajeze susceptibilitățile moldovenilor și să facă din Basarabia un punct de atracție pentru românii din Principate, dar mai ales pentru cei din Moldova și de aceea a numit ca succesor al lui Sturdza în calitate de guvernator al provinciei, pe generalul Jan Festus (Ivan Makerevici) Hartingh (1756-1831), de obârșie olandeză și care făcuse parte din administrația militară rusă în Principate și în același timp era nepot prin alianță al predecesorului său. Căci într-adevăr Hartingh, guvernator al Basarabiei între 1813-1816, a fost însoțit cu Elena Sturdza (1785-1831), fiica marelui logofăt Grigore și a Mariei, născută Callimachi, soră și mamă a ultimilor domnitori ai Moldovei. Și anume din prima ei căsătorie cu Alexandru (Alec) Ghica, mare logofăt, de care s-a despărțit în 1807, a avut pe Grigore IV Ghica, domnind între 1849-1856, iar fratele ei a fost Mihail vodă Sturdza, domn (1834-1848).

Hartingh s-a străduit în perioada guvernării sale de trei ani să respecte o anumită autonomie a Basarabiei și privilegiile boierimii, dar exigențele puterii centrale de la St.-Petersburg reclamau o mai mare integrare. Treptat, după 1816, provincia începe să fie condusă de guvernatori ruși ce nu mai aveau legături de rudenie cu localnicii, iar la 1828 începe a fi administrată direct de la centru ca o simplă

gubernie. Experiența de asimilare și atragere a românilor spre unificare cu Rusia a dat greș, iar modul de administrare a Basarabiei a dovedit că actul din 1812 departe de a fi o eliberare, a constituit în realitate un gest arbitrar de expansiune și cotoire care n-a ținut seama în nici un fel de interesele românilor.

Copiii lui Scarlat Sturdza, rămași și crescuți în Rusia s-au identificat cu idealurile noiilor lor patrii. Așa a fost, de pildă, Alexandru Sc. Sturdza (1791-1854), apreciat diplomat și publicist, sau sora sa, Roxana, contesă Edling (†1844), preocupată de opere de caritate. Ar mai fi de relevant un amănunt mai puțin cunoscut și anume că Eliza, soția lui Alexandru Sc. Sturdza, a fost fiica cunoscutului medic și educator sanitar german Christoph Wilhelm Hufeland (1762-1836), un precursor al geriatriei prin opera sa *Arta de a prelungi viața omenească* sau *Macrobiotica*, publicată la Jena în 1795. Această lucrare s-a bucurat de mare popularitate și în rândul românilor, fiind tradusă și tipărită la Brașov în 1844 de reputatul medic ardelean Pavel Vasici.

În intervalul cronologic care desparte cele două războaie ruso-turce din 1806-1812 și 1828-1829 și instaurarea regimului regulamentar, când vom constata un apogeu al influenței rusești în Principate, mai doresc să fac cunoscută o legătură conjugală româno-rusă de bună calitate. Astfel, Ignatie Iakovenko, funcționarul consulatului rus la București, care își preia funcția

la 4 mai 1820, s-a căsătorit mai târziu cu Elena Caracaș, fiica doctorului Constandinache Caracaș (1773-1828) și a Irinei Filitti*, rămânând apoi în Țara Românească și împământenindu-se aici. În perioada regulamentară a devenit directorul Poștelor, funcție pe care a îndeplinit-o cu cinstă timp de câteva decenii. Iakovenko a fost un om cultivat și un fin observator al realităților din principatul muntean; a asistat la revoluția din 1821, lăsând amintiri prețioase asupra acestui eveniment, precum și alte mărturii interesante asupra țărilor române în scrierile sale *Starea actuală a Principatelor turcești (!) Moldavia și Valahia și a regiunii rosienesti Basarabia, St.-Petersburg, 1828 și Moldova și Muntenia de la 1820-1829 în 53 de scrisori*, tipărită tot la St.-Petersburg, 1829. Ambele lucrări conțin și date valoroase – chiar statistice – asupra orașului București, inclusiv tradițiile privind întemeierea orașului, aceasta fiind atribuită fie lui Mircea cel Bătrân, fie legendarului Bucur. Iakovenko a închis ochii înainte de 1863 și a fost îngropat la biserica Spirea Veche din Capitală. A lăsat amintirea unui om onest și corect, care s-a asimilat în mod sincer în masa românilor pe care i-a îndrăgit și respectat. ■

(Va urma)

* Cealaltă fiică a doctorului Caracaș, Catina, a fost soția nefastului polcovnic cu vederi rusofile Ion Odobescu (1793-1857), „anti-eroul” revoluției de la 1848, având însă împreună un fiu, pe apreciatul scriitor, arheolog și om politic Alexandru Odobescu.

Soluția careului *Noțiuni de istorie*: TRIB – FIER – D – RUMANI – DAVA – O – PRINCIPAT – CREOL – A – ASA – ARN – EPOCA – HSI – OM – HILS – ACUS – IHI – IU – IO – FARAON – L – DARABAN – UET – ULAN – TABARA – CASTA – TARAN

Soluția jocurilor din nr. 3/1996:

- p. 50 – CUCUTENI (ÎN – E – T/U – CU – C)
- p. 44 – PRINȚUL A SOSIT LA REGINĂ (PRIN – T – U – LA – S/O – SI – T/L – ARE – G – ÎN – A)
- p. 31 – BĂRBAT (BA – R – BA – T)
- p. 76 – ARISTOTEL (LOSTRITA)
- p. 90 – CATRINA (CA – T – R – ÎN – A)

Parlamentul Angliei a știut să exploateze roadele păcii obținute la Utrecht în 1713. De îndată ce ministrul cardinal Alberoni a inițiat refacerea unei marine militare spaniole, amiralul John Byng a distrus escadra spaniolă în apele Siciliei (1718). Coloniile spaniole din Lumea Nouă și Pacific au fost atacate de amiralul George Anson în 1739, ca și posesiunile franceze nord-americane. Războiul de succesiune a Austriei (1740-1748), în care Anglia s-a angajat din nou pe continent, nu a adus însă avantajele așteptate, pe care ministrul William Pitt cel Bătrân le-a obținut abia ulterior, în urma războiului european de șapte ani.

Atotputernica flotă britanică a distrus în fașă o nouă tentativă franceză de debarcare și a contribuit la cucerirea Noii Franțe (Quebecul), la destrămarea încercărilor franceze de creare a unui imperiu colonial în India. Pacea din 1763, încheiată la Paris, reflecta de altfel înțelegerea diferită a problemei coloniale și maritime de către cele două state. În Franța, chiar și o minte luminată ca cea a lui Voltaire socotea inutil războiul „pentru câteva pogoane de zăpadă în Canada“.

Vechea rivalitate maritimă anglo-franceză – începută sub Ludovic XIV – era însă departe de a se stinge. Atunci când cele mai înfloritoare colonii engleze din Lumea Nouă nu au vrut să se mai supună autorității metropolei și s-au hotărât să întemeieze „națiunea americană“, Franța s-a pregătit de „revanșă“, pentru care și-a asigurat și alianța celorlalte două state maritime, Spania și Olanda. Între

MARINA BRITANICĂ DE LA UTRECHT LA ROSYTH

În numărul trecut am părăsit Anglia la faza când ea ajunsese unica mare putere maritimă a lumii. Era o poziție câștigată mai ales prin înfruntări navale, dar uneori și la masa tratatelor, unde tot supremația absolută a flotei avusese cuvântul hotărâtor.

NICULAE KOSLINSKI

1778 și 1783, marina britanică a trebuit astfel să aprovizioneze armata din America, ce lupta împotriva coloniștilor răsculați, să apere metropola împotriva unor tentative de debarcare franco-spaniole și să ocrotească posesiunile engleze din Antile, Mediterana și Indii, într-un război naval „mondial“, desfurat pe toate oceanele.

Și totuși a făcut față. Instrumentele de luptă ale adversarilor, flotele militare, după lungul trecut de înfrângeri, nu puteau fi la înălțimea cerințelor politice ale conducerii statelor lor. Marina franceză și-a dobândit o „revanșă“: a asigurat transportul unui corp expediționar peste ocean, în sprijinul insurgenților și a blocat pe mare armata engleză, în operațiunea decisivă de la Yorktown (1781).

Anglia a mai pierdut și câteva insule în Antile, de asemenea și Minorca, recucerită de spanioli în 1782 (*Magazin istoric*, nr. 6/1976)¹. Dar adversarii nu au reușit în nici una din tentativele

lor de debarcare în sudul Angliei: Gibraltarul – îndelung asediat – a fost ajutat la timp, cuceririle din India au fost păstrate, cu toate eforturile escadrelor franceze a lui Suffren.

În 1783, o nouă pace semnătă la Versailles consfințea un echilibru maritim care păstra Angliei o virtuală supremație a mărilor, dar fără a mai amenința posesiunile de peste mări rămase Franței, Spaniei și Olandei. Un tratat comercial franco-englez avea de altfel să fie încheiat în 1786.

¹ Începând din 1803, Malta avea să preia rolul destinat Minorcei în politica navală engleză din Mediterana.

„Anglia așteaptă ca fiecare să-și facă datoria”

Totuși, zece ani după pacea de la Paris, Anglia se găsea din nou în război cu Franța.

Începând din februarie 1793, flota engleză bloca din nou porturile franceze și iniția operațiuni în Mediterana și Antile, Franța având aceiași aliați firești, Spania și Olanda.

În februarie 1797, John Jervis, cu numai 15 vase de linie, înfrângea 27 vase de linie spaniole la capul Sf. Vincent; în octombrie 1797, Adam Duncan zdrobea pe olandezi la Camperdown; în sfârșit, în august 1798, Horatio Nelson distrugea la Abukir escadra franceză ce transportase armata generalului Bonaparte în Egipt, ca să lovească Anglia pe calea Indiilor.

Dar în 1801, amenințarea unei invazii franceze, ca și pagubele suferite de trafic, datorită prelungei stări de război, au dus la demisia guvernului lui William Pitt cel Tânăr și la încheierea unui armistițiu cu Franța, urmat de pacea semnată la Amiens, în martie 1802.

O pace care nu putea dura. Dădea însă posibilitate Franței lui Bonaparte, dezvoltându-și potențialul economic creat de Revoluție, să domine continentul european, să-și refacă marina și să continue sistemul colonial moștenit de la monarhie. La 18 mai 1803, războiul dorit de Pitt, reîncepea prin armarea întregii flote britanice și mobilizarea corpurilor de miliție.

Amândouă taberele păreau hotărâte să dea un deznodământ conflictului secular. Flota engleză dispunea de un număr de vase de linie mult superior față de cea franceză (180 față de 40). Ca și predecesorii săi, împăratul Napoleon a conceput pentru anul 1805 o tentativă de debarcare în Anglia. O flotilă de 2 000 de corăbii, concentrate la Boulogne, trebuia să-i transporte armata peste mare, în timp ce vasele de linie urmau

să atragă escadrele engleze în afara Canalului Mânecii. Dar marina franceză, abia ieșită din perioada revoluționară, chiar în alianță cu cea spaniolă, nu avea o capacitate combativă corespunzătoare planurilor strategice ale împăratului.

Flota franco-spaniolă a amiralului Villeneuve nu a ajuns la Boulogne, ci la Cadiz (Spania),

În p. 68: stampă de epocă, înfățișându-l pe Nelson în timp ce prezenta ofițerilor săi planul atacului de la Trafalgar; celebrul amiral pe puntea navei „Victory”, înaintea aceleiași bătălii (sus)

unde a fost de îndată blocată. Amiralitatea engleză, condusă de bătrânul Lord Barham, urmărea „o victorie hotărâtoare, totală, care să distrugă atât

moralul dușmanului, cât și forța sa materială, fără a-i mai îngădui să se refacă vreme îndelungată”. Ceea ce a și înfăptuit, cu prețul vieții sale, gloriosul amiral Nelson, în marea bătălie de la Trafalgar (21 octombrie 1805), înaintea căreia a înălțat și celebrul semnal rămas tradițional în marina engleză: „England hopes that every man will do his D.u.t.y.” (Anglia așteaptă ca fiecare să-și facă datoria). Trafalgar a însemnat sfârșitul veleităților maritime ale Franței napoleonice.

Pax britannica

În 1815, pe mări s-a instaurat o adevărată „pace engleză” (*pax britannica*), penultima treaptă a hegemoniei maritime a Angliei. Pavilionul comercial și militar al Regatului Unit flutura pe toate oceanele. Cea mai mare parte a traficului maritim se făcea de către corăbiile britanice.

Revoluția industrială din veacul XIX a avut apoi drept consecințe în domeniul maritim transformarea radicală a materialului naval. Aburul și elicea au înlocuit propulsia vântului, fierul a înlocuit lemnul navelor. Tunurile de bronz, care aruncau ghiulele până la 1 000 m, au fost înlocuite cu tunuri de fier ghintuite, care trăgeau proiectile explozive. Creșterea puterii de distrugere a tunurilor a dus la întrebuintarea blindajelor de oțel – cuirasa – pentru protejarea navelor. Cu alte cuvinte, flota militară a devenit dependentă în întregime de potențialul industrial al statului respectiv și, în special, de industria grea.

În 1859-1860, atât în Anglia cât și în Franța sau construit prototipuri de nave cuirasate, fregate blindate, din care aveau să derive cuirasatele propriu-zise, și corvete blindate, din care aveau să derive crucișătoarele cuirasate. Dezvoltarea industrială promovată de regimul politic al celui de al doilea Imperiu francez a permis apoi Franței să fină pasul cu Anglia și, în 1869, amândouă flotele militare pose-

dau un număr simțitor apropiat de nave cuirasate.

„Ca peste noapte”, într-o perioadă de tranziție în construcția navală, întâietatea flotei militare britanice ajungea să fie contestată de o altă flotă europeană, fie ea și a unui stat aliat. Iar stricta neutralitate observată de Anglia pe timpul războiului franco-prusian din 1870-1871 nu a fost străină de rapida dezvoltare ulterioară a flotei militare franceze.

Înfrântă, Franța și-a redus considerabil programul naval, având de altfel de aici înainte în Imperiul german un permanent adversar continental. Cu scurgerea anilor, superioritatea marinei militare engleze față de oricare altă marină redevenea zdrobitoare, constituind temeiul unei politici de „splendidă izolare”, în cadrul căreia însă, după expresia amiralului John Fisher, frontierele maritime ale Imperiului britanic rămăneau coastele inamicului.

Acestui echilibru naval mondial, stabilit în favoarea Angliei, i-au pus capăt, la începutul veacului XX, aspirațiile maritime ale Imperiului german. Devenită principală putere industrială pe continent, promovând, la rândul său, începând din 1883, o politică colonială pentru „un loc sub soare”, al doilea Reich a purces, pe baza legilor flotei din 1898 și 1900, concepute de amiralul von Tirpitz, la construirea unei puternice flote militare de larg, „Hochseeflotte”.

Tratativele diplomatice anglo-germane de limitare a armamentelor navale neavând rezultat, Anglia a trecut, ca și în 1688, la o „spectaculoasă” răsturnare a alianțelor, încheind în 1903 Antanta Cordială cu Franța și reglementându-și ulterior și diferențele politice din zona Asiei cu Rusia țaristă. O convenție navală semnată apoi în 1912, tot cu Franța, avea să permită Amiralității britanice să concentreze în apele metropolei cele mai moderne nave de luptă, cuirasatele tip *dreadnought*, construite începând din 1907.

„Ceasul înstelat” al războiului naval

În august 1914, la izbucnirea primului război mondial, Imperiul britanic și puterea sa maritimă se găseau la apogeu. Flota comercială engleză depășea 20 de milioane de tone, flota sa militară număra 30 de nave mari de luptă, față de 17 ale Germaniei. Potențialul noilor arme sub apă, mina, torpila, submarinul, cu toate experimentele făcute în timp de pace, nu era însă bune cunoscute.

Flota de bătlie — una singură și nu trei sau patru ca pe vremea lui Nelson — și care reprezenta principalul sprijin al Imperiului, nu putea fi riscată, ca în războaiele epocilor dinainte, la coastele inamicului. Motiv pentru care „The Great Fleet” a fost bazată în nordul Scoției în golful Scapa Flow, la 500 de mile de baza flotei germane de la Wilhelmshaven și pentru care comandantul său șef, desemnat chiar în zilele care au precedat războiul, a fost un amiral bine cunoscut pentru experiența și prudența sa, John Jellicoe. Tot timpul războiului flota engleză a putut exercita astfel blocada îndepărtată a coastei germane, dominând Marea Nordului și închizând Canalul Mânecii.

Marina germană a urmărit inițial perturbarea traficului englez pe oceane prin acțiuni izolate de crucișătoare, dar, până la sfârșitul anului 1914, toate aceste nave au fost distruse sau anihilate. Abia după stabilizarea frontului terestru din Franța, flota germană a ieșit de câteva ori în larg, întâlnind în cele din urmă pe cea engleză, în largul peninsulei Iutlanda.

„Ceasul înstelat” — pentru a folosi expresia lui Stephan Zweig al întregului război naval a ajuns astfel să sune către amurgul zilei de 31 mai 1916. Flota britanică s-a plasat în fața a treia a luptei între germani și bazele lor, așteptându-se la o acțiune decisivă în dimineața următoare. Această acțiune nu a mai avut însă loc. Flota germană s-a putut retrace noaptea înspre

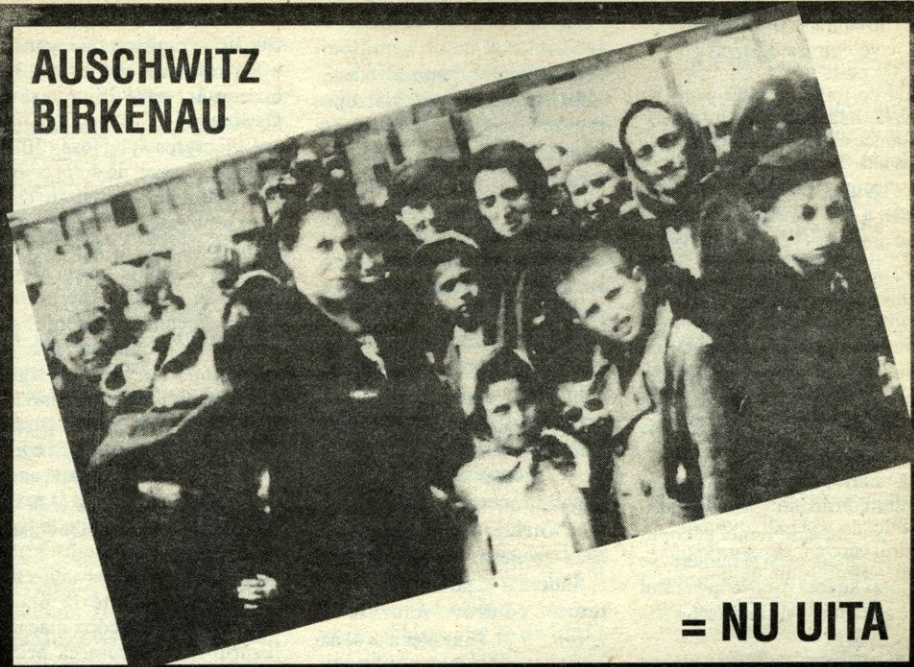
baze. Dar cu toate pierderile suferite de englezi, proporția în nave mari de luptă a rămas aceeași și blocada Germaniei a continuat. Pe deasupra, comandantul șef german amiralul Reinhardt Scheer, convins de imposibilitatea câștigării războiului naval de către germani cu forțe de suprafață, a cerut dezlănțuirea războiului submarin *total*, ca singur mijloc de a aduce Anglia la tratative de pace. Iutlanda a avut deci, prin consecințele sale, roadele unei victorii strategice. Adversarul, ca și Franța în veacul XVII, renunța la o zadarnică acțiune a flotei de luptă pentru a încerca în schimb împiedicarea comunicațiilor pe mare ale insulelor britanice.

Submarinul nu s-a dovedit însă arma absolută, așa cum se crezuse. Cu toate cele peste 5 267 000 tone de vase comerciale engleze scufundate între 1 februarie 1917 și noiembrie 1918, mijloacele organizatorice și tehnice de combatere — convoaie, escorte, nave speciale a.s., grenade a.s. și perifoane —, coordonate de același amiral Jellicoe, chemat de Amiralitate să conducă lupta antisubmarină, s-au dovedit mai puternice. Anglia nu a putut fi blocată; o condiție prealabilă a încetării ostilităților, cerută de Germania, a fost de altfel și oprirea războiului submarin.

Armistițiul din noiembrie 1918 a impus Germaniei internarea flotei sale militare în Anglia. În ziua de 21 noiembrie, un reporter a fotografiat pe amiralul David Beatty, urmașul lui Jellicoe la comanda Great Fleet-ului, privind cum navele germane ajungeau una după alta în golful Rosyth (Firth of Forth), unde aveau să-și coboare definitiv pavilioanele.

Imaginea, la lumina unui soare apune, căpăta o valoare de simbol. La 350 de ani după primele expediții ale lui Hawkins și Drake în Antile, comandantul flotei engleze contempla înfrângerea ultimului adversar al acestei flote, în lunga sa epopee de stăpânire a mărilor pentru dezvoltarea și securitatea Imperiului britanic. ■

AUSCHWITZ BIRKENAU

= NU UITA

BOHDAN RYMASZEWSKI

A trecut aproape o jumătate de secol de când cea mai mare fabrică a morții din istoria omenirii și-a închis porțile. Cuvântul Auschwitz este, din anii '40 ai secolului nostru, sinonim cu genocidul. S-ar putea crede că, datorită presei, adevărul despre Auschwitz se știe în toate colțurile lumii, dar lucrurile nu stau așa, pentru că numeroase amănunte importante legate de acest loc sunt foarte puțin cunoscute, iar altele chiar deloc.

Explicația constă în dimensiunile lui de-a dreptul uriașe și în complexitatea procesului de exterminare organizat de hitleriști, dar și în încercările de a șterge urmele crimelor. Nici măcar numărul victimelor, care este un lucru elementar nu a putut fi precizat decât în ultima vreme, când, pe baza unor studii amănunțite, s-a

stabilit că ar fi vorba despre un milion și jumătate, și asta cu aproximație.

Timp de mai bine de patruzeci de ani, numărul morților de la Auschwitz a fost evaluat la patru milioane. Diferența este apreciabilă și ar putea surprinde, dar poate fi explicată. Mai întâi, deoarece n-a existat nici o evidență exactă a acestei exterminări la scară industrială. Apoi deoarece groaza de moarte și de crimă are întotdeauna o puternică influență asupra sentimentelor și imaginației oamenilor.

Autorul acestui articol a fost, în perioada 1972-1983, director general al Direcției muzeelor și protecției monumentelor și custode general al monumentelor, în cadrul Ministerului culturii și artelor din Polonia. De câțiva ani este consilier al ministrului culturii și artelor, secretar general al Consiliului internațional al Muzeului de stat de la Auschwitz, membru activ a numeroase organizații științifice. A fost în două rânduri președinte al Direcției Asociației Custozilor Monumentelor. Este autorul a peste o sută de studii științifice și al câtorva cărți apărute în Polonia și în străinătate.

Textul ne-a fost pus la dispoziție de Ambasada Poloniei la București, căreia îi mulțumim.

Pentru ca Rezistența să nu se extindă

Proiectul de organizare a unui lagăr de concentrare amplasat în Polonia, în localitatea istorică Oswiecim (în germană Auschwitz), a fost elaborat pe la sfârșitul anului 1939, de către Biroul Comandamentului S.S. și al Poliției germane de la Wrocław, condus pe atunci de generalul SS Erich von dem Bach-Zelewski, care avea să ajungă vestit mai târziu, în timpul insurecției din 1944 de la Varșovia. El dăduse detașamentelor sale ordinul de a trage asupra populației civile din capitala Poloniei (mii de locuitori, printre care femei și copii, au fost atunci uciși și numeroase grupuri au fost trimise în lagărul de concentrare de la Auschwitz-Birkenau).

Subalternul generalului von dem Bach, colonelul SS Aroald

Wigand, inspector de poliție și securitate și autor nemijlocit al planului de organizare a lagărului, argumenta în fața superiorilor săi că, în situația în care toate închisorile din Silezia Superioară erau pline (aici aflându-se în principal patrioți polonezi) și nu mai puteau primi deținuți, construirea unui lagăr era absolut necesară pentru a se preveni extinderea Rezistenței.

După părerea lui, vechile cazărmi de artilerie de la Oswiecim erau ideale pentru un astfel de lagăr. Wigand și-a susținut ideea subliniind că aceste cazărmi erau în apropierea unor căi de comunicații în stare de funcționare și erau situate în afara orașului, ceea ce permitea o eventuală extindere a lagărului. În pofida tuturor controverselor, la 27 aprilie 1940, Himmler a ordonat amplasarea lagărului la Oswiecim, el fiind construit de către prizonieri.

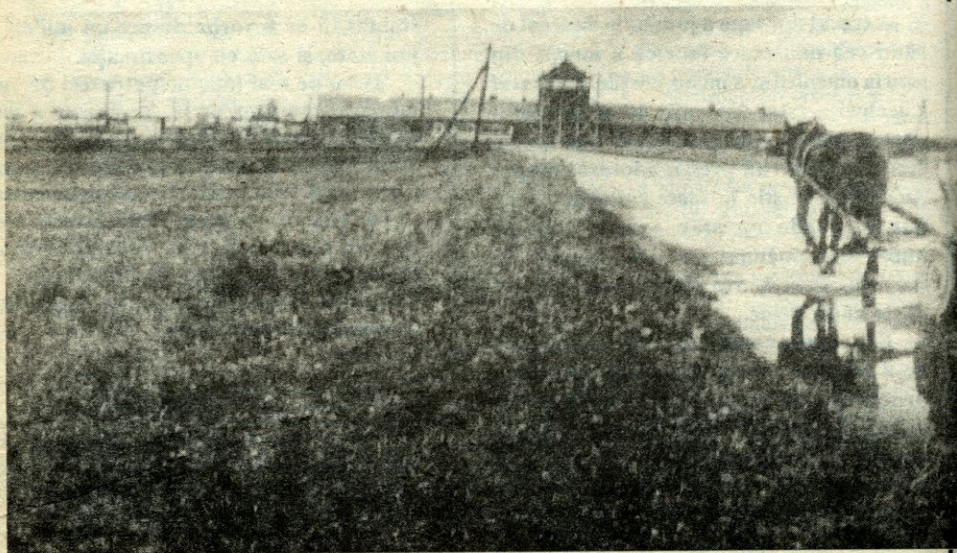
La 5 mai 1940, Rudolf Hoss a devenit comandantul lagărului.

Primul grup de prizonieri folosiți la construcția lagărului a fost alcătuit din evrei, 300 la număr, care locuiseră la Oswiecim.

La cererea lui Hoss, 30 de deținuți germani de drept comun din lagărul de concentrare de la Sachsenhausen, aflat în apropiere de Berlin, au fost aduși la 20 mai 1940 la Auschwitz. Acestora li s-a încredințat supravegherea prizonierilor și a grupurilor de muncă. Așa s-a format nucleul vestiților Kapo. Au sosit apoi 15 funcționari SS, care au alcătuit grupul gardienilor. Efectivele acestora aveau să atingă 3 000 de persoane. Acest grup numeros și înarmat, subordonat comandantului lagărului, păzea niște deținuți fără urmă de vlagă. Rezistența a fost nevoită să renunțe la planul inițial, care prevedea atacarea lagărului și eliberarea prizonierilor. Chiar dacă o asemenea acțiune ar fi fost încununată de succes, nu puteau fi ascunse peste 200 000 de persoane epuizate și bolnave.

În p. 71: un grup de evrei unguri la sosirea la Auschwitz, în 1944

Lagărul nu trebuie uitat. Generațiile ce vin trebuie să știe

La 14 iunie 1940 a sosit la Auschwitz un grup de 728 prizonieri. Au mai urmat mulți alții: în lagăr erau aduși sistematic oameni nevinovați, nu doar din Polonia, ci și din celelalte țări ocupate din Europa. La 15 august 1940, de pildă, au fost trimiși la Auschwitz 1 666 de locuitori ai Varșoviei, dintre care 513 fuseseră arestați mai înainte, iar ceilalți 1 153 fuseseră pur și simplu luați de pe stradă, cu prilejul raziilor.

În timpul acestor operații, organizate cu scopul de a ține populația sub teroare, o parte a orașului era blocată și toți cei ce se aflau în acel moment pe străzi erau ridicați. După verificarea actelor, cetățenii germani și cei din statele aliate Germaniei, precum și persoanele care puteau dovedi cu documente că lucrează în instituții de mare importanță pentru cel de-al III-lea Reich, mai ales în cele care produceau pentru armată, erau eliberați.

Himmler dispune

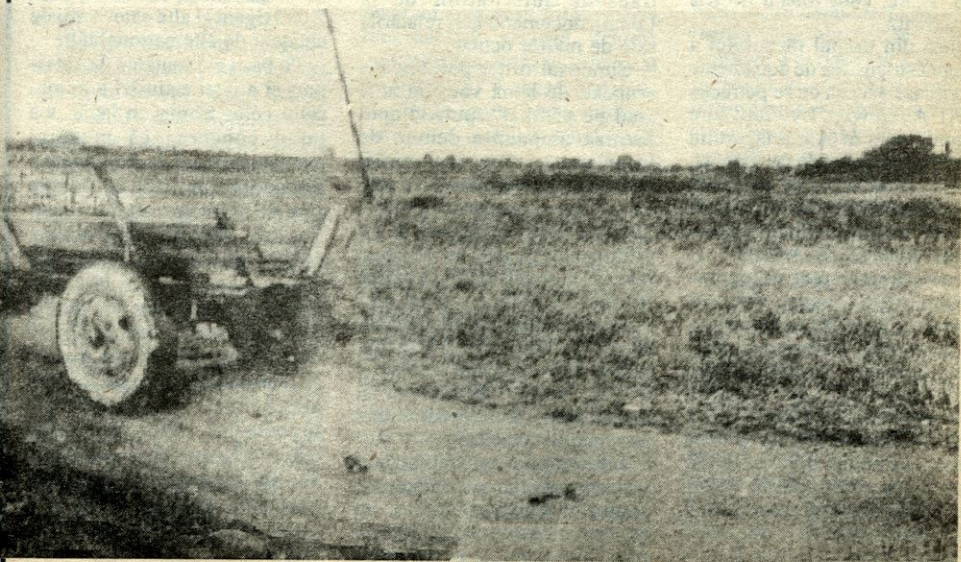
Astfel, printre polonezii trimiși în lagărele de concentrare naziste se numărau nu numai cei acuzați de legături cu Rezistența și persoanele care, prin poziția și opiniile lor, puteau juca un rol de seamă în cadrul organizațiilor socotite ilegale, ci și cei care avuseseră îndrăzneala de a nu se supune dispozițiilor date de autoritățile de ocupație (de exemplu, posedarea unui post de radio).

În lagărele de concentrare se găseau de asemenea persoanele arestate cu prilejul raziilor, ostaticii și chiar locuitorii anumitor regiuni, ca de pildă Zamosc, care erau supuse „purificării etnice“, urmând să fie populate cu cetățeni germani. Așa s-a întâmplat de altfel și pe teritoriul fostei U.R.S.S.: mii de persoane, printre care femei și copii, au fost trimise la Auschwitz din regiunile Minsk și Vitebsk, pe care nemții le

socoteau „amenințate“ de acțiunile partizanilor.

Chiar dacă aveau de ispită o condamnare temporară, cei care ajungeau în lagăr erau cel mai adesea sortiți pieirii. În arsenalul mijloacelor de intimidare, condamnarea la lagăr era a doua „sancțiune“ sau „dispoziție de ordine“ dată de ocupant, după pedeapsa cu moartea, pentru „delicte împotriva celui de-al III-lea Reich“ (de exemplu, ajutorul dat evreilor, deținerea de arme sau furtul unui obiect ce aparținea unui german).

Lagărul amplasat în vechile cazărmi de la Oswiecim, numit KL Auschwitz I sau Sammlager (lagărul-mamă), număra, înainte de primăvara anului 1941, douăzeci de clădiri special amenajate, care au adăpostit în primul an peste 10 000 de deținuți, în cea mai mare parte polonezi. Cu timpul, numărul deținuților a crescut. Locul celor care mureau era luat de alții. Lagărul devenise

neîncăpător, iar naziștii prevedeau sporirea numărului deținuților.

În aceste condiții, Himmler a ordonat extinderea lagărului KL Auschwitz I cu încă 10 000 de locuri și construirea, în paralel, a unui nou lagăr în vecinătatea satului Brzezinka, lângă Oswiecim, unde urmau să fie aduși cam 100 000 de prizonieri de război. Așa a luat naștere Auschwitz II-Birkenau, care a devenit lagăr de concentrare și de exterminare a mii, zeci de mii și chiar sute de mii de persoane: 900 000 evrei, 70 000 polonezi, 20 000 țigani, 15 000 prizonieri de război sovietici și alte câteva mii de alte naționalități.

Cei ce locuiau în preajma lagărului au fost expropriati și casele le-au fost distruse, creându-se astfel o zonă de aproximativ 40 000 m², numită „zonă de interes“, care rămânea la dispoziția SS. În ultimii ani de război, cererea de mână de lucru ieftină a crescut. Deținuții din lagăr erau trimiși la muncă în întreprinderi industriale și mine. Pentru a ușura acest proces au fost amenajate în regiunea Oswiecim, în apropiere de întreprinderi, 48 de sub-lagăre, care țineau de KL Auschwitz.

Încă din timpul războiului a început strângerea de documente privitoare la ceea ce se petrecea la KL Auschwitz. Deținuții care organizaseră în cadrul lagărului un fel de mișcare de Rezistență, au încercat să țină evidența numărului victimelor din această fabrică a morții. Datele culese erau transmise în secret conducerii Rezistenței poloneze. Informațiile despre crimele comise de hitleriști au fost aduse la cunoștința guvernelor american și britanic. Raportul asupra terorii naziste în Polonia ocupată și a campaniei de exterminare a evreilor, care s-a desfășurat de la jumătatea anului 1942 și la KL Auschwitz, a fost prezentat celor mai înalte autorități americane și britanice personal de către trimisul conducătorilor Rezis-

tenței poloneze, Ryszard Karski. Din păcate, reacția Occidentului s-a lăsat îndelung așteptată.

De bună voie în lagăr

Aceeași soartă au avut-o mărturiile și informațiile culese la KL Auschwitz de căpitanul Witold Pilecki, care nu s-au soldat cu nici o acțiune concretă. Pilecki, ofițer în Rezistența poloneză, își făcuse rost de documente false și se lăsase arestat, cu acordul comandantului suprem al Armatei din Interior (AK) în timpul unei razii la Varșovia, în septembrie 1940, ca să fie trimis la Auschwitz, unde putea vedea cu ochii lui ceea ce făceau naziștii.

Îndată ce a ajuns în lagăr, căpitanul Pilecki a organizat o rețea a mișcării de Rezistență a prizonierilor, care nu a fost descoperită niciodată. Deși mulți dintre membrii ei au murit, rețeaua a renăscut mereu și a funcționat până la eliberarea lagărului. Căpitanul Pilecki a reușit să evadeze, nu pentru a scăpa cu viață, ci pentru a spune adevărul lumii întregi, și a transmis autorităților de la Londra documentele și relatările sale de martor ocular.

Curajosul ofițer polonez s-a aruncat, de bună voie, în acel „iad pe pământ“, putând apoi furniza amănunte demne de încredere cu privire la torturile, barbariile și exterminarea la care SS și Kapo supuneau prizonierii. Totuși, Pilecki nu deținea nici o cifră exactă și nici nu putea să prevadă numărul victimelor până în ianuarie 1945. De altfel, nici martorii oculari și nici măcar supraviețuitorii acestei tragedii, dintre care unii mai trăiesc și astăzi, nu sunt în măsură să spună câți oameni au murit asinați la Auschwitz.

Informațiile sunt într-adevăr numeroase, dar nu suficiente pentru un asemenea calcul, tot așa cum nu ajunge să stai într-un oraș mare ca să poți socoti

numărul de locuitori. Trebuie precizat că atât victimele cât și paznicii nu dispuneau decât de date aproximative, fragmentare, rezultând din observații personale, deci prea puțin exacte.

Recent numărul persoanelor asasinate la KL Auschwitz a fost stabilit definitiv. După ce au fost analizate semnele de recunoaștere – numerele tatuate pe brațul deținuților – și documentele care s-au păstrat, s-a putut constata că mai bine de 450 000 deținuți se aflau în evidențele lagărului. Dintre aceștia, cam 188 000 au fost duși în alte lagăre, aproape 500 au evadat, 1 500 au fost eliberați și 8 000 au stat în lagăr până la eliberare.

Multe dintre persoanele trimise la Auschwitz n-au fost înregistrate și nici n-au primit vreun număr, pentru că lagărul urma să fie pentru ele un loc de execuție, și nu de concediu. Este ceea ce s-a întâmplat cu un mare număr de evrei duși la Auschwitz începând din 1942. Îndată după sosire și selecție, cei mai mulți erau trimiși direct la moarte, în camerele de gazare. Printre morții neînregistrați se numără aproximativ 10 000 polonezi și câteva mii de prizonieri de război sovietici, cam 2 000 țigani și alte câteva mii de cetățeni de alte naționalități.

Pe baza evidențelor de transport și a unei estimări a numărului celor trimiși în lagăr, s-a putut conchide că numărul evreilor internați la Auschwitz a fost de aproape 1 100 000, dintre care 438 000 veneau din Ungaria, cam 300 000 din Polonia, 60 000 din Olanda, 69 000 din Franța, aproape 55 000 din Grecia, aproximativ 46 000 din Theresienstadt, Cehia, 27 000 din Slovacia, 23 000 din Austria și Germania, aproape 25 000 din Belgia, cam 10 000 din Iugoslavia, 7 500 din Italia, 690 din Norvegia; aproximativ 34 000 de prizonieri au fost aduși din alte lagăre de concentrare sau din locuri neprecizate.

Încercare de ștergere a urmelor

Dintre cei trimiși la Auschwitz, doar 250 000 aveau să rămână în cadrul lagărului, fiind selectați pentru muncă. Ceilalți, cei mai mulți, își găseau moartea în camerele de gazeare îndată ce coborau din tren, iar cadavrele erau arse. Înainte de a se aplica metodele de lichidare fizică masivă și rapidă, prizonierii de la Auschwitz mureau de foame și de epuizare în urma muncilor grele la care îi supunea administrația lagărului, erau secerăți de boli și epidemii, pentru că trăiau în condiții inimaginabile.

Numeroși deținuți au murit în urma injectiilor cu fenol sau a torturilor, alții au fost împușcați de santinelele răspătite cu zile libere dacă ucideau un prizonier care, chipurile, ar fi încercat să evadeze. Clădirile erau înghețate și atât de ticsite, încât, în timpul nopții, prizonierii abia se puteau mișca. Uneori erau ținuti multă vreme în picioare, la apel, și asta se întâmpla de obicei iarna, când temperatura cobora sub zero grade.

Unii dintre ei erau împușcați de hitleriști în afara lagărului sau sub zidul morții, lângă blocul 11 – numit blocul morții, pentru că aici erau aduși condamnații la moarte. În unele cazuri aveau loc chiar execuții pentru fapte grave, acuzații fiind spânzurați în fața tuturor sau aruncați în carceră, unde mureau de foame. Numeroși erau de asemenea prizonierii supuși unor experiențe pseudo-medicale, în urma cărora fie mureau, fie rămăneau infirmi.

Prima mare execuție a fost cea din 22 noiembrie 1940, când au fost împușcați 40 de prizonieri politici polonezi. Ultima execuție publică a avut loc la Auschwitz la 30 decembrie 1944, când 2 polonezi și 4 austrieci au fost spânzurați, pentru că făcuseră

parte din mișcarea de Rezistență a lagărului. De asemenea, în lagărul de femei de la Brzezinka (Birkenau) au fost spânzurate 4 deținute evreice, acuzate de a fi furnizat explozibil organizațiilor revolte de la Sonderkommando, adică grupul de prizonieri obligați să ardă cadavrele în cuptoare și să „asigure” bunurile personale ale victimelor.

Gazul ucigaș eyclon B a fost testat la 3 septembrie 1941, în beciul blocului 11, pe 25 de deținuți bolnavi, „selecționați” și pe aproape 600 prizonieri de război din armata sovietică. A fost apoi folosit într-o încăpăre special amenajată lângă crematoriu, la Auschwitz I. Alte patru camere de gazeare au fost amenajate în 1942 și 1943 la Auschwitz-Birkenau. Toate au funcționat până la sfârșitul anului 1944. Trupurile victimelor erau arse în cuptoare, dar, atunci când numărul lor era prea mare, erau transportate în pădurea vecină sau aruncate în gropi comune.

La cumpăna anilor 1944-1945, când trupele sovietice înaintau spre vest, hitleriștii au încercat să șteargă urmele crimelor. Mai întâi au organizat o evacuare în masă a prizonierilor, în timpul căreia mulți au murit. La ordinul Berlinului, naziștii au ars documentele, au distrus camerele de gazeare și cuptoarele. La KL Auschwitz, unde trupele sovietice în ofensivă au ajuns la 27 ianuarie 1945, hitleriștii nu apucaseră să distrugă dovezile ororii.

Soldatii sovietici care au pătruns în lagăr au văzut câteva mii de deținuți vlăguți, printre care un mare număr de copii, cea mai mare parte a clădirilor și a instalațiilor, grămezi de lucruri personale și tone de păr provenind de la victime. Această dovadă zdrobitoare a tragediei petrecute în acest loc a fost pusă

sub protecția Muzeului de stat, creat în 1947, chiar pe amplasamentul lagărului.

Muzeul, care se întinde pe mai bine de 200 hectare, cuprinzând clădirile și instalațiile fostului lagăr, mărturie a istoriei pe care nimeni nu are dreptul să o uite, a fost întreținut timp de peste patruzeci de ani din fonduri provenite exclusiv din bugetul statului polonez. În ultima vreme, muzeul a beneficiat de un sprijin internațional substanțial, acordat în primul rând de către Germania, dar și de către alte țări – Belgia, Grecia, Statele Unite ale Americii.

Această cooperare internațională dovedește că lumea înțelege exact semnificația acestui tragic patrimoniu istoric pentru omenire. Locul unde se afla KL Auschwitz, cu tot ce s-a păstrat din fostul lagăr, figurează astăzi pe lista patrimoniului cultural și natural aflat sub protecția UNESCO.

Raportul elaborat de către experții Fundației americane R.S. Lauder, cu privire la lucrările necesare conservării Muzeului de stat de la Auschwitz, a jucat un rol hotărâtor în acțiunile întreprinse de către reprezentanții Fundației și Consiliul național al muzeului, pentru obținerea unor subvenții străine și internaționale. Subscripția publică organizată în același scop în Germania, de către Nord-deutscher Rundfunk Panorama din Hamburg, a fost de asemenea încununată de succes.

Toate aceste exemple vin să ilustreze solidaritatea umană în efortul de a păstra ceea ce rămâne din KL Auschwitz – simbol și mărturie a ceea ce omenirea nu poate uita, dacă dorește să învingă răul și să lupte mereu și pretutindeni pentru binele omului. ■

**În românește de
Brândușa PRELIPCEANU**

MĂRTURII CREȘTINE ÎN DACIA ROMANĂ

Preot I. IONESCU

Prezența creștinismului în Dacia romană, în sec. II-III, până la retragerea aureliană, a fost considerată de Vasile Pârvan „o necesitate istorică”.

La rândul său, regretatul Radu Vulpe, discipol apropiat al lui Vasile Pârvan, sublinia rolul important pe care creștinismul l-a avut în etnogeneza românilor și în romanitatea noastră. „Noi suntem români fiindcă suntem creștini și creștini fiindcă suntem români”, scria el. „Factorul creștin – continua R. Vulpe – apare în procesul de romanizare de la originea poporului român cu un rol determinant, încât se ridică la o însemnătate egală cu aceea a romanității noastre însăși. Cu bună dreptate se poate vorbi de aceste

în 1969, același arheolog consemna: „Fapt e că până acum nu avem nici o urmă sau indiciu sigure, de caracter istoric, arheologic sau epigrafic asupra existenței creștinilor în provincia lui Traian până la Aurelian. Izvoarele de ordin literar-istoric (Tertullian și Origenes) sunt îndoielnice și nesigure”.

O mai complexă cercetare și interpretare a mărturiilor paleo-creștine din vechea Dacie romană socotim însă că ar putea oferi dovezi materiale indubitabile și asupra prezențelor creștine în amintitele secole II-III.

Despre o astfel de mărturie va fi vorba, în cele ce urmează.

Dar, mai întâi, o scurtă familiarizare a cititorilor cu câteva simboluri creștine. Cel mai

răspândit este, desigur, crucea. Prezența ei pe monumente și diferite obiecte arheologice, i-a făcut pe istoricii și arheologii de la noi care s-au ocupat de vechimea creștinismului la români să considere că mărturiile de acest fel apar abia de prin sec. IV.

Într-adevăr, înainte de acest secol crucea este rar întâlnită, ea fiind considerată infamă, deoarece servea ca instrument de supliciu pentru criminali. Abia sub Constantin cel Mare (306-337) crucea a fost interzisă ca mijloc de tortură și a început să fie cinstită oficial ca obiect de cult.

Să reținem și faptul că existau mai

Fragmentul de monument funerar descoperit la Turda, antica Potaissa

Același lucru îl afirma și prof. Ion Barnea, într-un studiu apărut în primul număr al noii serii a revistei *Magazin istoric*, în ianuarie 1990.

Dovezile materiale însă ale acestei prezențe creștine, pentru secolele II-III lipseau. Astfel, în 1940, C. Daicoviciu, referindu-se la „creștinismul dacic din secolele II-III”, scria: „Orice s-ar spune, adevărul e că nu putem aduce nici o probă concludentă în favoarea creștinismului la nord de Dunărea de Jos”. Iar,

multe forme de cruci: crucea *decussata* sau crucea Sfântului Andrei (numită și crucea siriană) în formă de X; crucea *commisa* sau *patibulata*, în forma literei T; crucea *immisa* sau *capitata*, numită și crucea latină, cu brațele inegale; crucea *quadrata* sau *crucea greacă*, cu brațele egale; crucea *gammata*, compusă din patru gama (Γ); crucea *ansata*, sau *crucea egipteană* și, în fine, crucea *florida*, disimulată din ornamente florale.

S-a folosit înainte de Constantin cel Mare, Crucea Sfântului Andrei, tăiată la intersecția celor două bare cu o linie verticală, semnul rezultat însemnând Iisus Hristos. De asemenea, vechii creștini foloseau și forma constantiniană a crucii, un X tăiat de un P și care însemna Hristos.

Cum constată și un erudit cercetător al simbolurilor creștine, M. Sulzberger, crucea simplă nu se întâlnește „deloc înainte de epoca lui Constantin cel Mare“. Ea apare, neîndoindu-ne, cu puțin înainte de mijlocul sec. IV.

Și totuși creștinii au avut ca obiect al venerației lor crucea pe care a fost răstignit Iisus Hristos și în primele trei secole ale creștinismului. Numai că, în acele veacuri de persecuție a Bisericii, ei apelau la diferite simboluri pentru a evoca atât crucea cât și pe cel care a pățit pe ea.

Arta picturală paleocreștină, la începuturile ei, l-a reprezentat pe Hristos prin simboluri și alegorii cunoscute numai celor inițiați, respectiv creștinilor.

Dintre aceste simboluri, a fost folosit, în special, peștele (*ihthys* în grecește). Din literele acestui cuvânt primii creștini au format acrostihul *Iisus Hristos Theu Ivous Sotir* (Iisus Hristos. Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul).

Alte simboluri întrebuințate erau din lumea animală (delfinul, mielul, pasărea Phoenix, porumbelul, păunul, leul, calul), din cea vegetală (vița de vie, strugurii, măslinele, ramura de măsline, crinul, ramuri de smochin, de finic) sau de alt ordin (pâinea marcată cu semnul crucii, corabia, ancora, tridentul, farul, sfeșnicul, lira, coroana).

Pe unele monumente funerare descoperite în Dacia romană, în special în Dacia Superior, întâlnim ca simboluri și alegorii creștine, îndeosebi delfinul însoțit de trident sau singur, vița de vie cu struguri, păunul pereche adăpându-se dintr-un vas.

Să mai precizăm și faptul că în mitologia greco-romană delfinul era considerat că

transportă morții în insulele fericite. În creștinism, îl simbolizează pe Iisus Hristos, care duce la limanul mântuirii corabia sa, care este Biserica creștină. Delfinul a fost reprezentat de preferință ca simbol creștin înaintea simbolului pește pe monumentele paleocreștine cele mai vechi. Tridentul care străpungea delfinul a devenit simbolul crucii, instrumentul mântuirii credincioșilor.

Un astfel de monument paleocreștin din sec. II-III – reprezentativ pentru mărturiile paleocreștine din întreg Imperiul roman – a fost descoperit în 1936 la Turda, antica Potaissa.

Aici, la Potaissa, se știe, a fost castrul Legiunii a V-a Macedonica, adusă în Dacia spre sfârșitul sec. I d. Chr. din Palestina. Așezată mai întâi la Troesmis (Iglița, în Dobrogea) Legiunea a V-a a fost mutată, prin 167-168, la Potaissa, care până atunci fusese un sat, Vicus Patavis-sensium.

Monumentul la care ne referim este un coronament de altar funerar din piatră calcaroasă, sculptat dintr-un singur bloc. Are înălțimea de 135 cm, cu dimensiunile bazei de 51 × 36 cm. Pe latura centrală a monumentului este sculptat un delfin, cu capul în jos, spre dreapta, cu coada unduind și botul marcat prin două linii adâncite, cu ochiul bine reliefat și cu cele cinci aripioare, dintre care cea de deasupra capului este mai mare. Coada este întretăiată de un trident, a cărui terminație este acoperită de capul delfinului.

Pe latura din dreapta este sculptat un cantharos (vas grecesc), înalt de 32 cm, din care iese un vrei de iederă cu cinci frunze. Latura stângă este decorată cu un vrei de viță de vie, cu frunze și ciorchini de struguri.

Imaginile de pe monument sunt simboluri creștine clare. Modul cum este sculptat delfinul sugerează, de exemplu, cele două litere grecești, *alfa* (gura) și *omega* (coada) care trimit la citatul biblic. „Eu sunt Alfa și Omega, începutul și sfârșitul“ (*Apocalipsa*, 21, 6; 22, 13), adică Iisus Hristos. La rândul ei, vița de vie îl reprezintă pe Hristos, după cum însuși a spus: „Eu sunt vița cea adevărată și Tatăl Meu este lucrătorul“ (Ioan, 15, 1).

Menționăm faptul că, până acum, acest monument de la Potaissa nu a fost identificat ca mărturie paleocreștină, deși simbolistica sa este graitoare.

Semnificația sa deosebită constă în aceea că mărturisește despre prezența creștinismului pe pământurile patriei noastre încă din secolele II-III. ■

Chipuri de boieri și jupânese

TOADER MARELE LOGOFĂT

MARIA MAGDALENA SZÉKELY

Vara¹ anului 1540. În scriptoriul mănăstirii Humor, egumenul Paisie termina de copiat un manuscris cu Faptele apostolilor (Apostol), așezând, după obicei, înaintea textului, o inscripție dedicativă: „Egumenul ieromonah Paisie de la mănăstirea Humorului a făcut acest Praxis, după blânda adormire a jupanului Toader, marele logofăt, ctitorul acestui sfânt lăcaș unde este hramul Adormirii Preasfintei, Cinstitei și Binecuvântatei Stăpâne a Noastre, de Dumnezeu Născătoare și Pururea Fecioară, Maria. Și l-a făcut pentru pomenirea mai sus-scrisului pan Toader, marele logofăt, ctitorul sfintei mănăstiri Humor, și a soțiilor sale, Anastasia și Marta, și pentru pomenirea duhovnicului său, mai sus-scrisul egumen ieromonah Paisie al Humorului. Și stăpâna atunci domnul Ștefan voievod cel mic și rău. În anul 7048 (1540), și s-a terminat în luna iunie 27“.

Ieromonahul Paisie – cărmuitor vreme de mulți ani al obștii călugărești de la Humor – este un personaj cunoscut mai ales datorită faptului că el a trimis, în 1538, lui Petru Rareș, aflat în

refugiu la Ciceu, celebrul Tetraevanghel „de la Humor“, cu portretul în miniatură al lui Ștefan cel Mare. Dar tot Paisie a fost și cel care a supravegheat zugrăvirea bisericii Humorului: numele lui apare adăugat ulterior în pisania edificiului, iar chipul îi este înveșnicit în fresca de pe peretele nordic.

Domnul Moldovei, „Ștefan voievod cel mic și rău“, în zilele căruii Paisie isprăvea de copiat Apostolul nu este altul decât Ștefan Lăcustă (1538-1540). Adăugarea la numele său a celor două atribute, mic și rău a fost anume făcută pentru a pune în antiteză imaginea acestui Ștefan cu amintirea celuiilalt, a lui Ștefan cel Mare și Bun. Însemnarea ieromonahului Paisie din 1540, citită în oglindă și pusă alături de scrisoarea adresată regelui Poloniei la 21 februarie 1531, de Petru vodă Rareș (în care acesta explică: „Și mai spui Domnia Ta că noi nu suntem feciorul lui Ștefan vodă cel Mare, ci suntem feciorul lui Bogdan voievod care era frate cu noi“) sunt cele mai vechi atestări ale cognomenului „cel Mare“ atribuit lui Ștefan voievod.

De neamul lui Toader, cine a fost el

Și acum să ne întoarcem la mănăstirea Humor și să aruncăm o nouă privire asupra paginii abia terminate de egumenul Paisie. Se spune acolo că *Apostolul* a fost copiat întru pomenirea ctitorului aceluia lăcaș, Toader marele logofăt, a soțiilor sale, Anastasia și Marta, precum și a părinților săi, Ioan și Ana.

¹ În articolul pe care autoarea l-a publicat în nr. 7/1995, în timpul redactării textului în redacție, s-a strecurat o eroare de preluare. Citatul din Sever Zotta, reproduș în p. 52, coloana 1, reluat parțial și în subtitlul din p. 51, se va citi corect astfel: „Și așa se isprăvesc toate bine pentru *abila* moldoveancă“ – n.r.

Mare logofăt al Moldovei în răstimpul 1523-1538, Toader este un personaj aproape necunoscut din punct de vedere genealogic. Documentele de cancelarie nu vorbesc niciodată de familia lui. Nu este pomenită niciodată o „ocină și dedină“ a lui Toader în pământul Moldovei, ca și când înaintașii lui n-ar fi trăit pe aceste meleaguri, ci ar fi venit să se stabilească aici din alte părți. Mai mult, este absolut ciudat că în notița de pe manuscrisul deja menționat, în inscripția pietrei sale de mormânt și în pisania de la Humor, Toader este numit „jupan“, într-o vreme când toți ceilalți boieri moldoveni purtau

titlul de „pan“, copiat după modelul polonez. Vrând-nevrând, „jupan“ duce cu gândul la lumea sud-slavă, mai cu seamă sârbească, unde acest titlu acoperise o realitate politică străveche. Și ar mai fi de amintit un amănunt: numele părinților lui Toader apar și în pomelnicul mănăstirii Bistrița, sub forma *Iovan* și *Ana*. Or, prenumele *Iovan* întărește presupunerea că între familia lui Toader și spațiul sârbesc existau anumite legături.

Cele două soții ale logofătului, amintite de ieromonahul Paisie, sunt la fel de puțin cunoscute sub raport genealogic. Pentru Marta, inscripția dedicativă a *Apostolului*

este singura atestare documentară. În ceea ce o privește pe Anastasia, ea nu apare niciodată ca moștenitoare a unor sate, nu se constituie parte la nici un proces, nu vinde și nu cumpără nimic. Toate mărturiile despre existența ei (piatra funerară, pisania și tabloul de la Humor, un document de danie a lui Toader și notița de pe *Apostolul* din 1540) provin dintr-o vreme când ea era deja trecută la cele veșnice. O viață trăită discret, în liniște, fără implicații sociale, fără acțiuni ieșite din comun, ca mai toate viețile jupânelor noastre din Evul Mediu. Moartea a găsit-o singură: copiii nu avusese, iar „jupan“ Toader era trimis, în acea toamnă a anului 1527, de mai multe luni, în misiune la Constantinopol; s-a întors când ea era deja înmormântată. Câțiva ani mai târziu, mormântul jupânei a fost mutat în noua biserică de la Humor; deasupra lui, Toader a așezat o lespede de gresie cu un ornament floral de factură bizantino-romană și cu următoarea inscripție: „Această groapă a înfrumusețat-o pan Toader, mare logofăt, cneaghinei sale, Nastasia, care s-a mutat la veșnicele lăcașuri la anul 7035 (1527) luna septembrie 29 de zile“.

Dar, spre deosebire de celelalte soții de boieri al căror destin l-a împărțășit, Anastasia a avut șansa ca imaginea ei să străbată veacurile până la noi. Deși pictura de la Humor a fost executată la câțiva ani de la moartea Anastasiei (prin urmare, nu suntem în fața unui portret după natură), chipul din camera mormintelor cu obraz rotund, cu părul adunat sub vâl și pălărie de mătase albă, cu haină lungă și cămașă cu mânecile bogat împodobite rămâne, simbolic, chipul Anastasiei, soția lui Toader logofătul.

Acest portret funerar a constituit unul din punctele de pornire în confundarea marelui logofăt cu un personaj omonim, ginere al logofătului Ioan Tăutu. Iată originea acestei confuzii. În perioada interbelică, publicând impresionanta sa serie de volume închinată edificiilor medievale de

cult din Moldova, arhitectul G. Balș a făcut următoarea constatare în legătură cu portretul Anastasiei de la Humor: „Anastasia e în genunchi în fața Maicii Domnului. Ea poartă o lungă haină de brocat, din care ies largi mâneci cusute și strânse la mâini. Pe cap, peste vâl, are o largă pălărie asemănătoare cu aceea ce o poartă la Bălinești mama ei, soția logofătului Tăutu, pe frescă unde și dansa; Anastasia, e arătată ca fetiță“.

Observația reputatului specialist în istoria vechii arhitecturi și arte moldovenești va fi destul de repede întărită prin cuvântul celui mai însemnat editor de izvoare medievale moldovenești, Mihai Costăchescu. Într-o notă la volumul său de documente din vremea lui Ștefan cel Mare, el a explicat cum „o fată a logofătului Tăutu, anume Nastasia, a fost măritată cu Toader logofătul lui Petru Rareș“. Nu exista nici un motiv spre a se pune la îndoaială deducțiile lui G. Balș și Mihai Costăchescu: descendenții unui Toader logofătul apar ca nepoți și strănepoți ai lui Ioan Tăutu (evident, pe filiera feminină), Tăutu a avut într-adevăr o fiică Nastasia, Toader își desfășurase activitatea în cancelaria Moldovei și apoi era foarte la îndemână (și tentant!) să se presupună că Toader și-a început cariera ca diac, sub privegherea socrului său și, la maturitate, după acumularea unei bogate experiențe, a devenit el însuși mare logofăt.

Această teorie a avut o viață lungă: de-abia într-un studiu publicat în 1983 a început să se demonstreze că Toader marele logofăt nu avea nimic de-a face cu Toader logofătul, ginerele Tăutului. La mijloc era o simplă omonimie, căreia i s-au adăugat legăturile celor doi Toaderi cu cancelaria Moldovei. Așa cum am arătat deja, Toader marele logofăt descindea dintr-un neam necunoscut și fusese căsătorit cu o Anastasia – personaj tot atât de enigmatic. Celălalt Toader, diac (adică scriitor de acte) și apoi logofăt în cancelarie (funcție inferioară celei de mare logofăt), era urmașul panului Negrea, bogat

proprietar de sate în zona Bârladului, vornic sub Alexandru cel Bun. Avea două surori și patru frați, din care unul preot, unul dascăl și altul scriitor de documente – prin urmare, o familie cu vădite activități cărturărești. Acest Toader a fost căsătorit, în adevăr, cu fiica logofătului Tăutu, dar documentele nu precizează niciodată numele ei. Urmașii lor se regăsesc în familiile boieresci Huhulea și Mihăilescul. Sunt, toate acestea, dovezi ferme că Toader marele logofăt, ctitorul Humorului, a fost altcineva decât Toader logofătul, ginerele Tăutului.

Personajul din gravură

Marele logofăt Toader și-a început slujba pe lângă domnie încă în vremea lui Ștefan cel Mare. În iarna anului 1503, domnul Moldovei, aflat în apusul vieții, trimitea o solie la Veneția cu o scrisoare și cu rugămintea de a i se găsi alt medic, căci cel pe care îl avusese (Matteo Muriano) murise în Moldova. Solia era condusă de un postelnic Toader. Postelnicii de la curtea domnilor noștri, aflați în subordinea marelui postelnic, erau acei dregători care se îngrijeau de odăia domnească de culcare. Sunt elemente care îndreptătesc presupunerea că postelnicul Toader trimis la Veneția este una și aceeași persoană cu marele logofăt de mai târziu. În răstimpul 1504-1515, boierul moldovean a ocupat funcția de vornic al doilea sau al treilea, pentru ca, în 1516, să devină pârcaľab al Cetății Noi (cetatea din apropierea Romanului).

După complotul boieresc eșuat din 1523, îndreptat împotriva lui Ștefăniță voievod (1517-1527), fostul comandant militar al Cetății Noi a fost ridicat în dregătorie, devenind mare logofăt al Moldovei. Foarte probabil, ascensiunea strălucită a lui Toader până la cea mai însemnată dregătorie în stat se datorează participării sale active la înăbușirea complotului boieresc, semn al credinței nezdruccinate față de dinastia de la Suceava.

Anastasia, soția lui Toader Bubuiog, așa cum a înfățișat-o „meșterul de subțire”, cel ce a pictat biserica mănăstirii Humor

Despre activitatea sa ca mare logofăt în răstimpul 1524-1526, nu avem decât știri indirecte sau neclare. Totuși, se poate deduce că, în 1524, Toader a întreprins o călătorie în Transilvania, probabil cu scopuri diplomatice, de unde și-a cumpărat robi țigani. Informații bogate și sigure despre marele logofăt apar de-abia din 1527, anul înscăunării lui Petru Rareș. Pe parcursul primei domnii a acestuia (1527-1538), Toader a continuat să fie mai-marele cancelariei. Curând după întronarea lui Petru voievod, dregătorul a îndeplinit o lungă misiune (șapte luni!) la Istanbul, unde a fost trimis pentru a obține confirmarea noului domn de către sultan, poate pentru a trata condițiile prezentării haraciului, dar și pentru a aduce în Moldova un medic. S-a întors în țară în toamna lui 1527, la mai bine de o lună de când jupâneasa sa, Anastasia, trecuse în lumea dreptilor.

La puțini ani după ocuparea tronului, Petru vodă Rareș a redeschis vechiul diferend cu Polonia în problema Pocuției. Căutând să reînte în posesia acestui teritoriu, luat de părintele său, Ștefan cel Mare, cu sabia și pierdut de fratele său, Bogdan cel Orb, printr-o inabilitate politico-diplomatică, Petru voievod a

profitat de războiul dintre Polonia și Moscova și, în iarna anului 1530, a trecut granița nordică a Moldovei. La 10 decembrie, a cucerit Colomeea, iar o săptămână mai târziu a încercat să asedieze Liovul și Camenița. Răspunsul polonilor nu s-a lăsat mult așteptat. La 19 august 1531, palatinul Galiției, Jean Tarnowski, îi învingea pe moldoveni, într-o primă luptă, sub zidurile cetății Gwozdziec. Două zile mai târziu, Petru Rareș însuși va simți gustul amar al înfrângerii în bătălia de la Obertyn. Desfășurarea acestei confruntări militare este cunoscută din cronicile polone, din scrisori de epocă și dintr-o frumoasă gravură contemporană, deosebit de interesantă pentru subiectul de față. În partea stângă față de direcția de înaintare a moldovenilor, în spatele unor tufe sau al unei liziere, sunt desenați Petru voievod (lesne de recunoscut după steagul cu stema Moldovei care-i flutură deasupra capului) și după inscripția „Petrilo”) și, mai jos, Toader logofătul, a cărui siluetă este însoțită de explicația „Golophet”, evidentă transcriere eronată a titlului său. Sunt singurele personaje a căror identitate poate fi stabilită în gravura amintită. Toader este înfățișat călare, ținând în mână stângă (era stângaci?) sabia ridicată deasupra capului, spre umărul drept și, în mână dreaptă – frâiele calului. Atitudinea în care a fost desenat și faptul că gravorul a simțit nevoia să indice cu precizie locul în care Toader s-a aflat, la un moment dat, nu pot să ducă decât la concluzia că marele logofăt a fost și comandant de oaste pe câmpul de la Obertyn. Prins de adversari, Toader a rămas o vreme ostatec în Polonia. Captivitatea lui nu a durat, însă, prea mult. În iarna lui 1531, Petru Rareș trimitea în Polonia un boier să ceară salv-conduct (permis de liberă trecere) pentru o solie mai mare care trebuia să trateze condițiile de încheiere a păcii. Din solie urmau să facă parte marele logofăt și câțiva sfetnici ai domnului. Cererea lui vodă Rareș a fost satisfăcută: la 9 ianuarie 1532, regele Sigismund dădea

actul solicitat, valabil până la 10 martie, pentru solii moldoveni a căror suită putea să ajungă la 50-100 de călăreți. Din pricina lui Petru voievod, tratativele din Polonia s-au soldat cu un eșec, deși, după cum s-a văzut, chiar el le inițiasse. Refractor la cererile învingătorilor, Petru Rareș a refuzat să încheie pacea fără a primi despăgubiri de război, prizonierii moldoveni și tunurile capturate în luptă.

În ceea ce-l privește pe Toader logofătul, el a primit o nouă însărcinare, diferită de cele de până atunci. În mare criză de bani, Petru Rareș l-a trimis la Bistrița, în primele luni ale anului 1533, ca să împrumute o sumă de la bogații locuitori ai orașului.

Diplomatul...

Între timp, pentru Moldova se ivise un nou pericol care amenința tronul de la Suceava. Vestea despre campania lui Petru Rareș în Pocuția și despre dorința lui de a reface vechile granițe ale Moldovei ajunsesse la urechile sultanului, fără să-i provoace plăcere. Temându-se că Soliman va răspunde printr-o campanie de pedepsire, Petru voievod și-a reorientat politica externă, de la alianța cu Ioan Zápolya (favoritul turcilor) spre aceea cu rivalul său, Ferdinand de Habsburg. Este locul să reamintim cititorilor, foarte pe scurt, elementele esențiale ale crizei politice din regatul ungăr și poziția lui Petru Rareș față de aceasta. Prăbușită sub loviturile Imperiului otoman, la 1526, la Mohács, Ungaria avea, din toamna aceluiași an, doi regi: Ferdinand de Habsburg, pentru partea occidentală și Ioan Zápolya, fostul voievod al Transilvaniei pentru partea orientală. Aliat inițial al lui Zápolya, pe linia unei colaborări sub egida Porții, domnul Moldovei și-a modificat ulterior atitudinea, apropiindu-se de Ferdinand. Cam la aceeași vreme, sultanul trimitea în Transilvania pe venețianul Aloisio Gritti, cu misiunea de a supraviețui conflictul dintre Zápolya și Ferdinand și, eventual, de a

media o înțelegere între ei. Gritti nu venea singur, ci însoțit de fiii săi, Pietro și Antonio, pe care-i vedea deja domni ai celor două țări române extracarpatice, în timp ce el s-ar fi „mulțumit“ cu guvernarea Transilvaniei. De la Istanbul, Petru Rareș a primit mesajul de a trimite o oaste care să-l însoțească și să-l aperse pe Gritti. Ceea ce domnul a făcut numai-decât, cunoscând el bine gândurile cu care venețianul venea în principatele române. Dificila și tainica misiune pe lângă Aloisio Gritti îi va fi încredințată lui Toader logofătul.

Momentul întâlnirii dintre dregătorul moldovean și așa-numitul „guvernator al Ungariei“ a fost consemnat de secretarul ad-hoc al acestuia, Tranquillo Andronic: „Petrul, voievodul Moldovei, pe care l-am arătat că era tributator turcilor, fusese mult ajutat în treburile sale de favoarea și trecerea guvernatorului la sultan, și în repetate rânduri își arătase deferența sa față de guvernator. După ce a trimis la el mai mulți soli cu daruri, în cele din urmă a trimis pe marele logofăt ca să-l întâmpine în Țara Românească. Acesta, urmându-l pe guvernator în Transilvania, a cerut ca prietenia și frăția (astfel numesc ei prietenia cea mai strânsă), încheiate între guvernator și voievodul Petru, să fie întărite printr-o legătură mai trainică. La încuviințarea guvernatorului, se scriu scrisori de o parte și de alta, înscrinduse în cuvinte solemne cu jurământul cel mai puternic că fiecare dintre ei va veni în ajutorul celuilalt cu toate puterile sale, dacă s-ar ivi nevoie“. Dincolo de inexactitățile și exagerările textului (care decurg din subiectivitatea autorului), rămâne lucru cert că Toader l-a întâmpinat pe Gritti în Țara Românească și că a cerut scrisori reciproce de garanție. Cu aceasta, rolul lui Toader logofătul în „afacerea“ Gritti s-a încheiat. Mai departe, cu asediarea venețianului în cetatea Mediasului, cu prinderea lui și trecerea fiilor peste munți, în Moldova, va fi însărcinat un alt boier credincios lui Petru Rareș: Efreim Huru.

Odată înlăturat pericolul pe care Gritti și fiii săi îl prezentau, domnul moldovean a continuat să-și desfășoare politica de anvergură în Transilvania. În acest context, numele lui Toader logofătul apare din nou în documente. La 27 februarie 1535 este la Brașov, în calitate de sol al lui Petru voievod la Ferdinand de Habsburg, pentru a stabili condițiile tratatului dintre cei doi principii. Cât a stat la Brașov, a fost aprovizionat cu vin, carne de morun și de crap. În timpul următoareii escalade, la Codlea, brașovenii îi vor asigura fânul pentru cai, pește și vinul. Se pare că misiunea logofătului a fost înclinată de succes, căci, la 4 aprilie 1535, la Iași, Petru Rareș ratifica tratatul de supunere și alianță față de regele Ferdinand. Primul dintre dregătorii țării care a întărit acest document a fost „Theodorus, supremus consiliarius et cancellarius regni Moldaviae“. Este ultima măturie păstrată despre o acțiune însemnată a marelui logofăt.

Deși ultima lui apariție în documente este din 30 aprilie 1537 (ultimul document integral păstrat din prima domnie a lui Petru Rareș!), se poate considera că Toader și-a sfârșit cariera în momentul în care Petru voievod și-a încheiat domnia. Adică, în vara lui 1538.

...ctitorul...

Documentele de proprietate care au ajuns până la noi — admitând că un însemnat număr s-a pierdut — arată că Toader logofătul nu a fost un mare latifundiar. Nu există știri despre ocini moștenite de la înaintași, amănunt care întărește presupunerea unei origini străine. Singurele căi prin care a intrat în stăpânirea unor pământuri au fost dania domnească și cumpărătura. Mai avea Toader logofătul și stupi, pe care-i ținea într-o prisacă la Bohotin.

După moartea proprietarului, cea mai mare parte a moșiilor a intrat în patrimoniul mănăstirii Humor, prin act de danie făcut de ctitor încă din timpul vieții. Pentru rest, nu există informații despre treceri în stăpânirea unor persoane

particulare, încă un semn că Toader logofătul a murit fără urmași.

Un uric din vremea lui Alexandru Lăpușneanu, de pe la 1554-1555, pomeneste, pentru prima oară, un al doilea nume al lui Toader logofătul: Boboioh. Dacă Boboioh (denumire luată și de unele state stăpânite de marele logofăt) era și numele strămoșilor lui Toader sau era numai o poreclă a lui, nu se știe. După cum nu se știe de ce acest supranume nu apare niciodată în documente în timpul vieții logofătului. Același uric de la Alexandru Lăpușneanu indică și locul unde a fost curtea lui Toader; la Corcești, pe apa Cozancei.

„...am dat și am întărit de la noi, în Țara noastră a Moldovei, ale lor drepte ocini, ce-au dat și au lăsat panul Toader Boboioh logofătul, la moartea sa, sfințite noastre mănăstiri Humor, pe care el a înnoit-o și a zidit-o și a înfrumusețat-o și a întărit-o și unde a și fost înmormântat, și a dat toate din moșiile câte le-a avut din privilegii, din danie și din cumpărătură, ce a avut el în Țara noastră a Moldovei“. Hrisovul lui Alexandru Lăpușneanu, din care am citat, înfățișează, în puține cuvinte, latura cea mai cunoscută a activității ctitoricești desfășurate de Toader logofătul: înălțarea, pictarea și înzestrarea noii biserici de la Humor.

Pe păraul Humorului (Homor, în documentele medievale),

Bătălia de la Obertyn, într-o gravură de epocă (în partea stângă, doi călăreți: Petru Rareș și, mai jos, Toader „golophet“, adică logofăt)

exista, încă de la începutul veacului XV, o mănăstire cu hramul Adormirii Maicii Domnului, ctitorită de Ion (Oană) vornicul. Acest așezământ avea proporții destul de reduse; ruinele lui s-au păstrat până în zilele noastre. Era însă o mănăstire cu viață de obște, cârmuită de egumeni (numele unora dintre ei ne sunt cunoscute) și înzestrată cu sate și prețioase cărți de cult. Deși ctitorie boierească, Humorul s-a bucurat de la început de atenția și grija domnilor de la Suceava. Alexandru cel Bun (1400-1432), fiii săi, Ștefan II și Petru Aron, precum și nepotul său, Ștefan cel Mare, fac danii mănăstirii Humor pentru sănătatea lor și pentru pomenirea strămoșilor. În fine, în 1473, din porunca lui Ștefan cel Mare, ieromonahul Nicodim copia și împodobește cu miniaturi un splendid Tetraevanghel pentru mănăstirea Humor, îmbrăcat, câțiva ani mai târziu, într-o ferecătură de argint cu bogate ornamente. Cartea aceasta, care ascundea, între scoarțele ei, celebrul portret al lui Ștefan cel Mare, va fi adesea părtașă unor momente tragice din viața Moldovei sau a domnilor ei. Reconstituirea istoriei Tetraevanghelului de la Humor i-a oferit profesorului Emil Turdeanu prilejul de a așterne pe hârtie o pagină de autentică literatură: „În 1538, pe când sultanul Soliman pătrunse «în biata Țară a Moldovei» – spune o altă inscripție – cu mare multime de oști, ca să pedepsească pe ambițiosul Petru Rareș, călugării de la Humor trimit în grabă cartea la Ciceu, în cetate. Aci o găsește Petru Rareș, după fuga sa atât de pitoresc descrisă de Ureche și, în ceasurile lungi de așteptare, cu inima învâluită de planuri îndrăznețe, va fi privit adesea chipul tătâne-său, «bătrânul Ștefan vodă», din fruntea Tetraevanghelului. Apoi, când ceasurile așteptării s-au împlinit și voievodul a izbutit să-și croiască drum spre Constantinopol, el a luat cu sine și cartea care-l trezea, în rugă și în ambiții, icoana părintească. Întors în domnie în 1541, Petru Rareș așază iarăși cartea la hramul său, ca primul vecinic pentru amintirea lui Ștefan vodă și a sa”.

...și ctitoria

Daniile domnești de sate, scutirile de vămi și, în sfârșit, închinarea Evangheliei cu portretul lui Ștefan cel Mare sunt dovezi că Humorul avea un statut special, privilegiat așa spune, față de celelalte mănăstiri boierești „de familie”. Gesturile domnilor față de mănăstirea Humor mă îndeamnă să presupun că aceștia se considerau copărtași la actul ctitoricesc. Ipoteza este susținută și de atitudinea lui Petru Rareș față de mănăstire: „Cu bunăvoia Tatălui și ajutorul Fiului și săvârșirea Sfântului Duh – se spune în pisania noii biserici –, prin voința și cu sprijinul binecinstitorului domn Petru voievod, fiul bătrânului Ștefan voievod, s-a început și s-a zidit acest hram întru numele Cinstitei Adormiri a Preabinecuvântatei Stăpâne a Noastre, de Dumnezeu Născătoare și Pururea Fecioară, Maria, cu darea de bani și oste-neala robului lui Dumnezeu jupan Theodor mare logofăt și ale soției sale, Anastasia. În anul 7038 (1530), luna august 15”.

Pe baza calculelor, se poate deduce că lucrările de construcție la noua mănăstire s-au declanșat la începutul primăverii anului 1527. Aceasta înseamnă că la puțin timp după urcarea sa pe tron, Petru Rareș și-a exprimat „voința” de a avea o biserică nouă la Humor.

La dorința lor sau la porunca domnească, Toader și Anastasia au devenit noii ctitori ai Humorului, terminat la 1530 și pictat în 1535. În această biserică, marele logofăt a strămutat rămășițele Anastasiei și și-a pregătit sieși locul de veșnică odihnă. Deasupra mormântului gol, s-a pictat în genunchi, în fața Mântuitorului și a Maicii Sale, cu chivotul bisericii în mâna dreaptă. Trăsăturile chipului i se disting și astăzi cu limpezime: ochi mari, față rotundă, mustați subțiri și barbă tunsă scurt. Veșmintele-i sunt asemănătoare cu cele purtate de Luca Arbure și Ioan Tăutu în portretele votive din ctitoriile lor. Pe cap are o bonetă albastră, strânsă pe frunte cu o bandă galbenă, poate una din acele *pilleum* pe care bistrițenii le

trimiteau în dar domnilor și boierilor din Moldova. Costumul este completat de un anterior roșu cu guler de aceeași culoare, ale cărui mâneci largi ies prin despicăturile unui caftan galben cu guler albastru. În picioare, logofătul poartă încălțări roșii cu vârfurile ascuțite și talpa dreaptă.

Un ultim element (ultim ca ordine, nu și ca importanță) se mai poate adăuga la portretul lui Toader marele logofăt. Sub supraveghearea lui, episcopul cârturar Macarie și-a alcătuit letopiseful, în predosloviea căruia a consemnat: „Ne-am apucat deci și noi, care, după putere, și până acum ne silim cu dragoste de muncă pentru astfel de lucruri, să tragem lanțul cuvintelor până la anii și împărățiile din vremea noastră, nu din trufia înaltei înțelepciuni retori-cești, ci urmând porunca domnească a lui Petru, adică cel ales, cel cumplit pentru dușmani, fiul lui Ștefan voievod cel Viteaz, și a marelui său logofăt, chir Theodor”.

La 1 ianuarie* 1539, Toader și-a aflat „blândă adormire”, cum avea să scrie egumenul Paisie, într-o vreme de cumplită tulburare a țării, când atâtea mari boieri aveau parte de morți violente. Încă din timpul vieții, pregătindu-se pentru Marea Trecere, Toader și-a aranjat singur locul de îngropăciune. Și-a făcut și lespeze din marmură sură, fără ornamente. În ianuarie 1539, a fost așezat în acest mormânt și deasupra i s-a pus piatra cu inscripția de el aleasă: „Această piatră și-a înfrumusețat-o pentru sine, în timpul vieții sale, jupanul Toader, mare logofăt, ca să fie pe groapa lui, în zilele domnului Petru voievod, când și-a pregătit singur groapa. Și s-a strămutat la veșnicele lăcașuri la anul 7047 (1539) luna ianuarie 1”.

Pe când la Humor, în fața frescelor proaspete, preoții cântau prohodul pentru robul lui Dumnezeu, Toader, la Suceava era domn Ștefan Lăcustă „cel mic și rău”, iar în cetatea Ciceului, Petru Rareș își picta apartamentele cu zugrăvi bistrițeni, rugându-se în ceasurile amurgului pe Tetraevanghelul trimis de la Humor de egumenul ieromonah Paisie, duhovnicul marelui logofăt Toader. ■

„Era ora patru dimineata. O dimineata cu o ceață groasă. În așteptarea comenzii, detașamentul nostru a fost dispus lângă zidul fortului Vincennes. În sfârșit, s-a apropiat o mașină, din care a coborât condamnată la moarte. Era o femeie tânără, elegantă. Ne-a zâmbit tuturor cu curaj. A refuzat să i se acopere ochii și, de adio, ne-a fluturat veselă mână“.

După aproape opt decenii de la această scenă, Maurice Albin, soldatul care a tras asupra celebrei spioane Mata Hari, și-a amintit cu mustrări de conștiință acea zi de 15 octombrie 1917. Recent, în vârstă de 97 ani, într-o ceremonie emoționantă, cu ocazia aniversării zilei de 11 noiembrie 1918, când Franța a semnat armistițiul în pădurea de la Compiègne, Maurice Albin a primit Crucea Legiunii de Onoare. „Vizibilitatea era foarte redusă în ziua aceea – își deapănă el amintirile – așa că sper că nu glonțul meu să o fi ucis pe Mata Hari“.

În lumina unor documente recent descoperite despre procesul celebrei dansatoare, remușcările soldatului centenar, un familist model, tată a opt copii, par cu atât mai îndreptățite. Mata Hari (Magazin istoric, nr. 8/1983, 2/1994) a căzut victimă justiției franceze – afirmă Léon Schirmann în cartea *L’Affaire Mata Hari*. Enquête sur une machination, recent apărută la Paris. Ea nu și-a meritat pedeapsa. Comandamentul francez a atribuit propriile lui erori militare ispititoare spioane. Fără îndoială, afirmă Schirmann, în volumul său – ca stil un veritabil roman polițist –, procesul celebrei spioane trebuie revizuit.

Dar Maurice Albin, tânărul de 19 ani care a apăsat pe trăgaci în acea dimineață de octombrie 1917, n-avea de unde să știe toate acestea.

MATA HARI;

VICTIMA

PROPRIULUI

SUCCES

Pe numele său adevărat Margaretha Zelle, Mata Hari s-a născut în Olanda, în 1876, într-o familie înstărită. Căsătorită la 18 ani cu un ofițer scoțian din armata colonială, ea sosea, după ce abandonase totul, la Paris, fără un ban în buzunar, în 1904.

Angajată inițial de germani pentru a servi drept informatoare la Paris, Mata Hari primise sume importante, dar ea s-a mulțumit să cheltuiască, fără a le furniza acestora în schimb nici o

informație demnă de acest nume. Astfel încât contraspijonajul francez nu a putut obține împotriva ei nici cea mai mică probă.

Agent dublu?

Nenorocirea dansatoarei a fost să cunoască, la vârsta de 40 ani, marea ei dragoste, un ofițer din armata rusă aflat în Franța, cu 20 ani mai tânăr decât ea. În acest moment Mata Hari a acceptat o propunere a serviciilor franceze

de a merge în Belgia ocupată, pentru a spiona statul major german din Bruxelles.

Proiectul era fără rost și, se pare, nici tânăra nu avea calitățile necesare pentru el. Dar ea voia să creadă în succes, căci acesta i-ar fi adus o avere ce i-ar fi asigurat independența financiară, cheia unui viitor fericit cu iubitul ei.

Mata Hari a ajuns în Belgia și germanii, care au constatat schimbarea ei de direcție, s-au răzbunat. Au „ars-o“ intenționat, pentru a fi condamnată de inamicul în serviciul căruia trecuse. Este o metodă clasică. Contraspionajul francez a intrat în acest joc, a profitat de ocazie pentru a face „dovada eficacității sale“, arestând-o pe cea considerată o mare spioană germană și pretinzând că este responsabilă de dezastrele militare.

Or, totul arată că, în realitate, ea nu a furnizat germanilor decât informații fără valoare și a trecut efectiv în cealaltă tabără. Justiția militară caută să ocolească acest obstacol inventând acuzații nefondate.

Această mașinațiune a deformat grosolan datele dosarului și a ascuns tribunalului documente probatoare decisive: și asta în intenția de a „demonstra“ că Mata Hari rămăsese până la sfârșit fidelă Germaniei, în serviciul căreia se infiltrase în rețelele franceze, și că ar fi jucat astfel rolul unui agent dublu.

Ea va fi executată pe 15 octombrie 1917, după un proces cu ușile închise. Conform planului elaborat de căpitanul Ladoux, șeful contraspionajului francez, Mata Hari trebuia să plece în noiembrie 1916 de la Paris în Olanda, țară neutră în care ea avea domiciliul, și, de acolo, în Belgia ocupată, pentru a spiona statul major german. Ea și-a ales pentru călătorie un itinerar deosebit de lung: de la Paris în Spania (țară neutră) cu trenul, apoi din Spania în Olanda pe mare. Ladoux o lăsase să aleagă itinerarul; drumul prin Elveția și Germania ar fi fost mai scurt, însă ea ar fi trebuit să dea seamă șefilor săi germani, pe care tocmai îi trădase.

Vaporul în care călătorea dansatoarea a fost controlat pe drum de englezi, care o considerau de mult timp suspectă și care o semnalaseră deja serviciilor franceze. Căpitanul Ladoux a preferat atunci, pentru a nu se face de rușine în fața colegilor britanici,

să spună că nu știe să-i fi încredințat o misiune.

Scotland Yard-ul a decis să o retrimită în Spania. Firește, avea mulți prieteni în această țară. Dar îndrăgostită la nebulie de căpitanul rus nu a vrut un nou amant. Știa că a fost abandonată de căpitanul Ladoux, altfel englezii n-ar fi trimis-o înapoi, dar spera să-l facă să se răzgândească.

Ea s-a agățat de ideea unei noi misiuni, care i-ar fi adus avere și fericire, și a elaborat proiectul unei „mici lovituri“.

Mesaje descifrate

Dovada că era agent secret francez a făcut-o chiar la Madrid, seducându-l pe atașatul militar german, pentru a-i smulge secrete. I-a povestit, în felul ei, călătoria ratată spre Olanda, pretinzând că nu a acceptat propunerile francezilor decât pentru a-i înșela mai bine în favoarea germanilor, altfel spus, s-a prezentat ca un agent dublu în serviciul Germaniei și a profitat de asta pentru a cere un sprijin financiar, ca să-și redreseze bugetul.

Alerga, de fapt, spre propria pierire. Spania constituia o importantă bază de spionaj pentru ambele tabere. Serviciile secrete germane pregăteau aici acțiuni spre nord, în direcția Franței, și revolte spre sud, în Marocul francez. Ele susțineau activitatea submarinelor în Mediterană și Atlantic. De asemenea, organizau propaganda. Aceste servicii se compuneau din două organizații: cea a marinei și cea a armatei de uscat.

Organizația marinei era comandată de atașatul naval, căpitanul de fregată von Krohn. Acest aristocrat, căsătorit cu o evreică bogată, avea ca amantă (între 1916-1917) pe celebra agentă dublă Marthe Richard, trimisă de căpitanul Ladoux (la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, ea va fi autoarea legii privind închiderea caselor de toleranță, după ce publicase în 1935 amintiri romantice).

De fapt, von Krohn nu avea încredere în ea și chiar și-a expri-

mat bănuielile într-o telegramă adresată Berlinului. El era cunoscut pentru „ciocnirile“ sale cu atașatul militar german, maiorul de administrație Arnold Kalle, pe care îl invidia profund. Acesta din urmă, care va gusta plăcerile amorului cu Mata Hari, venită să-l seducă, era considerat de francezi ca fiind mult superior lui von Krohn. El făcuse parte din Marele Stat Major german și dispunea de un informator chiar în Ambasada Franței, în anturajul imediat al atașatului militar.

De partea franceză, rolul principal era jucat tot de un atașat militar, colonelul Denvignes. El supraveghea cu atenție organizația germană și o dezinforma prin agenți dubli. Era însărcinat, de asemenea, cu „subvenționarea“ ziarelor spaniole. Rolul acestor subvenții era clar indicat de ambasadorul Franței: „Pentru a profita de banii noștri, trebuie să urmărim ziarele zi de zi, foarte atent, și să le dăm redactorilor impresia că-i conducem și-i dominăm“.

Obiectivul final, destul de himeric, era ca Spania să intre în război alături de Antanta, după modelul Portugaliei din martie 1916, căci Franța ducea lipsă de soldați. Era un domeniu – comunicațiile cu exteriorul – în care germanii erau complet depășiți, datorită situației geografice a Spaniei. Între Madrid și Berlin, calea terestră trece prin Franța, iar calea maritimă era dominată de marina britanică, care controla pasagerii și poșta.

În afara utilizării întâmplătoare a submarinelor clandestine, tehnica epocii nu permitea germanilor să folosească pentru comunicații decât linia radio-telegrafică, prin intermediul serviciilor spaniole: telegramele erau transmise la ore fixe, pe unde lungi, între două turnuri situate, respectiv, lângă Madrid și lângă Berlin, deci la o depărtare de 2 000 kilometri. Aceste mesaje erau captate prin stația de ascultare de pe turnul Eiffel și germanii știau acest lucru. Uni-

ca protecție a secretului era deci cifrarea mesajelor.

Dar orice cod poate fi descifrat de adversar. Soluția era schimbarea foarte frecventă a codurilor utilizate, fapt pe care dificultățile comunicării între Germania și Spania nu-l permiteau. Rezultă că din al doilea semestru al anului 1916 circa 80% din radiotelegramele transmise între Madrid și Berlin erau imediat descifrate la Paris și conținutul lor difuzat de a doua zi serviciilor interesate.

Sosită la Madrid probabil pe 8 decembrie 1916 și instalată la Hotelul „Ritz”, Mata Hari s-a dus la atașatul militar german în după-amiaza zilei de 9 decembrie. I s-a prezentat sub numărul său matricol, H21, ca agent al centrului de informații german din Anvers și i-a declarat că s-a infiltrat în serviciile secrete franceze cu intenția de a-i servi pe germani. Francezii au trimis-o în Olanda, dar ea fusese oprită pe drum de englezi, care au retrimis-o în Spania.

Mata Hari i-a transmis o serie de „informații” adunate în cursul șederii sale în Franța, din iunie până în noiembrie 1916. Aceste „informații” nu erau de fapt decât palavre culese din conversațiile de salon, ceea ce nu a împiedicat-o pe Mata Hari să ceară 10 000 de franci, deoarece nu mai avea bani. Dar ea nu și-a uitat scopul vizitei: „Mi-am pus

Mata Hari și soțul ei, căpitanul scoțian Rudolf MacLeod, cu 20 de ani mai în vârstă decât ea

În p. 83: Mata Hari la procesul său (desen englez)

în evidență picioarele. Am făcut ceea ce poate să facă o femeie într-o asemenea situație, când dorește să cucerească un bărbat, și am înțeles că maiorul Kalle... era al meu.”

După emoțiile „cuceririi”, au venit confidențele: Kalle se ocupa de debarcarea dintr-un submarin a unor ofițeri germani și turci și a unei cantități de muniții pe coasta Marocului. Altă indicație: corespondentul său la Barcelona era un anume baron von

Rollan. Revenită la Hotelul „Ritz”, ea i-a scris în aceeași seară o scrisoare căpitanului Ladoux la Paris. Scrisoarea a fost datată 9 decembrie. Îi anunța cucerirea sa și îi transmitea cele două informații primite de la Kalle și pe care ea le credea foarte importante.

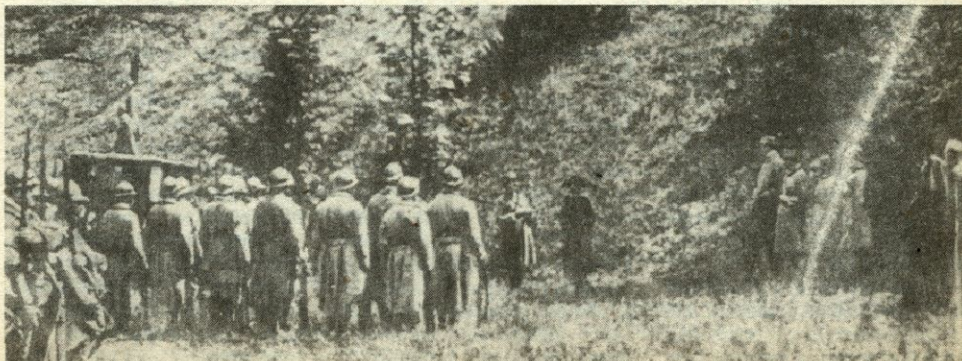
În realitate aceste informații nu erau de nici un folos: existența baronului Rollan era cunoscută de mult timp și afacerea submarinului, ale cărui pregătiri începuseră din vară, făcuse obiectul unui foarte mare număr de telegrame deja descifrate. Kalle avusese grijă să nu-i indice esențialul: locul și data debarcării proiectate. Spre deosebire de Mata Hari, care se grăbise să avertizeze Parisul, Kalle a așteptat nu mai puțin de 4 zile pentru a informa Berlinul de vizita primită și pe care ar fi trebuit să o anunțe imediat.

Și mai frapant este faptul că, după aceste 4 zile, miercuri 13 decembrie, el a trimis la Berlin o telegramă cerând un răspuns urgent. Această întârziere de 4 zile într-o afacere urgentă nu se poate explica decât într-un singur fel: Kalle nu avea încredere în ea și voise mai întâi să se informeze în ceea ce o privea.

Amintire: o batistă

Pe de o parte, atașatul german nu avea încredere, pentru că fusese deja obiectul mai multor

Fotografie presupusă a fi de la execuție, care a avut loc în dimineața de 15 octombrie 1917

tentative de infiltrare din partea agenților francezi, pe de altă parte, declarațiile făcute de Mata Hari păreau pline de lucruri incredibile. Într-adevăr, nu exista răspuns credibil la întrebări cum ar fi: „De ce așteptase să fie retrimisă în Spania de englezi, pentru a-i informa pe germani că intrase de formă în serviciul Franței? Agenții centrului din Anvers, de care depindea ea, aveau consensul formal de a reveni prin Elveția etc.

În ziua următoare, duminică, Mata Hari a fost invitată la dineu de un atașat al Ambasadei Olandei, care locuia la Hotelul „Palace“. Întâmplarea a făcut ca și colonelul Denvignes să locuiască tot la Hotelul „Palace“. El a fost prezentat dansatoarei. I-a plăcut mult de ea, dar admirația avea sens unic: el era bătrân, își târa piciorul, iar ea nu se gândea decât la căpitanul rus.

A doua zi, luni seara, a avut loc la Hotelul „Ritz“, unde locuia Mata Hari, o mare gală organizată de Ambasada britanică. Încă dinaintea dineului, colonelul Denvignes i-a făcut curte. După dineu, s-au întâlnit din nou și ea a profitat pentru a-i face mărturisiri: „Dacă v-aș fi cunoscut cu o zi mai devreme, nu m-aș mai fi străduit să trimit informațiile la Paris, v-aș fi remis chiar dumneavoastră scrisoarea, și i-a dat toate amănuntele. Mai târziu el i-a propus (în zadar) să trăiască cu el pentru a-i înveseli căminul și i-a cerut o batistă ca amintire.

Dar mai întâi a îndemnat-o să revină cât mai repede la maiorul Kalle, pentru a obține de la el o informație de importanță capitală: data și locul debarcării proiectate în Maroc. Mata Hari a încercat din nou să-l seducă pe maior și, la momentul potrivit, l-a întrebat despre locul debarcării. Vraja s-a rupt imediat și el s-a ridicat spunând: „Femeile frumoase nu trebuie să întrebe prea multe lucruri“.

Acest incident nu a făcut decât să-i sporească neîncrederea față de dansatoare. El a așteptat deci încă o zi pentru a informa Ber-

linul. S-ar putea ca el să fi primit date de la informatorul său din Ambasada Franței, din anturajul colonelului Denvignes, așa că era edificat în privința teripurilor folosite de Mata Hari.

Începând de miercuri 13 decembrie, maiorul Kalle a trimis la Berlin o serie de telegrame. Aceste telegrame, singura dovadă convingătoare din procesul dansatoarei, prezentau o serie de caracteristici dovedind că erau destinate nu numai Statului major din Berlin, ci și contraspio-

Portretul celebrei spioane (carte poștală)

najului francez. Datele, deja bine cunoscute la Berlin, permiteau identificarea agentei Mata Hari cu certitudine. Firește nu era desemnată decât prin matricola sa H21, dar numele, prenumele și adresa familiei sale din Olanda au fost indicate în întregime, precum și numele consulului olandez din Paris, cu care ea era în contact permanent, și numele băncii pariziene de unde își primea banii.

Alte informații despre Mata Hari au fost furnizate din abundență francezilor. În special faptul că ea ar fi oferit maiorului Kalle rapoarte foarte complete. Or aceste rapoarte, a căror esență era cuprinsă în două telegrame ale maiorului, nu aveau nici o valoare, așa cum arată o simplă examinare a textului și

cum afirmă și o telegramă trimisă ca răspuns de centrul de spionaj german din Anvers: „Rezultatele obținute nu sunt satisfăcătoare“. Iar fosta șefă directă a agentei Mata Hari scria despre rapoartele subalternei sale „Informațiile ei nu au avut pentru noi nici un fel de interes politic sau militar“.

Alt motiv de uimire: maiorul indica de două ori că H21 ar fi fost în serviciul „centrului de informații“ din Köln. Un asemenea centru n-a existat niciodată, dansatoarea depinzând de centrul din Anvers. Indicația Köln (Cologne) seamănă deci cu „un semn cu ochiul“ făcut către Berlin. În cursul celei de a treia vizite la maiorul Kalle, probabil pe 22 decembrie, Mata Hari l-a găsit mai autoritar, „ca și cum ar fi fost pus la curent cu relațiile mele cu colonelul Denvignes“. Nu se înșela. După Mata Hari, Kalle i-ar fi spus: „Ai povestit desigur ceea ce ți-am spus... „Văzând partida compromisă, am fost și mai amabilă cu el... am grăbit lucrurile... și l-am lăsat să facă ce a vrut...“ După momente mai „calde“, maiorul i-a declarat: „noi avem și ofițeri brute“. Poate se gândea la el însuși. Tocmai făcuse dragoste cu o femeie căreia îi pregătea condamnarea la moarte. La rândul ei, Mata Hari s-a străduit să obțină noi informații de la el. Acesta i-a dezvăluit câteva secrete deja cunoscute. Apoi Mata Hari l-a anunțat că va pleca la Paris pe 27 decembrie.

Legenda vie

Revenită la Hotelul „Ritz“, dansatoarea s-a grăbit să-i expedieze colonelului Denvignes, care se găsea la Paris, o scrisoare cuprinzând trei noi informații obținute de la maior, pe care ea le considera foarte importante. Nu a plecat spre Paris decât la 1 ianuarie 1917, cu trenul. S-a prezentat de mai multe ori la căpitanul Ladoux, care nu a acceptat să o primească decât o singură dată, cu multă răceală. Arestarea era deja hotărâtă, pe baza

telegramelor interceptate, însă dansatoarea nu a fost înștiințată decât pe 13 februarie, după ce se sperase în van că urmărirea ei ar fi putut să aducă noi elemente în favoarea acuzării.

Ladoux deținea scrisoarea trimisă de dansatoare imediat după prima sa vizită la Kalle, la 9 decembrie 1916. Maiorul nu expedia prima sa telegramă la Berlin decât după 4 zile. Ceea ce dovedea că acea telegramă nu fusese spontană, ci rezultase dintr-o anchetă despre Mata Hari, organizată de el. Mata Hari a cerut de două ori justiției ca această scrisoare din 9 decembrie 1916 să fie depusă la dosar. Nu s-a dat curs acestor cereri și astfel judecătorul Bouchardon și-a permis să scrie în raportul său de instrucție că prima vizită a dansatoarei la Kalle a avut loc pe 13 decembrie și că, în aceeași zi, maiorul a trimis primele sale telegrame la Berlin. Acesta este unul dintre neadevărurile și disimulările care au urmărit să „demonstreze” că dansatoarea a servit Germania până la capăt.

Mata Hari transmise lui Ladoux o „informație” provenind

de la maiorul Kalle, conform căreia un baron von Rollan ar fi fost șeful spionajului din Barcelona. Pentru raportul de instrucție acest fapt ar fi constituit în sine o „probă” a înțelegerii dintre dansatoare și maior. Căci acel baron n-ar fi fost decât un „om de paie”, destinat să distragă atenția francezilor de la adevăratul șef, un anume Rüggeberg.

Dar „probă” nu era decât o invenție mincinoasă. Arhivele indică faptul că germanii dispuneau la Barcelona de două organizații de spionaj diferite, că Rüggeberg comanda serviciul marinei, în timp ce baronul von Rollan îl conducea pe cel al armatei de uscat, subordonat maiorului Kalle. Serviciile germane precizau într-o telegramă referitoare la Mata Hari: „Serviciile obținute nu sunt satisfăcătoare”. În raportul de instrucție, această frază a devenit: „serviciile sale ar fi putut să fie mai satisfăcătoare”.

Din punct de vedere juridic sunt întrunite toate condițiile pentru o rejudicare a procesului. Au apărut o serie de fapte noi, necunoscute jurisdicției la momentul procesului. Din punct de

vedere moral, este la fel de puțin glorios pentru Franța faptul că a fost utilizat un raport de instrucție manipulat, ca și acela de a fi executat o femeie, despre care nu s-a putut dovedi că a aparținut anterior serviciilor germane.

Mata Hari a fost victima succesiunii său. Încă din timpul vieții ea a contribuit la propria sa legendă, ce a trecut de la un ziarist la altul. Ea s-ar fi născut în India și și-ar fi petrecut copilăria acolo, ar fi fost inițiată în dansurile sacre din templele budiste, ar fi cunoscut Gangele, Benares-ul... În câțiva ani a obținut o faimă internațională. În așa măsură încât la Hollywood, la mai mulți ani după moartea sa, în 1932, s-a considerat potrivită ecranizarea vieții sale misterioase, sub trăsăturile frumoasei Greta Garbo. În Franța Jean-Louis Richard și François Truffaut au semnat filmul Mata Hari H21 (1964), cu Jeanne Moreau în rolul principal. ■

**Adaptare de
Cristina GATE și
Mihai POPESCU**

Meșterii din Limoges

Măiestria artiștilor decoratori francezi în Evul Mediu creștin a fost tema unei recente expoziții organizate la Paris, sub piramida Luvrului. Relicvarii de sfinți, obiecte somptuoase din aur, piele și email colorat, toate nereunite de mai bine de 30 ani, au făcut deliciu și bucuria sufletului multor vizitatori.

Catedralele din Reims, Amiens, Chartres sau Orléans, edificate în sec. XII-XIII și reprezentând modele ale bisericii creștine, au beneficiat îndelungi de produsele reputatelor ateliere din Limoges, centru cvasi-unic de producere a emailurilor și, vreme de trei secole (XI-XIII), simbolul vârstei de aur a artei smălțuitului.

De ce Limoges? Înainte de Paris și de Bourges? Pentru că Limoges se afla la confluența unor rute comerciale și religioase, poziție extrem de favorabilă, de care artiștii locali au știut să profite cu abilitate, răspunzând unei mari cereri internaționale de obiecte de asemenea factură. Prin stilul lor decorativ, elegant, colorat și vesel – beneficiind în mod cert și de protecția unor mecenati puternici – meșterii din Limoges au reușit

să pună monopol vreme de 300 ani pe arta decorativă a Franței medievale.

Paradoxal, până și cele mai austere mănăstiri, ca de pildă cea de la Grandmont (ordinul omonim, fondat în 1076 de Etienne de Muret, a cunoscut în veacul XII o mare înflorire, încununată de canonizarea întemeietorului său) nu au rezistat ispitei de a fi clientul industriei de lux și beneficiarul artei smălțuitorilor din Limoges. Pentru mănăstirea sa (azi distrusă), ordinul Grandmont a constituit o comoară fabuloasă (prezentă și ea în expoziția de la Paris) și și-a dotat călugării, răspândiți în întreaga Franță, cu mobilier de cult realizat tot de meșterii din Limoges. În plus, abazia de la Grandmont a beneficiat de protecția și ofrandele dinastiei engleze a Plantagenetilor, mai întâi de cele ale regelui Henric II (1154-1189), care a vrut să stabilească acolo necropola familiei, apoi de cele ale lui Richard Inimă de Leu (1189-1199), cel care, prin cadourile lui „diplomactice”, a contribuit la difuzarea stilului Limoges în Anglia și dincolo de hotarele ei.

F. D.

ELISHA OTIS –

CREATORUL ASCENSORULUI SIGUR

În fiecare zi, în întreaga lume, dar cu precădere în Statele Unite, zeci și zeci de milioane de ochi citesc pe pereții cabinelor ascensoarelor pe care le folosesc tablita cu numele OTIS. Să menționăm, pentru cititorul român, că Hotelul Intercontinental din București – de exemplu – este echipat cu moderne ascensoare produse de firma ce poartă numele creatorului acestui original și extrem de necesar mijloc de transport pe verticală.

Elisha Graves Otis era un mecanic american talentat, cum au fost și alții. Și puțin a lipsit să rămână doar atât și să plece spre Vest, spre Eldorado. Soarta a vrut însă ca invenția lui – prin care elevatoarele pentru mărfuri, foarte nesigure, cauzatoare a numeroase accidente, s-au putut transforma în modernele și sigurele ascensoare de azi – să devină realitate. Apelând la un arc de vagon și câteva cremaliere cu dinți, Otis a creat instrumentul fără de care nimeni nu ar avea azi curajul să se avânte într-un zgârie-nori.

Dispozitive de ridicare datează din epoca construirii piramelor. Aristotel și Arhimede au menționat în scrierile lor lifturile. Când împăratul Titus a construit Coloseumul roman, în anul 80 e.n., au fost instalate ascensoare primitive pentru a ridica gladiatori și animale sălbatice în arenă. Un lift acționat de presiunea aburilor a fost construit în Anglia în 1835 și mai multe întreprinderi din America au confecționat lifuri mecanice înaintea companiei Otis Elevator. Lifterilor, înaintea aceluia inventat de Otis, le lipsea totuși o caracteristică importantă: siguranța.

Când funiile de ridicare, lanțurile sau cablurile se rupeau – cum se întâmpla frecvent – oameni și mărfuri se zdrobeau pe fundul puțului de ascensor rănind sau omorând lucrătorii și

avariind mărfurile. Arcul de vagon al lui Otis și cremalierele cu dinți au declanșat o revoluție în domeniul siguranței ascensorului.

În 1852 Elisha Otis era maistru mecanic. El a primit sarcina de a construi o nouă fabrică la Yonkers, New York. Când proprietarul companiei, Josiah Maize, i-a cerut lui Otis să includă un ascensor de marfă în noua construcție, mecanicul, în vârstă de 41 de ani, și-a pus problema securității. După cum a notat mai târziu Charles, fiul lui Elisha, „acest ascensor a fost construit avându-se în vedere mai ales siguranța celor ce și-ar risca viața prin folosirea lui”.

Liftul lui Otis avea o frână de siguranță ce încorpora o idee pe care o văzuse deja folosită în mecanismele obișnuite cu

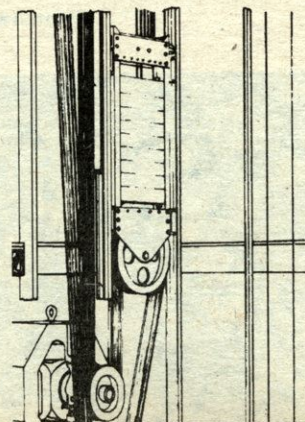
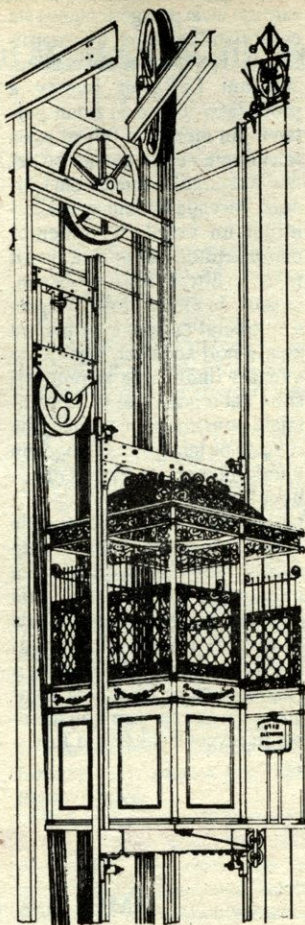
clicheți. De-a lungul șinelor verticale de rulare de pe fiecare parte a platformei ridicătoare, inventatorul a montat un șir de bare de fier în formă de dinte de fierăstrău. În punctele corespunzătoare ale platformei a instalat seturi de dinți de fier sau opritori de siguranță. Dinții erau conectați prin legături mecanice la un arc de vagon obișnuit montat deasupra platformei, iar acesta, la rândul lui, era fixat de cablul de ridicare al ascensorului. În condiții normale, arcul de vagon era ținut aproape întins de greutatea ascensorului împiedicând dinții să atingă șinele de rulare învecinate. Dacă totuși cablul de ridicare era tăiat, tensiunea asupra arcului era redusă instantaneu, obligând dinții platformei să se fixeze în barele de fier și împiedicând astfel căderea ascensorului.

Ideea a dat rezultate, dar interesul a slăbit atunci când compania Yonkers a falimentat. Cu o familie de întreținut și fără slujbă, Otis și-a făcut planul de a porni, cu soția și cei doi fii, Charles și Norton, spre vest, în California.

Atunci a intervenit destinul. Două comenzi nesolicitate pentru ascensoare de marfă au sosit de la fabrici vecine din New York. Una dintre ele a fost dictată de un accident în care au murit doi oameni în momentul în care un ascensor a căzut, la fabrica Newhouse Furniture. Cealaltă comandă venea de la o fabrică de rame de tablouri și era destinată probabil prevenirii unui eveniment similar. Era o afacere bună instalarea unor lifuri de marfă sigure: lucrătorii ce le însoțeau cereau salarii duble. Otis a închiriat spațiu în clădirea ce-l adăpostise pe fostul lui patron și a intrat în afacerea cu ascensoare la 20 septembrie 1853. „Nu cred că tatăl meu avea atunci cea mai vagă idee despre consecințele acestei invenții” spunea fiul său Charles, aproape 60 ani mai târziu.

Otis nu a folosit niciodată o planșetă de desen, o copie heliografică sau un prototip. El și proiecta invențiile fără să le fi elaborat mai întâi pe hârtie. Planurile pentru ascensor și multe alte dispozitive (incluzând un strung pentru lemn, frână pentru căile ferate, plug cu abur, pod basculant și cuptor rotativ pentru pâine) au fost explicate numai pentru că așa se cerea în solicitarea către Oficiul de invenții.

Un fost asociat spunea că Otis „era mai mult un inventator și inginer decât un om de afaceri. D-l Otis era cunoscut ca ținându-și registrul de afaceri în uriașul port-vizit pe care-l căra cu el tot timpul”. Deși vânzările de ascensoare din primul an au totalizat 900 de dolari, contul de

profit și pierderi al lui Otis prevedea încurcături. Compania se îndatorase pentru echipament. În loc de bani lichizi, Otis acceptase un tun și un afet de la Benjamin Newhouse drept plată parțială pentru comandă. Activul companiei se ridica la 122,71 dolari și includea un strung de mână a doua, două canistre de benzină, registrul contabil al lui Otis și, probabil, piesa de artilerie. Otis și-a dat seama că venise vremea unei acțiuni hotărâte, care să prevină eșecul noii sale întreprinderi. În mai 1854, el și-a prezentat invenția publicului la expoziția de la Palatul Crystal – primul târg internațional al Americii – în New York. După instalarea unui ascensor într-un loc vizibil în clădirea principală a expoziției, Otis a încărcat cutii, butoaie și alte mărfuri pe platformă. Apoi s-a urcat în lift și l-a ridicat patru etaje deasupra mulțimii. Din acea poziție, inventatorul a demonstrat siguranța ascensorului său unor spectatori sceptici. Spre uimirea asistenței, Otis a ordonat tăierea cablului de ridicare. Cu o zgzuitoră bruscă liftul a alunecat. Spectatorii au țipat și și-au ținut răsuflarea, siguri că erau martorii unei prăbușiri fatale. Dar în loc de asta, după cum Otis o știa, mecanismul de siguranță a angrenat cremalierele cu dinți, iar liftul a rămas suspendat în înalt. Apoi, cu o manifestare actoricească ce nu-i era caracteristică, Otis și-a scos jobenul în fața mulțimii ce aplauda și a spus: „Foarte sigur domnilor, foarte sigur!”

Spectaculoasa demonstrație a lui Otis, repetată la intervale dese, a fost unul din succesele expoziției din 1854. Vânzările companiei sale au totalizat 2 975 de dolari în acel an și s-au dublat aproape în 1855 când Otis a primit comenzi pentru cincisprezece ascensoare. Vânzările s-au dublat din nou în 1856 când comerciantul E.V. Haughwout i-a cerut lui Otis să construiască un lift sigur pentru oameni. Nu există dovezi că Otis se gândise înainte la o asemenea posibilitate.

În p. 88: „Foarte sigur domnilor, foarte sigur!” – exclama Elisha Otis după fiecare încercare reușită a invenției sale la târgul internațional de la Palatul Crystal

Desenul reproduce modul de funcționare al unui ascensor Otis de la sfârșitul sec. XIX

La 23 martie 1857, Otis a instalat primul ascensor modern de pasageri, cu energie furnizată de un motor cu aburi la Haughwout & Co în New York City. Clădirea cu cinci etaje (considerată înaltă atunci) era situată la întretărirea lui Broome Street cu Broadway și adăpostea un magazin mare ce vindea porțelanuri franțuzești și sticlărie. Chiar dacă lifțul l-a costat pe Haughwout 300 de dolari, valoarea lui ca noutate i-a adus câștiguri importante și un trafic comercial sporit. Călătoria cu ascensorul până la ultimul etaj dura cu puțin mai mult de 60 secunde (cu aceeași viteză drumul până la ultimul etaj, al 110-lea al Sears Tower din Chicago ar dura mai mult de 36 minute).

Nouă ani după construirea primului ascensor valoarea companiei sale se ridica la 5 000 de dolari și folosea opt până la zece oameni. Apoi, la 8 aprilie 1861, cu doar patru zile înainte de începerea războiului civil și cu patru luni mai devreme de aniversarea a 50 de ani, Elisha Graves Otis a căzut victima unei epidemii de dezinterie și a murit.

Fiii lui Otis, Charles și Norton, care-l asistaseră din copilărie pe tatăl lor în construcțiile sale mecanice, au preluat compania și au luptat pentru ca ea să funcționeze în timpul războiului civil și a recesiunii ce a urmat. În 1866 hotelul St. James din New York a devenit prima instituție de acest gen care a instalat un ascensor pentru călători. În catalogul din 1869 compania Otis arăta că etajele superioare ale unui hotel erau cele mai de dorit. Înaintea introducerii ascensorului, etajul ultim era dat îngrijitorilor ca plată parțială pentru servicii, pentru că urcarea mai multor șiruri de trepte era considerată o corvoadă.

Primele ascensoare pentru pasageri erau lente dar elegante. Ușa era de obicei din sticlă cu grilaj din alamă iar celelalte trei laturi erau lambrisante cu lemn și aveau banchete tapi-

sate așa încât pasagerii puteau sta confortabil în timpul transportului. În 1885, un tânăr arhitect William LeBaron Jenney a proiectat o clădire cu ziduri portante din oțel. El a folosit noua tehnologie pentru a construi sediul Asigurărilor Interne din Chicago. Invenția lui Jenney a determinat un avânt în domeniul construcțiilor. Tot atunci, un alt tânăr arhitect, L.H. Sullivan, (asistat de Frank Lloyd Wright) a proiectat și construit primul zgârie-nori adevărat. Agenții de vânzări imobiliare și rentierii și-au dat repede seama de avantajele construcțiilor pe înălțime ridicate pe terenurile scumpe din interiorul orașelor. Frații Otis au beneficiat de avântul care a transformat cartierele comerciale scunde ale orașelor în linii de contur semețe. Consacrarea mondială i-a adus firmei Otis comanda pentru ascensoarele de la nivelul secund al turnului Eiffel pe care firmele franceze o respinseseră ca fiind prea complexă. Printre cei care s-au încrezut în invenția lui Otis a fost și

președintele James A. Garfield care a instalat un ascensor la Casa Albă în 1881 (unii istorici punctează faptul că unul din cele mai semnificative evenimente din președinția lui Garfield). Mulți ani mai târziu, siguranța ascensorului a fost în centrul atenției naționale, când William Howard Taft, care cântărea 135 kg, folosea regulat ascensorul Casei Albe. Singura dată când un ascensor Otis a căzut în puț a fost la New York, în 1943. Un bombardier al forțelor aeriene s-a zdrobotit de etajul 89 al celebrei Empire State Building și a secționat cablurile de comandă și dispozitivele de siguranță. Cu toate acestea, singurul pasager, liftierul, a supraviețuit căderii de la etajul 17.

L.A. Petersen, pe atunci președinte al Companiei Otis Elevator, a explicat: „zdrobirea ascensorului a făcut inoperant echipamentul de siguranță care nu era proiectat să reziste la coliziunea cu un avion”. ■

**Adaptare de
Victor ANGELESCU**

OMUL DE LA CASTEL

(Monoverb: 6 – 8)

S T E N

Gheorghe BRAȘOVEANU

Concursul Magazin istoric, ediția 1996

LA 29 ANI: CONCURSUL LUNII APRILIE

Vă prezentăm, începând din această lună aniversară, stimați cititori, o nouă ediție a mult îndrăgitelor de dv. *Concursuri Magazin istoric*.

Urmând dorințelor dv. de diversificare a formulelor de prezentare a concursurilor noastre, iată că vă oferim acum o nouă posibilitate de a vă verifica cunoștințele istorice bazate pe lecțiile din *Magazin istoric*.

În ce constă noutatea?

● Concursul nu va fi prezentat, ca altă dată, în mai multe numere de revistă, ci va fi lunar, respectiv în fiecare lună, începând cu acest aprilie, când revista împlinește 29 ani de existență, vom organiza câte un concurs. Acum deci, *Concursul lunii aprilie*.

● Întrebările concursului, *trei la număr*, sunt formulate astfel:

- o întrebare din colecția *Magazin istoric ianuarie 1995 - martie 1996*;
- o întrebare din numărul de revistă în care este organizat concursul, respectiv, acum, *aprilie 1996*;

— o întrebare din numărul *imediat următor* al revistei, respectiv, *mai 1996*.

Pentru a putea participa, deci, la *Concursul lunii* trebuie să vă asigurați din timp procurarea numărului viitor al *Magazinului istoric*.

● **CONCURSUL ESTE PRE-VĂZUT CU UN SINGUR MARE PREMIU ÎN VALOARE DE 150 000 lei, neimpozabil, oferit de publicația ANUNȚUL TELEFONIC, director domnul RADU ION POPESCU.**

● Se acordă, de asemenea, 5 MENTIUNI, constând în 5 ABONAMENTE pe un an de zile la MAGAZIN ISTORIC, începând cu luna ianuarie 1997.

Înainte de a vă prezenta cele trei întrebări ale *Concursului lunii aprilie*, câteva precizări metodologice:

● Răspunsurile la întrebări vor fi scrise pe o singură coală de hârtie, pe care vor fi menționate, de asemenea, datele personale ale concurentului:

nume, prenume, adresă completă, profesie.

● Răspunsurilor li se vor atașa și talonul de concurs. Nu se iau în considerare scrisorile de participare neînsoțite de taloane.

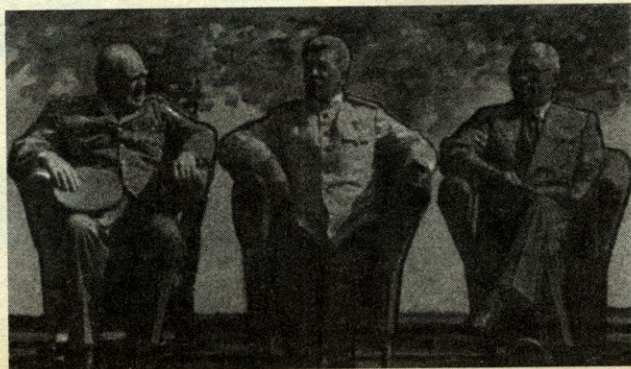
● Răspunsurile vor fi expediate pe adresa: *Redacția Magazin istoric, str. Ministerului, nr. 2, parter, C.P. 1-702, București*, până la data de 31 mai a.c. (data ștampilei poștale).

● Desemnarea câștigătorilor se va face, ca și până acum, prin tragere la sorți.

● Concurenții care atașează mai multe taloane participă cu tot atâtă „întrăci” la tragerea la sorți pentru desemnarea câștigătorilor.

● Nu se iau în considerație modificările ulterioare ale răspunsurilor sau acele scrisori care nu conțin toate cele trei răspunsuri ori nu au atașat talonul de participare.

Și acum, iată întrebările *Concursului lunii aprilie*:

**LA 29 ANI:
CONCURSUL
LUNII
APRILIE**

1. Care va fi populația Terrei, în 2050, după estimările unui cercetător de la Institutul național de studii demografice din Franța?

a) 12 miliarde oameni

b) 10 miliarde oameni

c) 7,5 miliarde oameni

2. În anul 1876, Alexandru Odobescu și Ion Ghica au donat Bibliotecii Societății Academice Române manuscrisele unui mare istoric român, pentru care aveau un adevărat cult.

Puteți preciza numele său?

3. Într-o pauză a Conferinței de la Potsdam (17 iulie - 2 august 1945) cei trei mari (în fotografia din p. 91) au schimbat locurile între ei, spre amuzamentul participanților la concursul nostru.

Indicați ordinea corectă în care i-a imortalizat fotografia de acum 51 ani.

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

TALON DE PARTICIPARE

ZĂMBETE DIN CRONICI OTOMANE

Într-o zi, dorind să citească, sultanul Mehmed al II-lea a intrat într-o bibliotecă. Lângă sultan se afla învățatul musulman Molla Lutfi. Mehmed al II-lea a arătat o carte de pe un raft și i-a cerut lui Molla Lutfi să i-o aducă. Când Molla Lutfi a călcat pe dala de piatră din fața raftului, sultanul a strigat:

– Molla, pentru numele lui Allah, ce-ai făcut? Ai păcătuit. Pe acea piatră nu e voie să se calce. E piatra pe care a fost întins profetul Iisus.

Molla Lutfi nu s-a arătat deloc tulburat. A luat de pe jos o cuvertură murdă și plină de praf și a pus-o pe genunchii sultanului. Sultanul a spus:

– Ce faci, Molla? Ia imediat de pe mine cuvertura asta murdă!

Molla Lutfi a răspuns astfel:

– Vai, măria ta, cum poți să jignești această cuvertură?! E cuvertura leagănului profetului Iisus.

În anul 1473, oastea otomană se așezase în ordine de luptă pe câmpul de bătălie de la Otlukbeli, pregătindu-se să înfrunte oastea șahului Iranului, Uzun Hasan. Sultanul Mehmed al II-lea a poruncit marelui vizir Gedik Ahmed Pașa:

– Vizire, du-te și inspectează armata! Bătălia va începe curând.

Marele vizir a inspectat oștirea otomană, a găsit nereguli la unitățile comandate de prințul moștenitor Bayezid (viitorul sultan Bayezid al II-lea) și l-a admonestat aspru pe acesta. Prințul moștenitor s-a supărat și i-a spus marelui vizir:

– Dacă voi ajunge cândva padișah, îți voi scoate pe nas toate acestea!

– Dacă vei ajunge padișah, eu nu voi încinge sabia în slujba ta, a răspuns Gedik Ahmed Pașa.

Anii au trecut și, în 1481, la moartea lui Mehmed al II-lea, prințul Bayezid a devenit sultan sub numele de Bayezid al II-lea. În 1482, Gedik Ahmed Pașa s-a întors de la Otranto și s-a prezentat în fața proaspătului sultan. Sabia nu și-a încins-o la brâu, ci a atârnat-o de șaua calului. Sultanul și-a amintit de incidentul din 1473 și i-a spus lui Gedik Ahmed Pașa:

– Pașa, îți amintești niște lucruri foarte vechi. Uită greșelile mele din tinerețe, încinge-ți sabia și folosește-o împotriva dușmanilor mei!

Însă Bayezid al II-lea, cunoscut în istorie sub denumirea de „cel Pios” (*Sofu* sau *Veli*) nu a ezitat, mai apoi, să-l omoare pe Gedik Ahmed Pașa.

FAMILIA GHICA

ÎNTEMEIETORUL DINASTIEI	DOMN T.R. 1752-53 M. 1753-56	DOMN T.R. 1822-1828	FĂRĂ ACCENT	ISIS!
CA UNII DOMNITORI DIN FAMILIE	INEDIȚI	CARE!		
SIMBOL MITIC			NEAM DE DOMN	
CÂNTECEL			MIOARE	
		PRENUME		DOMN T.R. 1600-1664; M. 1672-1678
		CURMĂTURA		
MORFEU INDIGEN	ACEȘTI			TIP DE UNGHI
	CĂRTURAR (DORA D'ISTRIA			
		ARBORE		
		ANIMAL FABULOS		
RĂPITOARE		PUII CAPREI		
A SORBI		DOCTOR (abr.)		
DIAFRAGME			ION GHICA	
			PRIMUL SUNET	
	ADUCE PLOAIA		PREFIX!	
	FORMEAZĂ ATOLII (sing)		DESPOT	
		BOVINĂ		
		CETATE ANTICĂ		
NUMELE MAI MULȚOR DOMNITORI	SAU		CUTA!	
	FIRE		SFÂRȘIT (engl.)	
				ÎN SORĂ!
ACUT!		VECHI HAN BUCUREȘTEAN		
DOMN T.R. 1834-1842				

Integramă de Radu STOIANOV

DIALOG CU CITITORII

MAGAZIN ISTORIC 1967-1996

Sunt multe și extrem de felurite gândurile pe care dv., stimați cititori, le îndreptați spre Magazin istoric: de prețuire a istoriei și a revistei; de înțelegere și colaborare în eforturile noastre de a vă oferi lună de lună revista care și-a început drumul ei în lume într-un aprilie din urmă cu 29 ani; de sta-tornic interes, exprimat de mulți dintre dv. prin bucuria și mândria de a fi posesorii colecțiilor complete ale celor 348 numere apărute de atunci, din aprilie 1967, și adunate pe rafturi de bibliotecă cu neostoită pasiune de generații și generații de cititori.

Așa cum am consemnat și cu alte prilejuri, în jurul revistei noastre și sub semnul dragostei de Muza Clio s-au încheiat și consolidat prietenii, s-au împlinit acte de frumoasă generozitate, au crescut și s-au format personalități, unele dintre acestea colaboratori, acum, ai Magazinului istoric.

Iată, în acest al 29-lea moment aniversar al revistei, alte asemenea gesturi frumoase, izvorâte din dragostea pentru istorie și pentru revista care, lună de lună, vă prilejuiește întâlniri cu universul Clio.

MAGAZIN ISTORIC LA UNIVERSITATEA DE STAT „ALECU RUSSO” DIN BĂLȚI

Conducerea Filialei „Costache Negri”, din Galați, a Asociației Culturale Pro-Basarabia și Bucovina (președinte – dr. CHIRIL BARANETCHI, secretar – ing. RADU MOTOC) ne scrie că, pentru anul 1996, a făcut abonamente la 45 publicații românești pentru Biblioteca Universității „Alecru Russo”, din orașul Bălți, Republica Moldova, între care și la Magazin istoric.

Cum Universitatea din Bălți are 4 000 studenți și circa 300 cadre didactice, semnatarii scrisorii socot insuficient un singur exemplar

din Magazin istoric pentru biblioteca acestui centru de cultură, solicitându-ne sprijinul în a mări numărul exemplarelor trimise în orașul de pe Râut.

Vom da curs frumoasei inițiative a Filialei gălățene a Asociației Pro-Basarabia și Bucovina, inițiativă pentru care adresăm felicitările noastre.

CÂT MAI APROAPE DE ADEVĂR

Despre dragostea sa pentru istorie și pentru Magazin istoric, a cărei colecție completă, de la primul număr apărut în aprilie 1967, o posedă, ne scrie și domnul ANDREI POTRA, din Baia Mare: Fără lipsă de modestie, mă situez printre acei prieteni ai revistei care posedă întreaga ei colecție.

Am participat – continuă dl. Potra – la aproape toate concursurile organizate de revistă. Cred că și în acest an veți organiza un concurs. (Am organizat. Îl prezentăm în pp. 91, 92 – n.r.)

Cu toate că în ultimul timp revista s-a mai scumpit, la fel ca toate publicațiile, mi-am făcut abonament pe acest an. Rămân mai departe un fanatic prieten al revistei. Căutați să nu înșelați încrederea iubitorilor istoriei. Căutați să fiți cât mai aproape de adevăr.

IUBESC ACEST MAGAZIN ISTORIC

DL. GHEORGHE DELCIU, din București, în vârstă de 80 ani: Posed întreaga colecție Magazin istoric.

În primul rând, vă foarte mulțumesc pentru anunțatul concurs Magazin istoric.

Sunt și eu un participant la aceste concursuri și am avut satisfacția să câștig.

Sunt un simplu român – continuă dl. Delciu. Mi-a plăcut istoria din copilărie. Iubesc acest Magazin istoric și am o mare iubire în suflet față de toți istoricii români, din cele mai îndepărtate timpuri până astăzi.

DIN BASARABIA

Iată și câteva fragmente din scrisori primite de la cititorii și abonații noștri din Moldova de dincolo de Prut.

EMILIA PÂRNICHI, din Chișinău: Magazin istoric este singura mea legătură sufletească cu Țara, cu neamul românesc, pentru că la noi nu se vinde nimic din presa românească din Țară.

Mă bucur citind revista dvs., din care aflu foarte multe din istoria Țării mele și din toată lumea, în iubita mea limbă română.

MARIN RĂJALĂ, din com. Cupcini, raionul Edineț: Să trăiți mulți, mulți ani fericiti!

ION BALAN, din sat Trușeni, raionul Strășeni: Eu sunt abonat la revista dv., pe care o citesc cu mare dragoste și cu un respect deosebit. Sunt un mare admirator al istoriei românești.

De mai mulți ani colecționez fotografii ale patrioților români ce au luptat pentru unirea Basarabiei cu România. Am 38 ani și doresc ca acestea să rămână și pentru copiii mei, care acum sunt mici.

MAI MULTE EXEMPLARE LA VÂNZARE

Vechi cititor al revistei, încă de la primul număr, este și domnul MIRCEA VIOREANU, din Slobozia, care ne semnaleză faptul că în orașul d-sale sunt distribuite un număr foarte mic de exemplare. Apar la chioșcuri doar 1-5 exemplare și doar printr-un noroc reușești să cumperi revista. Această situație dăinuie de cel puțin un an de zile.

Am toate motivele – continuă dl. Viooreanu – să cred că și în alte orașe (ex. Brăila, Buzău) situația este asemănătoare, vânzătorii declarând numărul mic de exemplare primite.

Semnalăm și noi, colegilor de la RODIPET S.A., constatările domnului Viooreanu, cu rugămintea de a le oferi iubitorilor de istorie și de Magazin istoric din orașele amintite (poate și din alte localități) exemplarele dorite.

DIALOG CU CITITORII

Reamintim, totodată, că modalitatea cea mai sigură, stimați cititori, de a vă asigura procurarea revistei, lună de lună, rămâne abonamentul. Primiți revista la timp și la un preț mult mai ieftin decât cel de la vânzarea liberă.

MEDALIE AVRAM IANCU

DL. VALERIU CHIȘIU, din Oradea, ne trimite o fotografie (în imaginea de mai sus), a medaliai Avram Iancu, bătută de Primăria orădeană și Inspectoratul județean de poliție Bihor, cu prilejul ridicării bustului „Craului munților” la Oradea.

Monumentul, operă a sculptorului C.T. Durgheu, a fost dezvelit la 24 iunie 1994, la 170 ani de la nașterea luptătorului pentru unitate națională și dreptate socială a românilor transilvăneni.

LA VALUL LUI TRAIAN

Primum din partea d-lui învățător pensionar COSTACHE PINTILIE, din com. Matca-Corcorasca, jud. Galați: În introducerea la articolul *Valul din Moldova de Jos*, din nr. 8/1995, p. 58, este amintită o notă publicată de un cititor al revistei în nr. 5/1975, la poșta redacției, care semna „o fâșie de pământ lată de 8-10 metri și lungă de 3-4 km” în apropiere de satul Matca, lângă Tecuci, numită de localnici Valul lui Traian. Acel cititor era... subsemnatul. Eu am cercetat

această porțiune a valului, ce se găsește între satele Matca și Corod.

De mic copil, prin 1917, auzisem de Valul lui Traian. De asemenea m-am scaldat în Lacul lui Traian, care pe atunci avea cca. 1 metru adâncime.

COMERȚ MOLDOVENESC LA 1828

DL. CEZAR BOSONCĂ, vechi și statornic cititor și colaborator, din com. Pătule, jud. Mehedinți, ne trimite câteva informații privind schimburile comerciale ale Moldovei în primele decenii ale veacului trecut, considerându-le utile „acum când ne aflăm în neînțeleasa economie de piață”. Datele sunt cuprinse într-o scrisoare din 16 mai 1889 adresată de D. Meleghi istoricului Th. Codrescu, membru corespondent al Academiei. O reproducem, păstrând grafia originalului:

„Stimabile amice domnule Codrescu

Me-ai cerutu știința ce am despre comerțul în Moldova, până la anul 1828 când au intrat în țară oștirile rușeti...

Comerțul mare al Moldovei, până la acel an, sta în vite, mai cu samă în ținuturile Dorohoioi, Botoșanii, Iași, Fălciu și parte din Tutova. Boierii ce se ocupau cu gospodăria moșilor lor, cum și arendașii moșilor, mai cu samă armenii, se ocupau cu creșterea vitelor; fie care, după puțința sa ave cirezi de vite bovine, herghelii de cai și turme de oi; vitele bovine, în tot anul, cu miile, treceau la măclăriele din Austria, poate și în Germania. Vitele să duceau și până la Viena, dacă în drumul lor până acolo nu să puteau vinde cu preț bun, pe la iarmaroacele din Galiția, Silezia și Moravia. Mii de cai se remontau de oștirile Austriece și Germane. Oile se duceau în Turcia, cum și fructul [laptele] lor prefăcutu în cașcavaluri; lăna însă și pelicilele de miel treceau la

fabricile din Austria și Germania. Acel comerț cu Austria și Germania era cel mai mare, care aducea bani în țeară; pe atunce, pământul în Moldova fiind praf, înlesnea creșterea vitelor.

Comerțul cu manufacturi, în târguri, era în mâna grecilor, armenilor și a jidovilor, se aducea și marfă de la Liptca, mai ales pentru fimei, și marfă de la Constantinopoli, mai mult pentru bărbați; căci bărbații purtau straie orientale, iar între fimei, pe lângă lucrul oriental, intrasă și lucrul apusean.

Agricultura se făcea pe o scară joasă, mai multu pentru consumarea din lăuntru, pentru că cerealiile mai cu seamă grâul și orzul se puteau exporta numai în Turcia, și acele cu prețuri joasă, în anii de săcită, ținuturile de pe lângă munți exportau mai cu samă păpușoi, în Transilvania. Tot comerțul se făcea cu Turcia, precum cheresteaua, griul, orzul, fasolea, untul, miera și altile, până și merile, mai ales merile numite Domnești care erau căutate în Constantinopoli. Acel comerț a Moldovei se mărginea la Dunăre, și numai pentru Turcia, de aicea și-au luat Prințipatele Moldova și Valahia numirea de: kelerul Stanbulului [hambarul Constantinopolului], căci până la tractatul de pace din 1829 dintre ruși și turci, cerealiile și alt comerț al Moldovei nu erau permisă a se îmbarca pe Mare pentru alte locuri, de câtu numai pentru Turcia.”

OCNA SIBIULUI

Domnii AUREL CONSTANTINESCU, din Sibiu, și NICOLAE NAN, din București, ne semnaleză că ilustrată din planșa nr. 3, Jos, din nr. 7/1995 al revistei noastre, reprezintă stațiunea Ocna Sibiului, și nu Ocna Mureșului.

Facem cuvenita rectificare, mulțumind pentru semnalară.

CONTENTS (Romanian History) D. Gusti Romanian Academy has 130 Years • G. Ștrempeț Al. Odobescu and the Old Romanian Book • C. Popișteanu Romanian Presences in the Dictionary of Historical Figures (Paris, 1995) • C.I. Diamandi How was negotiated the Map of Great Romania • C. Cristescu Unknown Documents about the Communist Rehabilitations of 1968 • I. Lăcustă In Bucharest, 50 Years Ago • I. Marinescu 1947. Defending the Romanian Oil • C. Petrescu Unpublished Letters, 1952-1960 • C. Păunescu, M. Ștefan Pages from the History of the National Bank (IX) • C. Troncotă From the S.S.I. History: Mihail Moruzov (II) • P. Cernovodeanu Romanians and Russians: Politics and Kinship (II) • I. Ionescu Christian Testimonies in Roman Dacia • M. M. Székely A Great Moldavian Boyard from the XVI-th Century: Toader Bubuioș

SOMMAIRE (Histoire roumaine) D. Gusti L'Académie Roumaine, le forum de la nation – 130 ans • G. Ștrempeț Al. Odobescu et les vieux livres roumains • C. Popișteanu Présences roumaines dans le Dictionnaire des personnages historiques (Paris, 1995) • C. I. Diamandi Comment a été négociée la carte de la Grande Roumanie • C. Cristescu Documents inédits sur les réhabilitations communistes de 1968 • I. Lăcustă A Bucarest il y a 50 ans • I. Marinescu 1947. A la défense du pétrole roumain • C. Petrescu Lettres inédites de 1952-1960 • C. Păunescu, M. Ștefan Pages inconnues de l'histoire de la Banque Nationale de Roumanie (IX) • C. Troncotă L'histoire des services secrets: Mihail Moruzov (II) • P. Cernovodeanu Roumains et Russes: politique et parentés (II) • I. Ionescu Témoignages chrétiens dans la Dacie romaine • M.M. Székely Un grand boyard moldave du XVI s.: Toader Bubuioș

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Д. Густу Румынской Академии, форуму нации – 130 лет • Г. Штремпел Ал. Одобеску и старинная румынская книга • К. Попиштеану Румыны в Словаре исторических личностей (Париж, 1995) • К. И. Диаманди Как велись переговоры о карте Великой Румынии • К. Кристеску Неопубликованные документы о коммунистических реабилитациях 1968 г. • И. Лăкустă В Бухаресте 50 лет назад • И. Маринеску 1947 г. В защиту румынской нефти • К. Петреску Неопубликованные письма 1952-1960 г. • К. Паунеску, М. Штефан Известные страницы истории Национального Банка Румынии (IX) • К. Тронкотă Из истории секретных служб: Михаил Морозов (II) • П. Черноводяну Румыны и русские: политика и родства (II) • И. Ионеску Христианские свидетельства в римской Дакии (II) • М. М. Секей Большой молдавский бояр XVI в.: Тоадер Бубуиор

INHALT (Rumänische Geschichte) D. Gusti Zum 130 Gründunstag der Rumänischen Akademie, ein Forum des Nation • G. Ștrempeț Al. Odobescu und das alte rumänische Buch • C. Popișteanu Rumänische Figuren in die Enzyklopädie der historischen Gestalten (Paris, 1995) • C. I. Diamandi Wie man Gross Rumäniens Karte verhandelt hat? • C. Cristescu Unveröffentlichte Urkunden über die kommunistische Rheabilitierungen (1968) • I. Lăcustă In Bukarest vor 50 Jahren • I. Marinescu 1947. Um die Verteidigung des rumänischen Erdöl • C. Petrescu Unbekannte Briefe aus den Jahren 1952-1960 • C. Păunescu, M. Ștefan Aus der Geschichte der Rumänischen National Bank (IX) • C. Troncotă Aus der Geschichte der Geheimdienst: Mihail Moruzov (II) • P. Cernovodeanu Rumänen und Russen -Politik und Verwandtschaften (II) • I. Ionescu Kristliche Spuren aus das römische Dazien • M. M. Székely Toader Bubuioș, ein moldauischer Gross-Bojar aus den XVI Jahrhundert.

SUMARIO (Historia rumana) D. Gusti 130 años de la Academia Rumana, un foro de la nacion • G. Ștrempeț Al. Odobescu y el libro antiguo rumano • C. Popișteanu Presencias rumanas en Diccionario de personajes históricos (Paris, 1995) • C. I. Diamandi Cómo se ha negociado el mapa de la Rumania Grande • C. Cristescu Documentos inéditos sobre las rehabilitaciones comunistas de 1968 • I. Lăcustă En Bucarest hace 50 años • I. Marinescu 1947. Por la defensa del petróleo rumano • C. Petrescu Cartas inéditas de 1952-1960 • C. Păunescu, M. Ștefan Páginas desconocidas de la historia del Banco Nacional de Rumania (IX) • C. Troncotă De la historia de los servicios secretos: Mihail Moruzov (II) • P. Cernovodeanu Rumanos y rusos: política y parentamientos (II) • I. Ionescu Testimonios cristianos en la Dacia romana • M.M. Székely Un gran boyardo moldavio del s. XVI: Toader Bubuioș

magazin istoric

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poștale de la orașe și de la sate; difuzare redacție, Constantin Mușat, telefon: 222.38.50/636, 917.

ABONEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33 57

FAX 0040-1-222.64.07 sau 222.64.39,

telex: 1.995 - Piața Presei Libere, nr. 1,

Sector 1, București, România

Abonamentul pe un an – 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. – Imprimeria „Coresi” – București

Comandă de stat
ISSN 0541-881X

Lei 950

magazin istoric